

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШЕМЕТА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 346.2:347.724

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПЕРЕХІД ЧАСТКИ УЧАСНИКА В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ
ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА
З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /Т. М. Шемета/

Науковий керівник: Дорошенко Ліна Миколаївна, кандидат юридичних наук,
доцент

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Шемета Т. М. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню правових засад переходу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) та товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ).

У розділі 1 «Загальнотеоретичні положення щодо частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та її переходу» вперше запропоновано визначення переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ як припинення права власності на частку в статутному капіталі одного учасника ТОВ чи ТДВ та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення у них корпоративних прав у порядку, встановленому законом.

Визначено частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ як частину статутного капіталу товариства, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості.

Дістали подальший розвиток положення щодо порядку вступу до ТОВ та ТДВ при переході частки в статутному капіталі з уточненням, що заява про вступ обов'язково подається лише при переході частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ, що є підставою виникнення у них корпоративних прав; у всіх інших випадках заява про вступ до

товариства не подається при державній реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток в статутному капіталі чи склад учасників товариства.

Проаналізовано положення щодо корпоративних прав з додатковим обґрунтуванням їх похідного характеру від права особи на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, яке набувається у встановленому порядку.

У розділі 2 «Підстави та порядок переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ» удосконалено поняття «відчуження частки» шляхом уточнення, що це правова підстава переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі.

Дістали подальший розвиток положення щодо відчуження частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ шляхом виокремлення стадій відчуження та уточнення їх змісту залежно від функціонального призначення, зокрема: 1) підготовча, яка складається з прийняття рішення про продаж частки учасником товариства; надсилання письмового повідомлення (оферти) про це учасникам товариства з інформацією про ціну та розмір частки, що відчужується, інших умов такого продажу; очікування відповіді на пропозицію у встановлений законом термін (30 днів); 2) реалізаційна, яка включає укладення договору купівлі-продажу частки, який повинен визначати істотні умови: предмет, ціну, строк дії договору, а також порядок оплати, момент переходу права на частку, порядок приймання-передачі частки; складання акту приймання-передачі, засвідчення акту сторонами договору; перехід права на частку в статутному капіталі ТОВ до іншої особи; 3) завершальна або стадія державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, яка передбачає дії з підготовки необхідних для подання державному реєстратору документів та державну реєстрацію змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток в статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ.

Удосконалено положення щодо набуття в повному обсязі всіх корпоративних прав товариства (в тому числі права брати участь в управлінні) третьою особою, яка придбала частку у його статутному капіталі, шляхом закріплення у статуті як додаткової умови такого набуття «права на схвалення», яке уповноважений застосувати виконавчий орган товариства.

Вперше запропоновано підстави та порядок розрахунку ціни частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме: ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), та має бути однаковою для всіх учасників товариства.

Доопрацьовано положення щодо ціни частки в статутному капіталі шляхом визначення її для учасника, який бажає скористатися своїм переважним правом на придбання частки, за ціною пропозиції третій особі або за ціною, відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеною у статуті товариства або корпоративному договорі.

Удосконалено положення щодо форми договорів з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ шляхом закріплення в законодавстві можливості вибору сторонами договору при його укладенні: (а) письмової форми з нотаріальним посвідченням договору, або (б) простої письмової форми за умови підписання договору з використанням електронного підпису.

Аргументовано положення щодо нотаріального посвідчення договорів з відчуження частки в статутному капіталі шляхом виокремлення таких стадій та уточнення їх змістовного наповнення: 1) організаційна – перевірка законності договору щодо правосуб'єктності сторін договору; змісту правовідносин, які виникли між сторонами з приводу частки; правил оформлення, що встановлюються до письмової форми правочину з нотаріальним посвідченням, виходячи з вимог законодавства, статуту ТОВ та ТДВ, правил нотаріального діловодства; волевиявлення сторін, виходячи з їх внутрішньої волі; змісту

наданих сторонами документів тощо; 2) інформаційна – консультування сторін, роз'яснення умов дійсності правочину, правових наслідків недійсності правочину; допомога в зборі відсутніх документів та інформації у порядку інформаційної взаємодії; 3) правореалізаційна – посвідчення договору нотаріусом (як остаточне підтвердження, фіксація волевиявлення сторін), а саме оформлення та підписання сторонами договору з відчуження частки та вчинення посвідчувального напису на договорі нотаріусом як підтвердження моменту завершення його посвідчення; 4) легалізаційна – внесення нотаріусом запису про договір у відповідний нотаріальний реєстр (він може бути поіменованій як Єдиний реєстр корпоративних прав) та державна реєстрація змін відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у результаті нотаріального посвідчення договору, предметом якого є відчуження частки засновника (учасника) у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Уточнено правову природу письмового повідомлення учасника про намір продати свою частку (частину частки) третій особі шляхом визнання такого повідомлення пропозицією про укладення договору (офертою), яка адресована іншим учасникам товариства, а відомостей, які містяться в цьому документі, – істотними умовами договору купівлі - продажу частки.

Обґрунтовано положення щодо порядку направлення повідомлення (оферти) про намір продати свою частку шляхом надання учасникам ТОВ та ТДВ права у статуті на власний розсуд визначати один з порядків надіслання такого повідомлення шляхом: 1) направлення електронною поштою, іншими електронними засобами зв'язку; 2) застосування традиційного способу повідомлення у письмовій формі з використанням звичайних засобів зв'язку.

Удосконалено положення щодо предмету договору відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ з уточненням, що ним є частка в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а не корпоративні права, які виникають в учасника товариства.

Дістали подальший розвиток положення щодо визначення поняття «переважне право на придбання частки (частини частки) у статутному капіталі

ТОВ», під яким запропоновано розуміти суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства пріоритет перед третіми особами набути частку в статутному капіталі, є відносним та вторинним щодо прав, які обумовлюють його виникнення, та встановлюється з метою запобігання непідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками, порядок здійснення якого визначається законом, статутом або корпоративним договором.

Запропоновано виокремлення етапів застосування переважного права при продажу частки в статутному капіталі товариства, зокрема: 1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною; 2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника; 3) придбання частки учасника покупцем; 4) застосування наслідків порушення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення.

Вперше запропоновано умови застосування іншого порядку реалізації переважного права придбання частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною: 1) переважне право передбачається статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту; 2) рішення загальних зборів учасників з цього питання приймається одностайно всіма учасниками товариства; 3) положення щодо іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі виключаються зі статуту товариства трьома чвертями голосів усіх учасників товариства.

Уточнено інший спосіб здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки у статутному капіталі шляхом встановлення у статуті товариства відмінного від передбаченого у законодавстві порядку реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства з можливістю пропозиції частки або

частини частки в статутному капіталі товариства усім його учасникам непропорційно розмірам їх часток.

Аргументовано положення щодо розгляду справ про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки) шляхом надання повноважень суду зі встановлення додаткового строку, протягом якого інші учасники товариства можуть приєднатися до заявленої вимоги і який не може становити менш ніж два місяці.

Вперше запропоновано положення, що наслідками виходу чи виключення учасника з ТОВ чи ТДВ вважати: (1) прийняття товариством рішення про зменшення розміру статутного капіталу без передання будь-кому такої частки з обов'язковим письмовим повідомленням протягом 10 днів кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, та державну реєстрацію змін щодо зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки; (2) прийняття товариством рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув або якого виключено з товариства, та державну реєстрацію змін щодо виключення або виходу учасника з одночасним наданням державному реєстратору довідки про формування резервного капіталу.

Дістали подальшого розвитку положення щодо порядку звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ шляхом: 1) визначення строку: (а) 30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку для повідомлення виконавця учасниками про своє бажання викупити частку в статутному капіталі; (б) один місяць для укладення договору купівлі-продажу частки з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі; 2) встановлення умови на випадок придбання частки кількома учасниками щодо набуття права на частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток в статутному капіталі товариства.

На основі наведених вище теоретичних положень запропоновано внесення змін до чинного законодавства з метою належного правового регулювання

переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, що представлено у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні».

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, частка в статутному капіталі, перехід частки, відчуження частки, переважні права учасників, вихід учасника з товариства, виключення учасника з товариства, звернення стягнення на частку, спадкування частки.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Шемета Т. М. Правова основа переходу частки учасника в статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2 (35-36). С. 113-122.
2. Шемета Т. М. Переважне право учасника товариства на придбання частки іншого учасника. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1 С. 157-161.
3. Шемета Т. Частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю: поняття, правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 55-60.
4. Shemeta T. Legal consequences of a member's share transfer within the charter capital of a limited liability company (Правові наслідки переходу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю). *Visegrad Journal on Human Rigts*. 2019. № 2 (volume 2). С. 181-186.
5. Шемета Т. Про частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю в разі виходу або виключення учасника. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 59-63.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шемета Т. М. Щодо поняття частки в статутному капіталі. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 265-267.
7. Шемета Т. М. Про оборотоздатність частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч.

пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 19 грудня 2018 р.). Харків, 2018. С. 282-286.

8. Шемета Т. М. Момент набуття корпоративних прав при переході частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 404-407.

9. Шемета Т. М. Генезис законодавства щодо переходу частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали наук. конф. Одеської школи права (Одеса, 07 березня 2019 року). Одеса : Гельветика, 2019. С. 39-42.

10. Дорошенко Л. М., Шемета Т. М. Правові наслідки припинення права розпорядження часткою в статутному капіталі щодо корпоративного договору в національному та англійському праві. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір*: матеріали у Всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті професора В. Д. Волкова (Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Хмельницький, 2019. С. 128-133

ABSTRACT

Shemeta T.M. Transition of a participant's share in the authorized capital of a Limited Liability Company and a Superadded Liability Company. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for obtaining PhD degree by program subject area 081 "Law" by field of study 08 "Law". – Vasyly Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The dissertation is devoted to the research of legal principles of transition of a participant's share in the authorized capital of a Limited Liability Company (hereinafter referred as LLC) and a Superadded Liability Company (hereinafter referred as SLC).

The definition of a participant's share in the authorized capital of a LLC and a SLC as the suspension of the share ownership in the authorized capital of one participant of a limited liability company or superadded liability company and acquisition of this right by another participant of a company, by the company itself, by the third party and the occurrence of their corporate rights in the way defined by the law, was proposed for the first time in the Chapter 1 "General theoretical provisions on the share in the authorized capital of a LLC and a SLC and its transition".

The share in the authorized capital of a LLC and a SLC was defined as a part of the authorized capital of the company, which is expressed in the cost equivalent to the authorized capital as a whole, which gives its owner rights and obligations both in relation to the share itself and also in cases provided by law or constituent documents of the company, and which in the transition from one owner to another retains the characteristics of a negotiable object or is transformed into the right of the owner to obtain its value.

The provisions on the procedure for joining a LLC and a SLC when transferring a share in the authorized capital obtained further development, specifying that the application for accession must be submitted only when transition of a share in the authorized capital of a LLC and a SLC to the inheritor or assignee of the participant of a LLC and a SLC as the ground of occurrence of their corporate rights; in all other cases the application to the joining the company is not submitted during the state registration

of changes to the information on the amount of the authorized capital, the share rates in the authorized capital or the company's membership.

The provisions on corporate rights with additional justification of its derivative nature from the right of the person to share in the authorized capital of a LLC and a SLC, which is obtained in the way defined by the law, were analyzed.

In Chapter 2 "Grounds and the procedure for the transition of share in the authorized capital of a LLC and a SLC" the concept of "alienation of share" by clarifying that it is the legal framework for the transition of share in the authorized capital of a LLC and a SLC was improved, specific circumstances established in the material norm, according to which the law connects the transition of share in the authorized capital of a LLC and a SLC it belongs to, or other participant or a third party; actions that can be defined in the law, charter and or\corporate agreement.

Further development of the provision on the alienation of a share in the authorized capital of a LLC and a SLC by detachment of stages of alienation and clarification of their content depending on the functional purpose was received, in particular: 1) preliminary, which consists of a decision making to sell a share by a company member; sending a written notice (offer) to the participants of the company with the information about the price and rate of the alienable share, other conditions of such sale; waiting for a response to the offering within the period of time defined by the law (30 days); 2) implementational, which includes the conclusion of the share sale agreement, which should determine the essential terms: subject, price, term of the contract, as well as the order of payment, the moment of the transition of the right to share; the procedure of acceptance-transition of a share; drawing up the act of acceptance-transition, certification of the act of acceptance-transition by the parties to the contract; transition of the right to share in the LLC to another party; 3) final or the stage of state registration of changes to the information on the legal entity placed in USSR, which provides actions to the preparation of documents required for submission to the state registrar and state registration of changes to the information on the amount of authorized capital, share rate in the authorized capital or membership of a LLC and SLC.

The provisions on the acquisition of all corporate rights of the company in full measure (including the right to participate in management) by a third party who acquired a share in its authorized capital, by enshrining in the charter as an additional condition of such acquisition of "right of approval", that an executive body of the company is authorized to apply, was improved.

For the first time the provisions and the procedure of calculation of the share price in authorized capital of a LLC and a SLC were offered, namely: the share price (part of the share) in the authorized capital can be established by the charter of the company or by the corporate agreement in the firm monetary or calculated amount on the basis of one of the criterion, which define the share price (the value of the company's net assets, the book value of the company's assets as of the last reporting date, the company's net profit, etc.), which must be the same for all the participants of the company.

The provisions on the share price in the authorized capital has been finalized by determining it for a participant willing to exercise his priority to purchase a share at the offer price to a third party or at a price different from the offer price to a third party and predetermined in the company's charter or corporate agreement.

The provisions on the form of contracts for the alienation of shares in the authorized capital of a LLC and a SLC by enshrining in law the possibility for the parties to choose the contract at its conclusion: (a) written form with notarization of the contract, or (b) simple written form providing the electronic signature of the contract.

The provisions on notarization of agreements on alienation of shares in the authorized capital by distinguishing the following stages and clarifying their content were argued: 1) organizational - verification of the lawfulness of the contract regarding the legal personality of the parties to the contract; the content of legal relations that have arisen between the parties regarding the share; rules of registration which are established to the notarial form of the transaction, proceeding from requirements of the legislation, the charter of a LLC and a SLC, rules of notarial office work; expression of the will of the parties, based on their internal will; the content of the documents provided by the parties, etc.; 2) information - advising the parties, explaining the conditions of validity of the transaction, the legal consequences of the invalidity of the

transaction; assistance in collecting of missing documents and information in collaborative way of information interaction; 3) legal implementation - certification of the contract by a notary (as a final confirmation, fixation of the will of the parties), namely the execution and signing by the parties of the contract of alienation of shares and making a certifying inscription on the contract by a notary as confirmation of completion of its certificate; 4) legalization - entry by a notary the record of the contract in the relevant notarial register (it may be referred to as the Unified Register of Corporate Rights) and state registration of changes in information about the legal entity contained in the USR, as a result of notarization of the contract, the subject of which is alienation (participant) in the authorized capital of a LLC and a SLC.

The legal nature of the participant's written notice about the intention to sell its share (part of the share) to a third party by recognizing such notice as an offer to enter into an agreement (offer) addressed to other members of the company, and information contained in this document - essential terms of the agreement shares was clarified.

The provisions on the procedure for sending a notice (offer) about the intention to sell its share by granting the participants of a LLC and a SLC the right in the charter to determine at its discretion one of the procedures for sending such notice: 1) sending by e-mail, other electronic means of communication; 2) applying the traditional method of communication in a written form using the common means of communication.

The provisions on the subject of the contract of alienation of shares in the authorized capital of a LLC and a SLC with clarification that it is a share in the authorized capital of a LLC and a SLC, but not the corporate rights that acquire a member of the company, were improved.

The provisions on the definition of "the priority right to acquire a share (part of a share) in the authorized capital of a LLC", which was proposed to mean a subjective right that gives other members of the company the opportunity to acquire a share in the authorized capital with the priority over third parties, is relative and secondary to the rights that cause its occurrence, and is established in order to prevent the uncontrolled appearance of third parties in the company, the ensurance of the stability of its members, maintaining the personally -trustful (fiduciary) relations between the

participants, the procedure for which is determined by law, by the charter or corporate agreement.

It was proposed to separate the stages of application of the priority right in the sale of shares in the authorized capital of the company, in particular: 1) nomination of the offer by the share seller to other participants 2) formalization of the participant's consent to purchase another participant's share; 3) acquisition of the participant's share by the buyer; 4) application of the consequences of violation of the priority right of a company participant to acquire a share (part of a share) of another participant of the company in case of such violation.

For the first time the conditions of application of another procedure of realization of the priority right to acquire a share (part of a share) in the authorized capital by the company's participants at a price predetermined by the charter were proposed: 1) the priority right is provided by the company's charter; 2) the decision of the general meeting of participants on this issue is taken into consideration by all members of the company with one accord; 3) provisions on another procedure for exercising the priority right to purchase a share (part of a share) in the authorized capital shall be excluded from the company's charter by three-quarters of the votes of all members of the company.

Another method of exercising the company's priority right to purchase a share in the authorized capital by specifying in the company's charter different from the provided by the law statutory procedure for exercising the priority right of the company's participants, distribution of the alienated share (part of the share) among other participants of the company with the possibility to offer the share or part of the share in authorized capital to all its members is disproportionate to the size of their shares.

The provision on consideration of cases on transfer of rights and obligations of the share buyer (part of the share) by granting the court the power to establish an additional period during which other members of the company may join the claim and which may not be less than two months were argued.

For the first time it was proposed that the consequences of withdrawal or exclusion of a participant from a LLC and a SLC were considered: (1) the company's decision to reduce the amount of authorized capital without transferring to anyone such share not secured by a pledge, guarantee or surety, and state registration of changes to reduce the amount of the authorized capital by the rate of the relevant share; 2) the decision of the company to acquire a share in its authorized capital, which belonged to the participant who left or was excluded from the company, and state registration of changes in exclusion or withdrawal of the participant while providing the state registrar with a certificate of reserve capital.

The provisions on the procedure for foreclosure on a participant's share in the authorized capital of a LLC and a SLC were further developed by: 1) determining the term: (a) 30 days from the date of receipt of an offer from the executor to purchase a share; (b) one month for concluding a share purchase agreement from the moment of reception of a written statement from the participant of the company about the intention to use his priority right to purchase a share in the authorized capital; 2) establishment of a condition in case of acquisition of a share by several participants on acquisition of the right to a share (part of a share) in proportion to the size of the shares belonging to them in the authorized capital of the company.

Based on the above mentioned theoretical provisions, it was proposed to amend the current legislation with the aim of proper legal regulation of the transition of shares in the authorized capital of a LLC and a SLC which are presented in the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts concerning Optimization of Corporate Relations in Ukraine".

Keywords: Limited Liability Company, Superadded Liability Company, participant's share in the authorized capital, transition of a share, alienation of a share, priority rights of the participants, withdrawal of the participants from the company, exclusion of a participant from the company, foreclosure on a share, inheritance of a share.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ЇЇ ПЕРЕХОДУ.....	16
1.1. Поняття частки у статутному капіталі.....	16
1.2. Зміст переходу частки у статутному капіталі	46
1.3. Правова основа переходу частки у статутному капіталі.....	61
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПЕРЕХОДУ ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	74
2.1. Відчуження частки.....	74
2.1.1. Поняття відчуження частки	74
2.1.2. Договір як правова форма відчуження частки.....	88
2.1.3. Переважні права учасників товариства при відчуженні частки у статутному капіталі.....	108
2.2. Перехід частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю при виході або виключенні учасника	149
2.3. Інші підстави переходу частки у статутному капіталі	164
Висновки до розділу 2.....	196
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ.....	239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ	– акціонерне товариство
ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВС	– Верховний Суд
ВГСУ	– Вищий господарський суд України
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЄДР	– Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
ЄС	– Європейський Союз
Закон про держреєстрацію	– Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»
Закон про ТОВ та ТДВ	– Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
КМУ	– Кабінет Міністрів України
п.	– пункт
ст.	– стаття
ТДВ	– товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК України	– Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний стан економічних відносин в Україні потребує модернізації господарського законодавства України, зокрема щодо статусу суб'єктів господарювання, переважну більшість яких складають товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) і товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ). Так, станом на 1 січня 2020 року питома вага цих товариств серед усіх суб'єктів господарювання складає понад 50 відсотків. Статус таких суб'єктів значною мірою визначається станом майнових відносин, центральне місце серед яких займають відносини щодо формування, зміни, зменшення чи збільшення статутного капіталу, що в свою чергу пов'язані з переходом частки в статутному капіталі ТОВ і ТДВ.

Аналіз практики корпоративних відносин за участю вищезазначених суб'єктів свідчить, що спори, пов'язані зі створенням, діяльністю, припиненням ТОВ та ТДВ достатньо часто стають предметом судового розгляду. Особливо багато суперечностей виникає щодо переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, що не сприяє сталості та єдності судової практики з розгляду господарських спорів, зокрема, корпоративних.

Нормативно-правову основу переходу частки в статутному капіталі ТОВ і ТДВ складають Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон про ТОВ та ТДВ), «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про держреєстрацію) та інші нормативно-правові акти, якими врегульовано правовий статус ТОВ і ТДВ, порядок їх створення, діяльності та припинення, права та обов'язки учасників товариства тощо. При цьому з 2018 року істотно змінилися підходи законодавця до переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, проте подальшого врегулювання потребує низка питань, серед яких: відчуження частки учасника в статутному капіталі ТОВ та

ТДВ, порядок переходу частки при вступі до ТОВ, порядок та правові наслідки виходу учасника з ТОВ чи ТДВ тощо.

В національній доктрині права в більшості своїй проводилися дослідження ТОВ та ТДВ як організаційно-правових форм юридичних осіб або форм господарювання, зокрема, в дисертаційних роботах Л. С. Нецької «Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-правовий аспект)» (2001 р.), І. М. Кучеренко «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права» (2004 р.), І. С. Похиленко «Організаційно-правові форми суб'єктів малого підприємництва» (2009 р.), В. Г. Оцела «Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю» (2017 р.), В. В. Кулакова «Товариство з обмеженою відповідальністю як суб'єкт цивільних правовідносин» (2019 р.), М. Р. Аветисян «Організаційно-правова форма господарювання» (2019 р.) та інших. Частка учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ фрагментарно досліджувалася в дисертаційних роботах О. Р. Кібенко «Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України» (2006 р.), В. М. Кравчука «Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах» (2010 р.), С. В. Батрина «Корпоративні правовідносини у господарському праві» (2012 р.), І. В. Лукач «Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми» (2016 р.), А. В. Смітюха «Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади» (2018 р.) тощо. Разом з тим в наведених наукових працях, висновки і пропозиції яких використовувалися в цьому дослідженні, особливості переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ не були предметом окремого дослідження.

Наведене вказує на актуальність та доцільність подальших наукових досліджень відносин, які складаються при переході частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, чим і обумовлено вибір теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності

юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса у межах теми «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0112U002868) та теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0118U003140), за якими дисертанткою здійснено теоретичну розробку поняття, змісту, підстав та порядку переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення нових науково-теоретичних положень щодо правових засад переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ і ТДВ та підготовка на їх основі пропозицій, спрямованих на удосконалення господарського законодавства.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання:

дослідження та удосконалення визначення поняття частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ;

з'ясування змісту і визначення поняття переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ;

дослідження правової основи переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ та обґрунтування напрямів її подальшого удосконалення;

з'ясування особливостей відчуження частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ та розроблення відповідних пропозицій;

дослідження договору як правової форми відчуження частки;

визначення специфіки переважних прав учасників товариства при відчуженні частки у статутному капіталі та правових наслідків їх порушення;

розкриття сутності переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ при виході або виключенні учасника;

з'ясування особливостей звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, сутності переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ при її спадкуванні, реорганізації ТОВ та ТДВ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при формуванні, зміні, зменшенні чи збільшенні статутного капіталу ТОВ та ТДВ.

Предметом дослідження є перехід частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Методи дослідження. Дослідження проведено з використанням таких методів пізнання: діалектичного, системно-структурного, логіко-юридичного, історичного, статистичного, порівняльно-правового та інших загальнонаукових і спеціальних наукових методів. Поняття частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, визначення поняття переходу частки, її відчуження, поняття та правова природа переважних прав досліджено за допомогою діалектичного і системно-структурного методів. Логіко-юридичний метод застосовано для обробки й обґрунтування напрямів удосконалення законодавства щодо переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Історичний метод використано при розгляді генези правової основи переходу частки у статутному капіталі, при встановленні правових підстав переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Статистичний метод використано для дослідження господарської практики і динаміки зростання кількості ТОВ, а також тенденцій збільшення судових спорів, пов'язаних з переходом частки в статутному капіталі таких суб'єктів господарювання. Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу законодавства ЄС, а також Австралії, Великої Британії, Вірменії, Казахстану, Мальти, Молдови, Німеччини, Білорусі, Росії, США, Узбекистану, Франції щодо підстав, порядку, правових наслідків переходу частки у статутному капіталі товариств.

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних правників, зокрема: О. А. Беяневич, А. Г. Бобкової, О. М. Вінник, О. А. Воловик, О. В. Гарагонича, Л. М. Дорошенко, А. М. Захарченка, Г. Л. Знаменського, І. Ф. Коваль, І. В. Лукач, В. К. Мамутова, В. С. Мілаш, С. Д. Могілевського, Ю. М. Павлюченко, В. В. Резнікової, Л. Д. Руденко, А. В. Смітюха, Р. С. Фатхутдінова, В. С. Щербини, О. С. Янкової та інших.

Емпіричну основу дослідження склали законодавство України та іноземних держав, міжнародно-правові акти, матеріали судової практики, статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці господарського права запропоновано наукові підходи до визначення поняття переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, підстав та правових наслідків такого переходу частки учасника в статутному капіталі, спрямовані на удосконалення чинного господарського законодавства України.

Наукова новизна одержаних у дисертації результатів конкретизується, зокрема, в наступних основних положеннях, висновках, пропозиціях.

Уперше:

запропоновано визначення переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ як припинення права власності на частку в статутному капіталі одного учасника ТОВ чи ТДВ та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення у них корпоративних прав у порядку, встановленому законом;

запропоновано підстави та порядок розрахунку ціни частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме: ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), та має бути однаковою для всіх учасників товариства;

запропоновано умови застосування іншого порядку реалізації переважного права придбання частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною: 1) переважне право передбачається статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту; 2) рішення загальних зборів учасників з цього питання приймається одностайно всіма учасниками товариства; 3) положення щодо іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному

капіталі виключаються зі статуту товариства трьома чвертями голосів усіх учасників товариства;

запропоновано положення, що наслідками виходу чи виключення учасника з ТОВ чи ТДВ можна вважати: (1) прийняття товариством рішення про зменшення розміру статутного капіталу без передання будь-кому такої частки з обов'язковим письмовим повідомленням протягом 10 днів кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, та державну реєстрацію змін щодо зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки; (2) прийняття товариством рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув або якого виключено з товариства, та державну реєстрацію змін щодо виключення або виходу учасника з одночасним наданням державному реєстратору довідки про формування резервного капіталу.

Удосконалено положення щодо:

визначення поняття частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ з уточненням, що нею є частина статутного капіталу товариства, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості;

визначення поняття «відчуження частки» шляхом уточнення, що це правова підстава переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі;

предмету договору відчуження частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ з уточненням, що ним є частка в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а не корпоративні права, які виникають в учасника товариства;

форми договорів з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ шляхом закріплення в законодавстві можливості вибору сторонами договору при його укладенні: (а) письмової форми з нотаріальним посвідченням договору, або (б) простої письмової форми за умови підписання договору з використанням електронного підпису;

нотаріального посвідчення договорів з відчуження частки в статутному капіталі шляхом виокремлення таких стадій та уточнення їх змістовного наповнення: 1) організаційна – перевірка законності договору щодо правосуб'єктності сторін договору; змісту правовідносин, які виникли між сторонами з приводу частки; правил оформлення, що встановлюються до письмової форми правочину з нотаріальним посвідченням, виходячи з вимог законодавства, статуту ТОВ та ТДВ, правил нотаріального діловодства; волевиявлення сторін, виходячи з їх внутрішньої волі; змісту наданих сторонами документів тощо; 2) інформаційна – консультування сторін, роз'яснення умов дійсності правочину, правових наслідків недійсності правочину; допомога в зборі відсутніх документів та інформації у порядку інформаційної взаємодії; 3) правореалізаційна – посвідчення договору нотаріусом (як остаточне підтвердження, фіксація волевиявлення сторін), а саме оформлення та підписання сторонами договору з відчуження частки та вчинення посвідчувального напису на договорі нотаріусом як підтвердження моменту завершення його посвідчення; 4) легалізаційна – внесення нотаріусом запису про договір у відповідний нотаріальний реєстр (він може бути поіменованій як Єдиний реєстр корпоративних прав) та державна реєстрація змін відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у результаті нотаріального посвідчення договору, предметом якого є відчуження частки засновника (учасника) у статутному капіталі ТОВ та ТДВ;

набуття в повному обсязі всіх корпоративних прав товариства (в тому числі права брати участь в управлінні) третьою особою, яка придбала частку у його статутному капіталі, шляхом закріплення у статуті як додаткової умови такого набуття «права на схвалення», яке уповноважений застосувати виконавчий орган товариства;

ціни частки в статутному капіталі шляхом визначення її для учасника, який бажає скористатися своїм переважним правом на придбання частки, за ціною пропозиції третій особі або за ціною, відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеною у статуті товариства або корпоративному договорі;

виокремлення етапів застосування переважного права при продажу частки в статутному капіталі товариства, зокрема: 1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною; 2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника; 3) придбання частки учасника покупцем; 4) застосування наслідків порушення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення.

Дістали подальший розвиток положення щодо:

корпоративних прав з додатковим обґрунтуванням їх похідного характеру від права особи на частку у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, яке набувається у встановленому порядку;

порядку вступу до ТОВ та ТДВ при переході частки у статутному капіталі з уточненням, що заява про вступ обов'язково подається лише при переході частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ, що є підставою виникнення у них корпоративних прав; у всіх інших випадках заява про вступ до товариства не подається при державній реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства;

відчуження частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ шляхом виокремлення стадій відчуження та уточнення їх змісту залежно від функціонального призначення, зокрема: 1) підготовча, яка складається з

прийняття рішення про продаж частки учасником товариства; надсилання письмового повідомлення (оферти) про це учасникам товариства з інформацією про ціну та розмір частки, що відчужується, інших умов такого продажу; очікування відповіді на пропозицію у встановлений законом термін (30 днів); 2) реалізаційна, яка включає укладення договору купівлі–продажу частки, який повинен визначати істотні умови: предмет, ціну, строк дії договору, а також порядок оплати, момент переходу права на частку, порядок приймання-передачі частки; складання акту приймання-передачі, засвідчення акту сторонами договору; перехід права на частку в статутному капіталі ТОВ до іншої особи; 3) завершальна або стадія державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, яка передбачає дії з підготовки необхідних для подання державному реєстратору документів та державну реєстрацію змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток в статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ;

визначення поняття «переважне право на придбання частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ», під яким запропоновано розуміти суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства пріоритет перед третіми особами набути частку в статутному капіталі, є відносним та вторинним щодо прав, які обумовлюють його виникнення, та встановлюється з метою запобігання непередбаченій появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками, порядок здійснення якого визначається законом, статутом або корпоративним договором;

уточнення іншого способу здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки у статутному капіталі шляхом встановлення у статуті товариства відмінного від передбаченого у законодавстві порядку реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства з можливістю пропозиції частки або частини частки в статутному капіталі товариства усім його учасникам непропорційно розмірам їх часток;

правової природи письмового повідомлення учасника про намір продати свою частку (частину частки) третій особі шляхом визнання такого повідомлення пропозицією про укладення договору (офертою), яка адресована іншим учасникам товариства, а відомостей, які містяться в цьому документі, – істотними умовами договору про продаж частки;

порядку направлення повідомлення (оферти) про намір продати свою частку шляхом надання учасникам ТОВ та ТДВ права у статуті на власний розсуд визначати один з порядків надіслання такого повідомлення шляхом: 1) направлення електронною поштою, іншими електронними засобами зв'язку; 2) застосування традиційного способу повідомлення у письмовій формі з використанням звичайних засобів зв'язку;

розгляду справ про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки) шляхом надання повноважень суду зі встановлення додаткового строку, протягом якого інші учасники товариства можуть приєднатися до заявленої вимоги і який не може становити менш ніж два місяці;

порядку звернення стягнення на частку учасника у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ шляхом: 1) визначення строку: (а) 30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку для повідомлення виконавця учасниками про своє бажання викупити частку в статутному капіталі; (б) один місяць для укладення договору купівлі-продажу частки з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі; 2) встановлення умови на випадок придбання частки кількома учасниками щодо набуття права на частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства.

У проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні» (Додаток А) дисертанткою запропоновано внесення змін до чинного законодавства з метою належного правового регулювання переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дослідженні теоретичні висновки та пропозиції заповнюють прогалину у науці господарського права щодо правового режиму переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ; можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства щодо переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників та навчальних посібників для студентів та аспірантів юридичних закладів вищої освіти, науково-практичних коментарів до кодексів та інших нормативно-правових актів України.

Наведені в дисертаційній роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути корисними у практичній діяльності суб'єктів господарювання. Окремі положення результатів дослідження рекомендовано до використання в практичній діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Бізнес Агро Імперія» (довідка № 64/4- 06 від 11 лютого 2020 року).

Результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Корпоративне право» у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України (довідка № 152/01-13/01.1.3 від 31 березня 2020 року).

Результати дослідження представлені як пропозиції з удосконалення норм чинного законодавства у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні».

Окремі викладені в роботі висновки та пропозиції, що мають дискусійний характер, можуть скласти підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною роботою, результати якої отримані авторкою на основі власних досліджень на підставі аналізу наукової літератури, законодавства України та зарубіжних країн, матеріалів судової практики та статистичних даних. В тезах доповіді, які опубліковані в співавторстві, особистий внесок здобувачки полягає у визначенні

правових наслідків для корпоративного договору у випадку припинення права розпорядження часткою однією з його сторін.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та обговорювались на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин» (Кривий Ріг, 2018); науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора Ч. Н. Азімова «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (Харків, 2018); XVII науково-практичній конференції, присвяченій 97-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова «Актуальні проблеми приватного права» (Харків, 2019); науковій конференції Одеської школи права «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (Одеса, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції пам'яті професора В. Д. Волкова «Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір» (Хмельницький, 2019).

Публікації. За темою дисертації опубліковано п'ять наукових статей, з яких чотири статті у фахових наукових виданнях України, перелік яких затверджений у встановленому порядку, одна стаття в науковому періодичному виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та ЄС, а також п'ять тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями і предметом дослідження та складається із вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків. Загальний обсяг дисертації складає 207 сторінок. Робота містить також список використаних джерел із 270 найменувань та додатки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ЇЇ ПЕРЕХОДУ

1.1. Поняття частки у статутному капіталі

Істотні зміни у правовому регулюванні відносин, які опосередковують економічний оборот, що відбулися в Україні наприкінці ХХ сторіччя, сприяли розвитку ринкових відносин, підприємницької діяльності в країні. З прийняттям Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» [169] розповсюдженими учасниками відносин у сфері господарювання стали ТОВ. Так, за статистичними даними станом на 1 квітня 2019 року в Україні діяло 1 312 302 юридичних особи, з них, зокрема, ТОВ – 643 612 (49 %), ТДВ – 1497 (0,11 %), АТ – 14 222 (1,08 %) [70].

Більшість юридичних осіб, створених в Україні, є суб'єктами господарської діяльності. Загальним питанням та проблемам щодо правового статусу суб'єктів господарської діяльності приділяли увагу В. К. Мамутов [231], Г. Л. Знаменський [63], В. С. Щербина [252] та інші науковці. Питання правового регулювання корпоративних відносин досліджувалися О. Р. Кібенко [68; 69], І. В. Лукач [103], відносини з корпоративного управління ґрунтовно досліджує О. А. Беяневич [82]. Певну наукову цінність для розробки проблематики переходу частки учасника представляють праці окремих авторів, присвячені дослідженню правової природи частки у статутному капіталі (Д. В. Ломакіна [81, с. 153], Р. С. Фатхутдінова [229, с. 10], А. В. Урюжникової [227, с. 43]). На сучасному етапі дослідженням питань, пов'язаних з майновою основою господарської діяльності господарських товариств, займаються В. А. Белов [79, с. 253-264], Л. М. Дорошенко [54], В. М. Кравчук [86], А. В. Смітюх [202, с. 141], О. С. Янкова [256], але проблеми, пов'язані з переходом частки у статутному

капіталі ТОВ та ТДВ, обговорювалися лише поряд із загальними питаннями діяльності господарських товариств та досі залишаються невирішеними.

В юридичній літературі зазначається, що обмеженість відповідальності ТОВ і його учасників, відсутність пов'язаності корпоративних прав з цінними паперами (на відміну від АТ – емітента акцій, який несе відповідні обов'язки учасника фондового ринку), гарантованість права на вихід учасника із ТОВ роблять цей вид господарських товариств надзвичайно популярним у підприємницькому середовищі [232, с. 281].

Відповідно до ч. 1 ст. 80 ГК України від 16 січня 2003 р. до господарських товариств належать: АТ, ТОВ, ТДВ, повні товариства, командитні товариства [39]. Аналогічні положення закріплено в ч. 2 ст. 113 ЦК України від 16 січня 2003 р. [235]. Згідно з ч. 3 ст. 80 ГК України від 16 січня 2003 р. товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів [39]. Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників (ч. 4 ст. 80 ГК України) [39].

ТОВ є найбільш поширеною організаційно-правовою формою для малого та середнього бізнесу, що зазначалось в Пояснювальній записці від 13 травня 2016 року до проекту закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [175]. Правова конструкція ТОВ повинна бути достатньо гнучкою, щоб бути пристосованою до потреб широкого спектру підприємств, які суттєво відрізняються одне від одного такими параметрами як кількість

учасників, обсяг активів, види діяльності, кількість працюючих тощо. ТДВ є набагато менш поширеними, оскільки забезпечують своїм учасникам не такий привабливий режим, який передбачає накладення на них додаткової відповідальності за можливі борги товариства при ліквідації. Однак згідно з чинним законодавством окремі види діяльності не можуть здійснюватися ТОВ, але можуть здійснюватися ТДВ (наприклад, страхова). При цьому правовий режим ТДВ є тотожним правовому режиму діяльності ТОВ, за винятком наведеної ознаки [162], тому у цьому дослідженні такі суб'єкти господарювання розглядаються разом.

ТОВ є організаційно-правовими формами господарювання і в іноземних державах, досвід яких представляє інтерес. Зокрема Комерційний кодекс Франції 2000 р. у ст. L.223-1 передбачає, що ТОВ засновується однією або кількома особами, які приймають участь у збитках лише в межах своїх внесків. Якщо товариство складається лише з однієї особи, воно йменується товариством «з єдиним учасником». Єдиний учасник здійснює повноваження, які в силу положень цієї глави кодексу надаються зібранню учасників [259].

Закон Великої Британії «Про компанії» 2006 р. виокремлює такий тип компанії, як компанія з обмеженою відповідальністю, передбачаючи, що компанія є «компанією з обмеженою відповідальністю» в тому випадку, якщо її основні документи обмежують відповідальність її учасників. Відповідальність може бути обмежена акціями або гарантією. Якщо відповідальність учасників обмежується будь-якої сумою, якщо така є, неоплаченою за належними їм акціям, то компанія є «компанією з відповідальністю, обмеженою акціями». Якщо відповідальність учасників обмежується сумою, яку учасники зобов'язуються внести в активи компанії в разі її ліквідації, то компанія є «компанією з відповідальністю, обмеженою гарантією». Якщо відповідальність учасників не обмежена, то компанія є «компанією з необмеженою відповідальністю» [261].

Аналогічні положення щодо управління ТОВ з одним учасником закріплено й законодавством України: у ТОВ, що має одного учасника, рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів учасників, приймаються таким

учасником товариства одноособово та оформлюються письмовим рішенням такого учасника (ч. 1 ст. 37 Закону про ТОВ та ТДВ).

Варто зазначити, що ТДВ не набули свого широкого розповсюдження в зарубіжних країнах, проте на пострадянському просторі вони активно створюються. Пункти 1, 2 ст. 3 Закону Республіки Казахстан від 22 квітня 1988 року № 220-І «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» передбачають, що ТДВ визнається товариство, учасники якого відповідають за його зобов'язаннями своїми внесками до статутного капіталу, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в розмірі, кратному внесеним ними вкладам. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в статуті [130].

Відповідно до ст. 4 Закону Республіки Узбекистан от 06 грудня 2001 року № 310-ІІ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» ТДВ визнається засноване одним або кількома особами господарське товариство, статутний фонд (статутний капітал) якого розділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства солідарно несуть субсидіарну відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном в однаковому для всіх кратному розмірі до вартості внесених ними вкладів, що визначається установчими документами товариства [121].

Підхід законодавця України до сутнісної характеристики ТДВ є аналогічним й підходу законодавця Республіки Узбекистан, коли у визначенні такої організаційно-правової форми господарювання як ТДВ істотною ознакою виділяється вид та обсяг відповідальності учасників ТДВ за зобов'язаннями товариства на відміну від ТОВ, яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном, а учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Питання щодо визначення сутнісних ознак (елементів) ТОВ та ТДВ як організаційно-правових форм господарювання вже розглядалося в юридичній літературі. Так, на думку М. Р. Аветисян, до майнових елементів змісту

організаційно-правової форми «товариство з обмеженою відповідальністю» та «товариство з додатковою відповідальністю», які не належать до інших господарських товариств, можна віднести такі чинники: учасники товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства, отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість (п.п. 3,4 ч. 1 ст. Закону). До організаційних елементів змісту цих форм відносяться наступні: 1) органами товариства є загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган (ч. 1 ст. 28 Закону); 2) учасники товариства мають право брати участь в управлінні товариством у порядку, передбаченому зазначеним Законом та статутом товариства (п.1 ч.1 ст. 5 Закону); 3) кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом (ч. 3. ст. 29 Закону) [1, с. 53-54].

Підтримуючи загальний підхід авторки до виокремлення майнових та організаційних елементів змісту ТОВ і ТДВ, не можна погодитися, що тільки учасники ТОВ та ТДВ мають право брати участь у розподілі прибутку товариства, враховуючи те, що хоча права і обов'язки учасників господарського товариства, визначені ст. 88 ГК України, виключено з цього нормативного акту у зв'язку з прийняттям Закону про ТОВ та ТДВ, проте такі права передбачені ст. 116 ЦК України. Зокрема учасники господарського товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди) (п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦК України). Відповідно таке право мають не тільки учасники ТОВ та ТДВ, а й учасники командитного товариства тощо. З аналізу таких майнових елементів змісту організаційно-правової форми ТОВ та ТДВ як право брати участь у розподілі прибутку товариства та отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість, наведених М. Р. Аветисян, можна зробити висновок, що реалізація зазначених прав учасників ТОВ та ТДВ залежить від розміру належної їм частки у

статутному капіталі товариства, що вимагає дослідження правової природи частки учасника у статутному капіталі товариства.

Розповсюдженість ТОВ як організаційно-правової форми господарювання призводить й до виникнення значної кількості корпоративних спорів, серед яких значне місце займають спори, пов'язані з переходом частки учасника у статутному капіталі ТОВ. Зокрема І. В. Спасибо-Фатеєва, характеризуючи спори щодо переходу прав на частку у статутному капіталі, називає серед них спори щодо відчуження частки у статутному капіталі, виходу учасника, його виключення, щодо переходу частки до спадкоємця або правонаступника учасника товариства (наприклад, при реорганізації) тощо [77, с. 208-254]. Водночас варто відзначити відсутність усталених наукових розробок в галузі господарського права як щодо переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, так і щодо визначення поняття такої частки.

На законодавчому рівні досить часто вживається поняття «частка учасника товариства у статутному капіталі», хоча легального визначення цього поняття в українському законодавстві не існує. Відповідно до частин 1-2 ст. 12 Закону про ТОВ та ТДВ розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках. Розмір частки учасника товариства у відсотках повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства [188].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом здійснювати відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом.

Натомість законодавство іноземних держав надає легальне визначення поняттю «частка учасника товариства у статутному капіталі». Відповідно до ст. 149 Цивільного кодексу Республіки Молдова від 06 червня 2002 р. у редакції,

яка була чинною до 1 березня 2019 року (до набрання чинності Закону Республіки Молдова від 15 листопада 2018 р. № 133 «Про модернізацію Цивільного кодексу і внесення змін до деяких законодавчих актів»), часткою учасника ТОВ є частина статутного капіталу, встановлена залежно від розміру вкладу до статутного капіталу. Учасник ТОВ володіє однією часткою. Частки можуть бути різного розміру. Вони неподільні, якщо установчим документом не передбачено інше. Якщо учасник набуває іншу частку або частину частки іншого учасника, його частка збільшується пропорційно вартості придбаної частки. Установчим документом ТОВ може бути обмежений максимальний розмір частки учасників [41].

Отже, первісно законодавець Республіки Молдова розглядав частку учасника товариства у статутному капіталі як його неподільну частину, проте в подальшому підхід в законодавстві щодо неподільності частки учасника товариства у статутному капіталі змінився. Згідно зі ст. 24 Закону Республіки Молдова від 14 червня 2007 року «Про товариства з обмеженою відповідальністю» частка у статутному капіталі товариства визначається у вигляді частини статутного капіталу товариства, розмір якої встановлюється залежно від розміру вкладу, і включає всі права і обов'язки учасника товариства. Частка у статутному капіталі товариства є подільною, якщо установчим документом не передбачено інше. Учасник товариства може володіти лише однією часткою в статутному капіталі товариства, розмір якої не може бути менше одного лея. Частки в статутному капіталі товариства можуть відрізнятися за розміром. Кожен один лей в статутному капіталі товариства дає право на один голос. В разі, якщо учасник товариства придбав частку або частину частки в статутному капіталі товариства іншого учасника товариства, його частка в статутному капіталі збільшується пропорційно вартості придбаної частки. Установчим документом може бути обмежений максимальний розмір частки учасників товариства, проте такі обмеження не можуть бути встановлені стосовно окремого учасника товариства. Якщо установчий документ не передбачає інше, учасники товариства

можуть змінювати співвідношення між частками в статутному капіталі товариства. [123].

Отже, з легального визначення законодавцем Республіки Молдова поняття частки у статутному капіталі товариства можна виокремити такі її ознаки: 1) частина статутного капіталу товариства; 2) розмір частки залежить від розміру вкладу; 3) включає всі права і обов'язки учасника товариства; 4) частка є подільною. Крім того, за законодавством Республіки Молдова учаснику ТОВ, який повністю вніс вклад, на підтвердження факту володіння часткою в статутному капіталі видається правостановлюючий документ - свідоцтво. Виокремлення таких ознак частки у статутному капіталі ТОВ сприятиме визначенню поняття частки у статутному капіталі ТОВ та з'ясуванню її правової природи.

Не вироблено чіткого розуміння сутності частки у статутному капіталі ТОВ і в доктрині господарського права, де частку розглядають і як сукупність корпоративних прав, і як самостійне майнове право тощо. Як слушно зазначається в юридичній літературі, розуміння різниці між такими поняттями як «корпоративні права», «частка в статутному капіталі ТОВ» та «майнові права» є дуже важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Різне правове регулювання позначених вище прав/об'єктів та їх взаємозв'язок впливає на їх можливість бути предметом різного роду правовідносин між суб'єктами господарювання (застава, купівля-продаж, спадкування тощо) [138, с. 128].

Бачиться, що визначення поняття та сутності частки у статутному капіталі ТОВ сприятиме становленню однакового підходу правозастосовної практики до визначення предмету договору, за яким відбувається відчуження часток учасника в статутному капіталі ТОВ, звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ, спадкування частки в статутному капіталі ТОВ тощо.

Для визначення поняття та правової природи частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ важливо з'ясувати сутність таких суміжних понять як корпоративні права та статутний капітал товариства.

ГК України, визначаючи зміст корпоративних прав та корпоративних відносин, в ч. 1 ст. 167 передбачає, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [39].

Аналогічне легальне визначення корпоративних прав містить Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Так, підпункт 14.1.90 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України визначає корпоративні права як права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [141].

Пункт 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні АТ, отримання дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [163].

Той факт, що корпоративні права і частка учасника в статутному капіталі є взаємопов'язаними правовими категоріями в юридичній літературі не викликає дискусій. Так, В. Луць зазначає, що учасниками корпоративних відносин є насамперед ті суб'єкти господарювання, у статутному фонді (майні) яких є частки осіб (фізичних, юридичних, держави) як учасників такого об'єднання [107, с. 123]. В. М. Кравчук наголошує, що поняття корпоративного права пов'язано із часткою в статутному капіталі. Одне не може без іншого. Частка в капіталі і корпоративні права співвідносяться між собою як причина і наслідок. Первинною є частка в

статутному капіталі юридичної особи. Її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав [87, с. 62].

Зважаючи на предмет цього дисертаційного дослідження, корпоративні права будуть проаналізовані щодо визначення поняття та правової природи частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Варто зазначити, що корпоративні права вже досліджувалися в науці господарського права, зокрема в дисертаційних дослідженнях С. В. Батрина [11], О. А. Воловик [28], О. Р. Кібенко [69], І. В. Лукач [103], А. В. Смітюха [204], А. В. Сороченка [211] тощо та науці цивільного права, зокрема в працях О. В. Бігняка [17], В. М. Кравчука [89], І. Б. Сарақун [195] та інших правників.

Представляють інтерес основні доктринальні положення щодо корпоративних прав, які слугуватимуть теоретичним підґрунтям для визначення поняття частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. А. В. Сороченко зазначає, що корпоративні правовідносини у класичному розумінні є поєднанням майново- та організаційно-господарських елементів. При цьому майновий елемент відносин між засновниками трансформується в обов'язок по формуванню статутного капіталу (внесення вкладу (оплати акцій)), що є передумовою виникнення корпоративних відносин, оскільки саме в обмін на виконання такого обов'язку учасник набуває так зване «безтілесне майно» – корпоративні права, обсяг яких визначається відповідно до розміру частки в статутному капіталі [211, с. 36]. Корпоративні права А. В. Сороченко визначає як права особи, яка у встановленому законом порядку внесла вклад до статутного капіталу господарського товариства (АТ, ТОВ і ТДВ), що включають у себе правомочності на участь цієї особи в управлінні господарським товариством, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даного товариства та активів у разі ліквідації останнього відповідно до закону, право на одержання інформації про діяльність товариства та інші правомочності згідно із законодавством та засновницькими (установчими) документами господарського товариства [211, с. 43].

О. А. Беяневич, аналізуючи способи захисту корпоративних прав, наголошує на тому, що право брати участь в управлінні справами товариства як

організаційно-господарське (немайнове) право нерозривно пов'язане з іншими немайновими та майново-господарськими корпоративними правомочностями учасника, утворюючи з ними внутрішньо цілісний єдиний комплекс, який законодавець визначає як корпоративні права [82, с. 211].

На думку І. В. Лукач, суб'єктивне корпоративне право хоча і є комплексним поняттям, проте його суть становлять ті самі суб'єктивні права, що й в інших правовідносинах, які виникають із юридичного факту на підставі норми права. Тому суб'єктивні корпоративні права – це права учасників корпорації, що виникають у результаті участі у статутному капіталі на підставі правової норми [103, с. 169].

На погляд В. М. Кравчука, корпоративні права є подільні за обсягом і неподільні за змістом. Зі складу корпоративних прав можуть бути виділені окремі елементи, які мають характер майнових прав, зокрема, право на одержання частини прибутку, право на одержання частини майна товариства у разі його ліквідації. Однак ці майнові права не можуть розглядатися як самостійний об'єкт правовідносин, оскільки корпоративні права є неподільними за змістом. Відчуження навіть частини корпоративних прав означає одночасний перехід до набувача усіх прав та обов'язків, які становлять зміст корпоративних прав [87, с. 64].

І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що правова природа корпоративних прав не дозволяє стверджувати про їх виключно майновий або виключно немайновий характер. Насправді ж право участі само по собі, без майнових прав існувати не може. Так само і майнові права учасника товариства – ніщо без права участі. Втім, оскільки для корпоративних прав не менш значущими є організаційні права, то обмежитись лише вказівкою на поєднання в корпоративних правах майнових та немайнових прав було б неправильно [215, с. 98].

Отже, наукові дискусії тривають щодо подільності та неподільності корпоративних прав; чи є корпоративні права комплексом різноманітних майнових, немайнових, організаційних прав.

Аналізуючи законодавство зарубіжних країн, І. В. Лукач зазначає, що термін «корпоративні права» вжито лише у законодавстві пострадянських країн. Втім, не варто відмовлятися від цього поняття, оскільки воно усталено увійшло у правозастосовчу практику. Поняття корпоративних прав має два значення: перше відповідає поняттю частки в статутному капіталі, згідно з другим – це права, якими наділений учасник корпорації, зумовлені наявністю частки у статутному капіталі. Правова природа частки у статутному капіталі є подвійною: з одного боку частка – це належний обсяг прав учасника, з другого – це майнове право учасника [102, с. 18]. Проте зазначаючи, що частка учасника в статутному капіталі за своєю правовою природою є майновим правом учасника, І. В. Лукач далі не уточнює, чи є частка учасника в статутному капіталі зобов'язальним правом учасника або речовим правом.

Для з'ясування зазначеного питання представляють інтерес пункти 1, 4 ст. 28 Закону Республіки Казахстан від 22 квітня 1988 року № 220-І «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю», які передбачають, що частки всіх учасників у статутному капіталі і відповідно їх частки у вартості майна господарського товариства (частка в майні) пропорційні їх внескам до статутного капіталу, якщо інше не передбачено установчими документами; право на частку учасника в майні товариства з обмеженою відповідальністю має не речовий, а зобов'язальний характер [130].

Аналізуючи законодавство Республіки Казахстан щодо правової природи частки у статутному капіталі ТОВ, С. В. Скрябін зазначає, що право на частку в статутному капіталі ТОВ повинно бути визначене з урахуванням подвійності її природи: з одного боку, вона є передумовою володіння правами та обов'язками учасника, пов'язаними з його членством в компанії, з іншого – майнова цінність частки залежить не від цінності прав, що її складають, а прямо пропорційна вартості і розміру належного ТОВ майна [199, с. 94].

Бачиться, що той підхід, що частка учасника у статутному капіталі тісно пов'язана з майновими правами учасника, є найбільш раціональним, й недоречно визначати речовий чи зобов'язальний характер частки учасника в статутному

капіталі, зважаючи на специфіку цього об'єкту правовідносин. Зазначене вище свідчить про наявність певного правового зв'язку між корпоративними правами, часткою в статутному капіталі, статутним капіталом. Можна стверджувати, що корпоративні права виникають у тієї особи, якій належить частка в статутному капіталі ТОВ, проте момент виникнення корпоративних прав може не співпадати з моментом набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ [248, с. 56].

Потребує з'ясування і взаємозв'язок частки у статутному капіталі та статутного капіталу ТОВ. С. О. Макаров зазначає, що традиційно виділяють три основні функції статутного капіталу: 1) забезпечувальну (або стартову), яка виражається в тому, що статутний капітал становить початкову матеріальну основу діяльності товариства, яка дає старт до подальшої діяльності товариства, забезпечує можливість такої діяльності; 2) гарантійну, яка полягає в тому, що статутний капітал – це той мінімум коштів, наявність яких гарантується товариством за будь-яких умовах, це певна гарантія задоволення вимог кредиторів товариства. «Кредитори товариства, вступаючи з ним в зобов'язальні відносини, повинні знати, в межах якої вартості може бути забезпечено виконання товариством прийнятих на себе зобов'язань». І, нарешті, третьою функцією статутного капіталу ТОВ є функція визначення часток участі засновників (а згодом і учасників) в товаристві і його прибутків. Це проявляється в тому, що статутний капітал дозволяє визначити номінальну вартість частки кожного учасника. Саме кількість і розмір часток характеризують стан окремого учасника в ТОВ, від цього залежить обсяг його можливостей щодо визначення діяльності товариства, розмір одержуваного від діяльності товариства прибутку [108, с. 66-67].

Існує й погляд, що статутний капітал виконує такі функції: 1) основоположну – майно, внесене до статутного капіталу, становить майнову основу для підприємницької діяльності товариства при його створенні; 2) регулятивну – визначає частку кожного засновника при розподілі прибутку та збитків, а також у майні підприємства при виході засновника з товариства та при

ліквідації підприємства; 3) довгострокового фінансування – використовується підприємством протягом тривалого часу; 4) організаційну – визначає організаційну структуру, а тому служить фактором, що впливає на управління товариством; 5) гарантійну – гарантує виконання зобов'язань підприємства перед третіми особами (контрагентами) [24, с. 118].

О. С. Янкова доводить, що статутний капітал: (а) не є внесками (активами) підприємства, які беруть участь у виробничому процесі, перетворюючись з однієї функціональної форми на іншу, а стаття пасивів; (б) є номінальною, а не реальною вартістю боргових зобов'язань перед учасниками; (в) варто розділяти на заявлений і сплачений статутні фонди; (г) за розміром може бути більшим або меншим за розмір власного майна. Авторка визначає статутний фонд як зареєстрований у встановленому законом порядку та закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна, яке повинне бути передане підприємству у власність (повне господарське відання, оперативне управління) у вигляді внесків для забезпечення його господарської діяльності та як сплата його учасниками отримуваних ними майнових прав [256, с. 9].

На думку В. В. Кулакова, статутний капітал ТОВ слід розуміти як грошову оцінку майна, що передається товариству в якості вкладу, а не як сукупність такого конкретного майна. Дії з формування статутного капіталу не є самостійним (одностороннім чи двостороннім) правочином. Дії, пов'язані з внесенням вкладів до статутного капіталу ТОВ, є похідними з договору про його створення. Як наслідок, засновникам такої юридичної особи недоцільно окремо укласти договір про внесення вкладів до її статутного капіталу [96, с. 10].

Підхід до статутного капіталу ТОВ як грошової оцінки певного майна, що передано в якості вкладу учасника товариства, знайшов законодавче закріплення в ч. 1 ст. 12 Закону про ТОВ та ТДВ: розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України [188].

С. С. Кравченко зазначає, що поділ статутного (складеного) капіталу на частки обумовлює майнові і немайнові права учасників – ті права, які є

дрібнішими за корпоративні, їх складовими: право на участь в управлінні товариством, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) товариства та активів у разі його ліквідації, інші правомочності, передбачені законом та установчими документами [83, с. 92].

На взаємозв'язок частки у статутному капіталі і статутного капіталу вказує і те, що згідно з ч. 3 ст. 29 Закону про ТОВ та ТДВ кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом.

З цього приводу І. В. Лукач зазначає, що це, знов таки, не відображається в ЄДР, а для того, щоб третім особам перевірити реальний стан корпоративного управління та перерозподіл часток, їм потрібно просити статут товариства, що не є загальнодоступним, із ЄДР, що суттєво ускладнює процес доступу до нього. Таким чином, якщо принцип пропорційності частки в статутному капіталі реальному внеску не буде дотримано ТОВ, треті особи не матимуть доступу до інформації про відсоткове співвідношення. Тут виникає як небезпека введення в оману контрагентів щодо реального стану речей в корпоративному управлінні товариства, так і можливих позовів щодо перерозподілу частки в межах самого ТОВ [106, с. 151].

Отже, статутний капітал ТОВ та ТДВ є грошовою оцінкою того майна, що передано в якості вкладу учасниками товариства, а розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Частка учасника у статутному капіталі товариства пов'язана зі статутним капіталом товариства тим, що частка учасника є, перш за все, зовнішнім виразом вартості того майна, що було передано цим учасником в якості вкладу до статутного капіталу товариства, тому частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ можна визначити як частину статутного капіталу, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому.

Розмір частки учасника в статутному капіталі ТОВ впливатиме на його право брати участь в розподілі прибутку товариства, право отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з

кредиторами, або його вартість, право брати участь в управлінні товариством. Водночас розмір частки учасника в статутному капіталі ТОВ не впливає на характер правовідносин, які виникають між учасником і ТОВ.

При цьому варто підтримати позицію А. Бобкової та А. Захарченка, що кожен учасник (акціонер) господарського товариства, який має право брати участь в управлінні справами цього товариства, є суб'єктом організаційно-господарських повноважень (незалежно від розміру належної йому частки (пакету акцій) у статутному капіталі), а відносини, що при цьому виникають між господарським товариством і його учасником (акціонером), є організаційно-господарськими [19, с. 69].

Володіння часткою учасника у статутному капіталі товариства засвідчує наявність в учасника певних прав щодо товариства, так й наявність певних обов'язків. Зокрема з набуттям частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ в учасника виникають обов'язки, визначені ст. 6 Закону про ТОВ та ТДВ: 1) дотримуватися статуту; 2) виконувати рішення загальних зборів учасників товариства. Учасники можуть мати й інші обов'язки, встановлені законом та статутом товариства [188].

На думку І. В. Лукач, стосовно юридичних обов'язків учасників необхідно зазначити, що ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» містить такий їх перелік: а) додержувати установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства (абз. 2 ч. 3 ст. 88 ГК України, п. 1 ч. 1 ст. 117 ЦК України); б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі й пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами (п. 2 ч. 1 ст. 117 ЦК України, проте в абз. 3 ч. 3 ст. 88 ГК України цей обов'язок обмежено внесенням вкладів (оплатою акцій) у розмірі, порядку та коштами (засобами), що передбачені установчими документами, відповідно до цього Кодексу та закону про господарські товариства); в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства (п. 3 ч. 1 ст. 117 ЦК України); г) нести інші обов'язки, якщо

це передбачено цим Законом, іншим законодавством України та установчими документами (абз. 4 ч. 3 ст. 88 ГК України, ч. 2 ст. 117 ЦК України) [103, с. 188-189].

Певні обов'язки учасника товариства виникають у зв'язку зі створенням ТОВ. Згідно зі ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менше номінальної вартості його частки [188].

Обов'язок учасника товариства щодо внесення вкладу до статутного капіталу товариства в розмірі номінальної вартості його частки передбачено й законодавством зарубіжних країн. У статті L. 223-7 Комерційного кодексу Франції 2000 р. зазначається, що учасники повинні підписатися на всі частки участі повністю. Коли ці частки є внесками в натурі, вони повинні бути сплачені повністю. Частки, які являють собою внески в грошовій формі, повинні бути сплачені в розмірі не менше однієї п'ятої частини їх суми. Сплата суми, що залишилася, здійснюється в один або кілька прийомів за рішенням управителя в строк, який не може бути більшим за п'ять років з дня реєстрації товариства в Реєстрі комерсантів і товариств. Проте до будь-якої підписки на нові частки участі, що підлягають сплаті грошовими внесками, статутний капітал товариства повинен бути повністю сплачений під загрозою недійсності цієї операції. Коли доречно, то в статуті визначаються умови, у відповідності до яких частки участі можуть бути одержані за рахунок внесків у вигляді вмінь та досвіду. Розподіл часток участі визначається статутом [259].

Отже, номінальна вартість частки учасника у статутному капіталі товариства має безпосередній вплив в подальшому на діяльність самого товариства, права та обов'язки учасників товариства, наприклад, на право учасника брати участь в управлінні товариством.

З метою дотримання принципу пропорційності частки в статутному капіталі ТОВ праву на управління І. В. Лукач пропонує внести зміни до Закону про ТОВ та ТДВ, зокрема, викласти в такій редакції: ч. 2 ст. 14: «Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна відповідати номінальній вартості його частки»; ч. 3 ст. 29: «Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства» [106, с. 154].

Зазначений підхід є правильним, оскільки саме принцип пропорційності частки в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, визначаючи можливості учасника брати участь у загальних зборах учасників і тим самим впливати на діяльність товариства в цілому, буде відповідати меті створення господарського товариства шляхом об'єднання майна учасників, а в подальшому буде впливати й на прийняття рішення загальними зборами учасників товариства про придбання товариством частки (частини частки) учасника, про перерозподіл часток між учасниками товариства тощо.

Перехід частки у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ завжди пов'язаний зі з'ясуванням питання про оборотоздатність такої частки. В юридичній науці питання оборотоздатності частки в статутному капіталі ТОВ досліджено недостатньо, ведуться тривалі дискусії щодо того, що саме є оборотоздатним: частка в статутному капіталі товариства чи право на частку, чи корпоративні права.

Пов'язаність частки учасника ТОВ та ТДВ з корпоративними правами, статутним капіталом товариства обумовлює й необхідність визначення того об'єкту, що саме є об'єктом права власності учасника та є оборотоздатним об'єктом.

В юридичній літературі існує погляд, що оборотоздатність корпоративних прав є ознакою, яка вирізняє їх від особистих немайнових прав, ця ознака також надає вказаним правам специфічних властивостей у порівнянні з іншими майновими правами. Так, на відміну від зобов'язальних майнових прав, які

передаються за правилами про цесію (відступлення права вимоги), перехід корпоративних прав регулюється положеннями про відчуження речей [18, с. 147].

Проте існує й протилежна думка. Зокрема І. В. Лукач наголошує, що частка в статутному капіталі товариства – це частина статутного капіталу ТОВ чи АТ, що належить учасникам таких товариств і позначає ступінь їх участі в товаристві, а також належний обсяг їх корпоративних прав. Предметом відчуження є саме частка в статутному капіталі, а не корпоративні права. В АТ частка в статутному капіталі посвідчується акцією, а в ТОВ – статутом товариства [105, с. 73].

На підтвердження зазначеної думки про оборотоздатність саме частки у статутному капіталі, а не корпоративних прав, вказують положення Закону про ТОВ та ТДВ, який допускає вчинення багатьох правових дій з часткою в статутному капіталі товариства. Зокрема учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі (ч. 1 ст. 20); учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам (ч. 1 ст. 21); звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи (ч. 1 ст. 22); у разі смерті або припинення учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства (ч. 1 ст. 23).

На оборотоздатність частки у статутному капіталі вказують і положення Декрету КМУ від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», у якому підпунктом «е» п. 3 ст. 3 передбачено ставки державного мита зокрема за посвідчення договорів, що встановлюють зобов'язання відчуження частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, договорів застави частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, інших правочинів про передачу або перехід частки (частини частки) у

статутному (складеному) капіталі юридичної особи [170]. Зазначене свідчить, що допускається укладення правочинів про передачу або перехід частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи.

Аналогічний підхід закріплено і в законодавстві інших країн. Так, відповідно до § 15 Закону ФРН «Про товариства з обмеженою відповідальністю» частки продаються і передаються у спадщину. Якщо партнер придбає подальші частки бізнесу крім своєї первинної частки бізнесу, він зберігає свою незалежність. Привласнення ділових паїв акціонерами вимагає нотаріально посвідченого договору. Нотаріальної форми також вимагає договір, який встановлює обов'язок акціонера привласнювати частку в бізнесі. Однак договір, укладений з порушенням цієї форми, набуває чинності через домовленість про переуступку, укладену відповідно до попереднього пункту [263]. Отже, за законодавством ФРН саме частка у статутному капіталі товариства є оборотоздатним об'єктом.

Водночас у правозастосовній діяльності досить часто учасники корпоративних відносин укладають договори купівлі-продажу корпоративних прав – частки в статутному капіталі товариства ТОВ. Так, у постанові ВС від 21 березня 2018 року в судовій справі № 922/1235/16 зазначається, що судом встановлено, що в квітні 2016 року ТОВ агропромислова асоціація «Агросвіт» та компанія «Novaagro Limited» звернулися до суду з позовом до компанії «Boretisano Holdings LTD», про визнання недійсним договору купівлі-продажу корпоративних прав – частки у статутному капіталі ТОВ «ХОВОТМ «Харківтеплоенерго» № 1-09/15 від 22.09.2015 та додатку № 1 від 22.09.2015 до договору № 1-09/15 від 22.09.2015 [145].

Єдності судової практики, однакового застосуванню чинного законодавства України щодо визначення частки у статутному капіталі як предмету договору купівлі-продажу сприяють положення Закону про ТОВ та ТДВ, відповідно до ст. 21 якого учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Статутом товариства може бути

встановлено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одноставним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі лише в тій частині, в якій вона є оплаченою [188].

Отже, можливість укладення правочину саме щодо частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ підкреслює оборотоздатність такого об'єкту права як частка учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ. В юридичній літературі зазначається, що у відносинах, пов'язаних з переданням частки в статутних капіталах ТОВ, варто виділити зобов'язальний правочин, на підставі якого відбувається передання частки (договір купівлі-продажу, міни та ін.), та розпорядчий правочин, що безпосередньо спрямований на відчуження частки. Частка в статутному капіталі за загальним правилом переходить до набувача тільки в момент вчинення (набрання чинності) розпорядчого правочину. При цьому цей правочин тягне й абсолютно-правовий ефект, оскільки до набувача також переходить абсолютне право на частку, зокрема, у тих випадках, коли передання частки відбувається на підставі існуючого та дійсного зобов'язання [93, с. 394].

Визначення положення про оборотоздатність частки у статутному капіталі сприяє формуванню думок, що частка у статутному капіталі може бути не тільки об'єктом права власності, а й об'єктом інших речових прав. Так, на думку А. Смітюха, якщо визнати, що учасником є завжди власник корпоративного паю (частки), якщо ці два правові статуси нерозривно пов'язані, це означає, що внесення до ЄДР відомостей про склад учасників та розміри їх часток у статутному чи складеному капіталі дає змогу ідентифікувати суб'єкта права власності на такі частки. Проте речові права не зводяться до одного лише права власності. Перетворення корпоративних паїв (часток) на повноцінний об'єкт обороту вимагає визнання можливості виникнення на такі паї (частки) не лише права власності, а й інших речових прав. Видається, що корпоративні паї (частки)

можуть ставати також об'єктами права господарського відання, права довірчої власності, права користування (оренди). Крім того, слід визнати, що такі види прав на чужі речі як сервітут, емфітевзис, суперфіцій та право оперативного управління не можуть виникати щодо корпоративних паїв (часток) у зв'язку зі специфічним характером цих прав, пристосованих суто для особливого об'єкта – об'єкта нерухомості [206, с. 122–123].

Бачиться, що частка у статутному капіталі товариства є самостійним оборотоздатним об'єктом, але зі специфічним правовим режимом, зокрема вона не може бути об'єктом інших обмежених речових прав, проте саме частка у статутному капіталі може бути об'єктом права власності, а не корпоративні права. Так, згідно з ч. 2 ст. 597-2 ЦК України корпоративні права не можуть бути об'єктом довірчої власності, якщо законом не встановлено інше. З цього можна зробити висновок, що й частку у статутному капіталі недоречно визнавати об'єктом довірчої власності, зважаючи на те, що саме володіння часткою у статутному капіталі надає особі можливість мати корпоративні права, частку у статутному капіталі не можна вважати майном у розумінні правового режиму майна суб'єктів господарювання, визначеного ст. 133 ГК України.

О. А. Беляневич слушно зауважує, що з огляду на легальне визначення корпоративних прав, конструкція права власності до корпоративних прав в господарському законодавстві України не застосовується, що впливає і на особливості їх захисту [82, с. 211]. Зазначене ще раз підкреслює неможливість визначення корпоративних прав як об'єкту права власності учасника товариства.

У судовій практиці зустрічається підхід щодо визначення сутності частки в статутному капіталі ТОВ через поняття майна. В постанові Вищого господарського суду України від 19 листопада 2015 р. в судовій справі № 925/2212/14 зазначається, що частка у статутному капіталі товариства у розумінні положення ч. 1 ст. 190 ЦК України є майном з особливим правовим режимом, оскільки з набуттям права власності на неї особа набуває корпоративних прав у ТОВ, а з припиненням права власності на частку – втрачає корпоративні права [149].

Бачиться, що частка у статутному капіталі є самостійним об'єктом права з особливим правовим режимом, а не різновидом майна. Зазначене вище сприяє висновку про те, що корпоративні права мають похідний характер щодо права особи на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Особа, яка набуває права на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, стає учасником товариства і набуває корпоративні права. Відповідно, предметом договору відчуження частки в статутному капіталі ТОВ є частка в статутному капіталі ТОВ, а не корпоративні права, які виникають в учасника ТОВ. Саме частка в статутному капіталі ТОВ є оборотоздатною [245, с. 285].

Як уже зазначалося вище, частка є певною частиною статутного капіталу, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, проте про оборотоздатність статутного капіталу говорити недоречно, хоча положення про те, що об'єктом права є саме частка у статутному капіталі не сприймається однозначно в юридичній літературі.

Як зазначає В. Кравчук, статутний капітал підприємницького товариства формується за рахунок вкладів учасників. Склад, оцінка та порядок внесення вкладів має важливе значення не лише для формування майнової бази товариства, а й для виникнення корпоративних прав учасників. ... Передача майна до статутного капіталу не є безоплатною, оскільки учасник одержує у власність корпоративні права товариства на суму свого вкладу [84, с. 57].

Отже, на думку В. Кравчука учасник одержує у власність саме корпоративні права товариства на суму свого вкладу. При цьому безперечним є положення, що саме господарське товариство є власником майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного капіталу.

На думку Ю. В. Хорт, статутний капітал використовується як інструмент для визначення частки кожного учасника. Увесь статутний капітал розподіляється на акції (частки), кожна з яких має однакову номінальну вартість [233, с. 330].

О. Р. Кібенко також зазначає, що статутний фонд використовується як інструмент для визначення частки кожного учасника. Частка учасника ТОВ розраховується як співвідношення вартості його внеску до розміру статутного

фонду, а частка акціонера – співвідношенням кількості належних йому акцій до загальної кількості випущених акцій. Частка в статутному фонді – це не об’єкт права власності, а умовна величина, що відображає факт участі особи в господарському товаристві і ступінь такої участі. Перехід корпоративних прав (прав учасника господарського товариства) до іншої особи завжди виражається в передачі йому частки в статутному фонді товариства. Від розміру частки учасника в статутному фонді залежать: 1) ступінь його впливу на управління товариством (кількість голосів, що має учасник при голосуванні, залежить від розміру його частки в статутному фонді товариства); 2) розмір одержуваних ним дивідендів; 3) частка у майні товариства, що виділяється при виході учасника з нього або при поділі майна між учасниками при ліквідації господарського товариства (ця частка у майні товариства визначається пропорційно до частки учасника у статутному фонді) [60, с. 90-91]. Отже, на думку О. Р. Кібенко, частка в статутному капіталі не може бути об’єктом права власності, а є лише умовною величиною, що відображає факт участі особи в господарському товаристві і ступінь такої участі.

На думку В. В. Кулакова, частку у статутному капіталі ТОВ слід визнавати самостійним об’єктом цивільних прав, що має грошову оцінку. Володіння такою часткою є підставою участі особи в товаристві, а сама частка є способом фіксації корпоративних прав та обов’язків учасників конкретного ТОВ [96, с. 10].

І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що статутний/складений капітал не підлягає відчуженню як такий. Не можна позначити й наявність «права власності на статутний капітал». Не можна на нього звертати стягнення. У той же час статутний/складений капітал господарського товариства поділений на частки, а це означає, що кожна його частка незалежно від її розміру повинна мати такий же правовий режим, як і ціле, тобто весь статутний капітал. Звідси за законами логіки й частка в статутному/складеному капіталі не може бути об’єктом права власності, і, відповідно, вона не може відчужуватися, тобто перебувати в обороті. ... Декілька складніше складається ситуація в ТОВ, де частка в статутному капіталі не перетворюється в новий об’єкт права, аналогічно тому, як це має місце в АТ. В ТОВ частка в статутному капіталі є частиною цілого, тобто статутного

капіталу. Проте парадокс у тому, що вона являє собою об'єкт права учасника господарського товариства, в той час як статутний капітал об'єктом права ні господарського товариства, ні його учасника (якщо він один в господарському товаристві) не є. Дійсно, продати весь статутний капітал ТОВ не можна, так як він не є об'єктом, а продати частку в статутному капіталі можна [213, с. 405].

Варто погодитись з І. В. Спасибо-Фатеєвою, що частка в статутному капіталі ТОВ є, перш за все, об'єктом права. Підтвердженням цієї позиції є її положення ч. 1 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ: учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Отже, предметом договору купівлі-продажу може бути частка у статутному капіталі ТОВ, яка, відповідно, є об'єктом права учасника ТОВ, при цьому відчужувати можна лише те, що належить учаснику на праві власності.

Підхід, що статутний капітал не може бути відчужено, сприйнятий також іншими правниками. В. Г. Оцел зазначає, що очевидним є той факт, що предметом відчуження частки в ТОВ є не статутний капітал, який належить безпосередньо товариству, і не його частина, а частка участі в такому ТОВ як майно учасника [134, с. 43].

З наведеного вище можна зробити висновок, що в доктрині права розповсюдженою є думка, що саме частка учасника у статутному капіталі товариства є об'єктом права власності учасника товариства, а не корпоративні права учасника, а статутний капітал товариства не є об'єктом права власності ні товариства, ні учасника товариства, що необхідно враховувати при визначенні правової природи частки учасника у статутному капіталі.

В юридичній літературі достатньо розповсюдженим є підхід до визначення правової природи частки учасника в статутному капіталі як майнового права. Так, В. М. Кравчук визначає частку в статутному капіталі як «майнове право, яке визначає обсяг майнової участі особи в господарських товариствах. Частка має кількісні і якісні характеристики. Якісною характеристикою частки є її розмір, тобто відношення номінальної вартості частки до розміру статутного капіталу.

Розмір частки зазначається у відсотках (або дробах) і визначає обсяг корпоративних прав та обов'язків кожного з учасників, ступінь їх корпоративного контролю за діяльністю товариства» [89, с. 42]. На погляд В. М. Кравчука, «очевидно, що частка в статутному капіталі не має ознак речі... Не є вона і грошима. Серед зазначених у ст. 177 ЦК України об'єктів частка може розглядатися лише як майно, майнові права або інше матеріальне благо. Відповідно до ст. 190 ЦК України майном, як особливим об'єктом, вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Частку в статутному капіталі можна віднести до категорії майнового права. При цьому слід врахувати, що право участі в товаристві за ЦК України є окремим правом, а тому його слід розглядати окремо» [89, с. 41].

О. А. Воловик частку учасника у статутному капіталі (акцію) визначає як обсяг корпоративних прав учасника в ідеальному виразі відповідно номіналу вартості його внеску, коли за абсолютну величину корпоративних прав, пропорційну номінальному розміру статутного капіталу, береться одиниця або 100% [28, с. 66].

І. Спасибо-Фатеева наголошує на тому, що частка у статутному капіталі є різновидом майнових прав, з якими можна укласти правочини, тобто є об'єктом. Права учасників ТОВ є суб'єктивними цивільними правами, що надаються учасникам господарського товариства, вони є тими можливостями, яких набувають особи шляхом участі в товаристві (ст. 116 ЦК України). Ці права не належать до об'єктів цивільних прав, з якими укладаються правочини, а становлять зміст правовідносин. З наведених міркувань впливає такий логічний ряд: 1) корпоративні права належать учаснику ТОВ; 2) ці права обумовлені його часткою у статутному капіталі; 3) корпоративні права є суб'єктивними правами учасників господарських товариств, що реалізуються в корпоративних відносинах, які складаються між учасником та ТОВ, – участі в загальних зборах, розподілі прибутку тощо; 4) частки у статутному капіталі ТОВ є об'єктами, з якими учасники можуть вчиняти правочини (купівлі-продажу, дарування, спадкування, управління тощо); 5) якщо частка є об'єктом, то вона фігурує не

лише в договірних та спадкових правовідносинах, а й у відносинах власності. Тобто може йтися про право власності на частку, а отже, і про спільну власність на неї [217, с. 8].

З точкою зору, що частка у статутному капіталі є майновим правом, не можна повністю погодитися. Вбачається, що майновим правом можна вважати право учасника на частку, а не саму частку як об'єкт цього майнового права.

В юридичній літературі наголошується, що у набувача частки виникають такі ж корпоративні права, які мав відчужувач. Право ж на частку «приховується» в корпоративних правовідносинах, адже, виходячи з того, що особа є учасником, тобто має право на частку, вона в змозі реалізувати свої корпоративні права. В іншому випадку це стає неможливим (так, її не допустять до участі в загальних зборах, не виплатять дивіденди). Отже, учасник ТОВ має «право на частку» (право власності, завдяки якому він може продати її тощо) та «права з частки» (корпоративні права), які є взаємопов'язаними, але реалізуються в різних за своєю природою правовідносинах і мають різні об'єкти [217, с. 8].

О. Просянюк зазначає, що термін «частка в статутному капіталі товариства» не є вірним щодо того явища, яке він позначає. Очевидно й те, що учасник, який вніс вклад до статутного капіталу, щось взамін одержує. Фактично, внаслідок цього особа набуває участі в товаристві і пов'язані із цим корпоративні права. Таким чином, частка в статутному капіталі – це спосіб виміру обсягу (ступеня) участі в господарських товариствах [185, с. 92].

На думку В. Оцела, наявність у особи певних прав та покладення на неї обов'язків є похідними подіями від права участі у товаристві, що може виникати виключно у особи, яка є власником частки в статутному капіталі товариства, а отже, право участі в товаристві, в свою чергу, є похідним від частки в статутному капіталі ТОВ [136, с. 97].

Вбачається, що корпоративні права мають похідний характер щодо права особи на частку в статутному капіталі ТОВ. Особа, яка має права на частку в статутному капіталі ТОВ, має й корпоративні права, якщо вона стає учасником ТОВ.

Підтвердженням цього є положення ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ: у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника – фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається. Якщо частка такого учасника у статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника [188].

На зв'язок частки у статутному капіталі і корпоративних прав вказує і судова практика, яка виходить з того, що корпоративні права учасника ТОВ можуть здійснюватися, як правило, на пропорційних засадах, обумовлених розміром частки учасника в статутному капіталі ТОВ. Наприклад, у постанові Касаційного господарського суду у складі ВС від 24 жовтня 2019 р. в справі № 927/807/18 зазначається, що однією з особливостей корпоративних прав є те, що їх виникнення або здійснення залежить від розміру частки учасника у статутному капіталі господарського товариства, тобто право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання дивідендів та активів у разі його ліквідації здійснюється його учасниками пропорційно до розміру їх часток у статутному капіталі. Отже, права учасника господарського товариства, які визначені у законі як корпоративні, здійснюються на пропорційних засадах, тобто з урахуванням розміру частки учасника у статутному капіталі товариства [157].

У цьому аспекті викликає науковий інтерес позиція А. В. Смітюха, що частка має яскраво виражену інвестиційну специфіку, вона, на відміну від багатьох інших об'єктів прав, не існує поза інвестиційною діяльністю. Частка як об'єкт прав виникає у зв'язку з тим, що певна особа передає оборотоздатне майно

як вклад у власність товариства (у категоріях інвестиційного права – інвестицію), і, відповідно, втрачає право власності на таке майно. Натомість така особа набуває право власності на певний оборотоздатний еквівалент – частку, який стає субститутом, заміником вкладу (у категоріях інвестиційного права – об’єктом інвестування). Частка не є окремим майновим правом, сукупністю корпоративних прав або корпоративних прав і обов’язків, вона є лише оборотоздатним субстратом корпоративних прав *sui generis*. Корпоративні права слідують за часткою: той і тільки той, хто є власником частки – той має корпоративні права, і, відповідно – статус учасника товариства [205, с. 92].

В. М. Кравчук зазначає, що кількісною характеристикою частки є її вартість. Потрібно виділяти три види вартості: номінальну, дійсну, ринкову. Номінальна вартість частки – це її вартість, визначена установчими документами. Як правило, номінальна вартість частки учасника дорівнює сумі його внеску до статутного капіталу. Номінальна вартість частки змінюється внаслідок збільшення або зменшення розміру статутного капіталу або внаслідок придбання чи відчуження частини частки [89, с. 43].

І. В. Спасибо-Фатєєва вказує, що маючи значення критерію, частка в статутному капіталі обумовлює вартість вимог до ТОВ у випадку виходу учасника з нього, або звернення стягнення на частку, або спадкування частки. Тобто в обороті перебуває частка в статутному капіталі як така (вона є предметом, наприклад, договору купівлі-продажу), але одночасно вона «втягує в оборот» і певні засоби, які дорівнюють вартості майна, пропорційної цій частці. Наприклад, при здійсненні виплат учаснику, який вийшов з господарського товариства, а також при виплаті кредиторам, спадкоємцям. Виходить, що правова природа частки в статутному/складеному капіталі ускладнена у порівнянні з самим статутним капіталом. Частка оборотоздатна, і це її принципово відрізняє від статутного/складеного капіталу. Проте одночасно вона зберігає свій «родовід», не втрачає зв’язку зі статутним/складеним капіталом, і це позначається на ній як виразнику співвідношення зі статутним/складеним капіталом і з майном господарського товариства [213, с. 405-406]. Далі І. В. Спасибо-Фатєєва

наголошує, що ще однією специфічною рисою частки в статутному/складеному капіталі є її тісний зв'язок з учасником, якому вона належить, аж до виникнення в останнього немайнового права на участь в товаристві, обумовленого правом на частку в його статутному/складеному капіталі... Частка в статутному капіталі фігурує і в іншому ракурсі – в якості визначника не менш важливих для учасника господарського товариства прав – стосовно його участі в управлінні цим товариством [213, с. 407].

У той же час частка в статутному капіталі ТОВ є специфічним об'єктом права. С. І. Шимон розглядає частку в статутному капіталі товариства як цілісний майновий нематеріальний об'єкт (ідеальну річ), який об'єднує сукупність майнових (зобов'язальних) прав. «Внутрішні» правовідносини, в межах яких відбувається здійснення прав на частку, підпорядковуються нормам корпоративного права. В цих правовідносинах права на частку є елементами змісту. До «зовнішніх» правовідносин, де частка у товаристві є об'єктом і відчужується, застосовуються норми про відчуження речей та відступлення майнових прав [249, с. 366].

С. Д. Могілевський умовно виділяє чотири основні концепції правової природи частки учасника у статутному капіталі ТОВ: 1) речово-правова концепція правової природи частки. «Частка» – це частина чого-небудь, якщо виходити з того, що статутний капітал господарського товариства в спеціальній літературі визначається як грошовий вираз вартості майна, яке повинна мати юридична особа при її створенні; 2) зобов'язально-правова концепція правової природи частки, прихильники якої виходять з того, що роблячи внесок до статутного капіталу товариства, що засновується, засновник втрачає свою власність і в якості «компенсації» отримує зобов'язальні права (права вимоги) щодо юридичної особи, які посвідчуються часткою; 3) майново-правова концепція правової природи частки, яка базується на розумінні частки в статутному капіталі товариства як сукупності майнових прав учасника; 4) корпоративно-правова (комплексно-правова) концепція правової природи частки, за якою частка – це

комплекс майнових і немайнових прав та обов'язків учасника товариства стосовно інших учасників і самого товариства [113, с. 36-41].

Р. С. Фатхутдінов частку в статутному капіталі ТОВ визначає як різновид права участі, яке являє собою суб'єктивне право на участь в організації діяльності товариства і складається з єдиного і неподільного комплексу правомочностей учасника товариства [229, с. 33].

Як бачимо, в юридичній літературі відсутня єдність наукових поглядів на правову природу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, що обумовлює й різні підходи судової практики до вирішення корпоративних спорів. Проте, переважною є думка, що саме частка у статутному капіталі товариства є оборотоздатним об'єктом, а не корпоративні права чи статутний капітал.

Таким чином, частка в статутному капіталі ТОВ та ТДВ не співпадає з поняттям «корпоративні права» чи «майнові права», не є вона й річчю, проте є оборотоздатним об'єктом права, а право на частку в статутному капіталі ТОВ є майновим правом. Частка в статутному капіталі ТОВ та ТДВ – це частина його статутного капіталу, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості [246, с. 267].

1.2. Зміст переходу частки у статутному капіталі

Стаття 53 Закону України «Про господарські товариства» мала назву «Перехід частки (її частини) учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до іншої особи» [189]. Чинне законодавство України також допускає укладення правочинів про перехід частки у статутному капіталі ТОВ. Частина 1 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ передбачає, що учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному

капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам [188]. Крім того, перехід частки у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ відбувається і в інших випадках, зокрема в порядку правонаступництва тощо. Так, ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ має назву «Перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника товариства» [188], про правочини про передачу або перехід частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи йдеться в Декреті КМУ «Про державне мито» [170]. Отже, законодавець вживає поняття «перехід частки у статутному капіталі», проте в ньому не розкривається змісту переходу частки учасника в статутному капіталі товариства.

У правозастосовній діяльності виникає багато проблемних питань, пов'язаних з визначенням моменту переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, правових наслідків такого переходу та інших. Зазначене обумовлює необхідність дослідження поняття та змісту переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Академічний тлумачний словник української мови містить декілька тлумачень терміну «перехід». Зокрема перехід означає дію за значенням переходити; визначене місце, у якому дозволяється переходити вулицю; пересування з одного місця в інше; час, коли що-небудь змінюється; ланку, що зв'язує явища, які переходять одне в інше тощо [2].

Коли говоримо про перехід частки учасника в статутному капіталі товариства до інших учасників, то, безумовно, розуміємо не якийсь фізичний «перехід», «рух» частки у статутному капіталі, а саме передання цього об'єкта права від одного учасника до іншого учасника товариства чи до самого товариства.

Взагалі з терміном «передання» звичайно пов'язується розуміння припинення цього права в тієї особи, яка його передає іншій особі. Тобто з переданням права воно вже не може належати тій особі, яка його передала. Тому найбільш поширеним переданням є передання на виконання договору купівлі-продажу, за яким відбувається відчуження речі (майна, майнових прав). Про передання прав із їх припиненням йдеться і стосовно інтелектуальної власності,

коли укладається договір про передання виключних майнових прав (ст. 1113 ЦК України). В цих випадках передання пов'язано з такими поняттями як відчуження, розпорядження, припинення права тощо. Ясно також і те, що переданню має передувати певна правова підстава, наприклад, договір купівлі-продажу, дарування, міни тощо [83, с. 84-85].

Отже, поняття «перехід частки у статутному капіталі» є узагальнюючим поняттям для багатьох випадків передання частки учасника іншим учасникам товариства, третім особам або самому товариству на певній правовій підставі, наприклад, за договором купівлі-продажу, договором дарування, у разі смерті або припинення учасника товариства тощо.

До набрання чинності Закону України про ТОВ та ТДВ перехід частки у статутному капіталі ТОВ законодавець пов'язував не тільки з продажем частки, а й з таким поняттям як «відступлення частки». Зокрема ч. 1 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» передбачала, що учасник ТОВ має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства [169]. Тому в правозастосовній діяльності виникали питання щодо тлумачення терміну «відступлення частки» як підстави переходу частки у статутному капіталі товариства, зокрема, спори точилися щодо того чи є відступлення частки у статутному капіталі окремою підставою переходу частки.

Натепер в судовій практиці ustalеним є наступний підхід до відступлення частки як підстави переходу частки учасника товариства до іншої особи, викладений в постанові ВП ВС від 01 жовтня 2019 року у справі № 909/1294/15: відступлення частки в статутному капіталі товариства має своєю метою припинити право власності на цю частку, щоб певна інша особа набула право на цю частку. Відступлення за правовою природою є відчуженням частки за волею учасника, що спрямоване на передачу учасником іншій особі (одному чи кільком учасникам цього товариства або третім особам) у власність належної йому частки або її частини. Зазначено, що у вказаних відносинах поняття «відступлення» і

«відчуження» є тотожними, оскільки вони є аналогічними за правовими наслідками [144].

Отже, перехід частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ означає припинення права власності на частку в статутному капіталі в одного учасника ТОВ та ТДВ та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення корпоративних прав у цих осіб у порядку, встановленому законом.

Таким чином, для з'ясування змісту переходу частки у статутному капіталі товариства необхідно проаналізувати підстави такого переходу та виокремити інші чинники, які характеризують перехід частки у статутному капіталі товариства за певних підстав, зокрема правові наслідки переходу частки.

Системний аналіз чинного законодавства України дає підстави для висновку, що перехід частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ має місце в наступних випадках.

По-перше, відповідно до ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі лише в тій частині, в якій вона є оплаченою. Отже, при відчуженні частки учасника ТОВ відбувається перехід частки до інших осіб (інших учасників товариства або третіх осіб).

В. С. Щербина зазначає, що у разі передачі частки (її частини) третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх прав та обов'язків, що належали учаснику, який відступив її повністю або частково [252, с. 92], з чим слід погодитись. Такий підхід підтримано й судовою практикою.

Зокрема у постанові ВП ВС від 01 жовтня 2019 року в справі № 909/1294/15 зазначається, що підставою для переходу права власності на частку в статутному капіталі до третьої особи та, відповідно, припинення права власності учасника на таку частку з набуттям його третьою особою є спрямований на відчуження частки правочин, вчинений учасником товариства та іншою особою. За таких умов набуття іншою особою статусу учасника товариства шляхом прийняття відповідного рішення загальними зборами учасників товариства не відповідає положенням чинного законодавства. В разі відступлення частки особа набуває права на частку внаслідок укладення правочину з учасником товариства, а не внаслідок його прийняття до складу учасників товариства загальними зборами чи державної реєстрації відповідних змін. Включення такого учасника до складу учасників товариства на підставі рішення загальних зборів учасників товариства та державна реєстрація відповідних змін до статуту є діями на виконання договору щодо відчуження частки учасником товариства. Заява учасника про його виведення зі складу учасників товариства не може слугувати самостійною правовою підставою для переходу права власності на частку, оскільки вона адресована товариству і містить інформацію про припинення в особи права на частку [144].

Відповідно зміст переходу частки у статутному капіталі товариства полягає, перш за все в тому, що підставою переходу частки у статутному капіталі є договір про відчуження частки учасника товариства.

По-друге, ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ регулює особливості звернення стягнення на частку учасника товариства і передбачає, що звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи [188].

При цьому законодавець визначає обов'язки виконавця та товариства щодо звернення стягнення на частку учасника товариства і виходить з того, що виконавець повинен повідомити товариство про намір звернути стягнення на

частку учасника товариства (боржника) та надіслати товариству постанову про накладення арешту на частку. Товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника, та надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника. Якщо товариство не виконає обов'язків у відповідності до закону, або учасники товариства не скористаються правом на придбання частки або якщо договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним у порядку, визначеному законом, то частка передається на реалізацію на аукціоні в загальному порядку.

Отже, зміст переходу частки у статутному капіталі товариства полягає також і в реалізації частки учасника ТОВ та ТДВ на аукціоні для забезпечення звернення стягнення на частку учасника ТОВ та ТДВ, при цьому відбувається перехід частки учасника товариства до осіб, які придбають таку частку на аукціоні.

По-третє, перехід частки учасника товариства має місце при спадкуванні або припиненні учасника товариства. Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ у разі смерті або припинення учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства [188]. Тому зміст переходу частки у статутному капіталі товариства полягає також і в тому, що підставою переходу частки учасника може бути смерть учасника товариства.

Перехід частки у статутному капіталі товариства має місце й при припиненні учасника товариства, зокрема, при реорганізації ТОВ, враховуючи, що суб'єкт господарювання припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

Характеризуючи реорганізацію ТОВ, Ю. Мица зазначає, що спеціальний орган з реорганізації ТОВ за результатами проведення реорганізаційних заходів складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу). У разі реорганізації шляхом виділу за змістом

ч. 1 ст. 109 ЦК України складається розподільчий баланс [112, с. 51-52]. Цей етап реорганізації є надзвичайно важливим, тому що на цій стадії здійснюється складання підсумкових документів, які фіксують майновий стан товариства, перерозподіл майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, а також формування проектів установчих документів її правонаступників [112, с. 53].

Отже, при реорганізації ТОВ відбувається перерозподіл майна товариства, а відповідно й часток учасників у статутних капіталах ТОВ правонаступників, що свідчить про перехід часток учасників у статутному капіталі ТОВ, що реорганізується, до учасників правонаступників.

У цьому аспекті варто звернутися й до нормативних положень ЄС. Стаття 105 Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС 2017/1132 від 14 червня 2017 року про деякі аспекти корпоративного права визначає правові наслідки злиття публічної компанії з обмеженою відповідальністю шляхом придбання, зокрема, передбачаючи, що акціонери придбаної компанії стають акціонерами компанії-набувача; і придбана компанія припиняє своє існування [262]. Зазначені положення свідчать, що при злитті публічної компанії з обмеженою відповідальністю як формі реорганізації відбувається припинення юридичної особи і перехід акцій до правонаступника. Аналогічні процеси відбуваються й при реорганізації ТОВ.

По-четверте, про перехід частки учасника товариства може йтися при виході або виключенні учасника з товариства. Стаття 24 Закону про ТОВ та ТДВ визначає особливості виходу з товариства учасника товариства. Зокрема, учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства за згодою інших учасників [188].

Зазвичай, вихід учасника з товариства призводить до зменшення статутного капіталу товариства, хоча й можливим є розподіл частки учасника між іншими

учасниками товариства, саме тоді й відбувається перехід частки у статутному капіталі товариства. З цього приводу І. Спасибо-Фатеева зазначає, що необхідність у зменшенні статутного капіталу ТОВ виникає з різних причин, зокрема внаслідок проведення з учасником ТОВ, що вибув, розрахунків. Адже, якщо учасник вибуває з ТОВ, це неминуче відбивається на розмірі його статутного капіталу, в якому вже не буде частки такого учасника. Разом із тим інші учасники можуть одночасно прийняти рішення про поповнення статутного капіталу шляхом внесення додаткових вкладів з додержанням пропорційності, передбаченої статутом, або ж ні [217, с. 13]. На практиці вихід учасника не завжди стає приводом для зменшення статутного капіталу. Так, окремі фахівці вважають можливим: пропорційно розподілити частку учасника, який вийшов, у статутному капіталі між учасниками, які залишилися [29].

Перехід частки у статутному капіталі має місце й у випадку, коли товариство приймає рішення про набуття частки самим товариством у власному статутному капіталі без його зменшення. Відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону про ТОВ та ТДВ товариство має право придбавати частки у власному статутному капіталі без його зменшення на розмір такої частки лише за умови, що на день такого придбання товариство сформує резервний капітал у розмірі ціни придбання викупленої частки, який не може використовуватися для здійснення виплат на користь учасників такого товариства. При цьому законодавець виходить з того, що у разі придбання частки (частини частки) учасника самим товариством без зменшення статутного капіталу товариства воно зобов'язане здійснити відчуження такої частки відплатно не пізніше ніж через один рік з дня придбання частки (частини частки) [188]. Отже, якщо ТОВ придбало частку у власному статутному капіталі без його зменшення, то воно також здійснює відчуження такої частки й, відповідно, відбувається перехід частки до певних осіб. Відповідно, до змісту переходу частки у статутному капіталі товариства належить й набуття товариством частки у власному статутному капіталі.

Для більш повного з'ясування змісту переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ доцільно розглянути правові наслідки такого переходу.

Перш за все, правовим наслідком переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ є набуття права власності на частку учасника в статутному капіталі ТОВ та набуття корпоративних прав особою, до якої переходить така частка [269, с. 183]. Щодо моменту набуття корпоративних прав особою при переході частки у статутному капіталі товариства не склалося єдиного підходу ні в юридичній літературі, ні в правозастосовній діяльності. Постає питання щодо достатності набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ для набуття корпоративних прав та щодо необхідності вступу до ТОВ, щоб стати учасником ТОВ для набуття корпоративних прав.

Набуття корпоративних прав означає, зокрема, виникнення права на участь в управлінні товариством. О. В. Бігняк зазначає, що право на участь в управлінні товариством виникає з моменту передачі вкладу (майна) у власність новоствореного господарського товариства в обмін на корпоративне право управляти справами товариства через його вищий орган або з моменту купівлі (придбання) частки іншою особою [17, с. 174]. На погляд І. В. Спасибо-Фатєєвої, момент набуття (та, відповідно, припинення) корпоративних прав за різними підставами має бути універсальним – і внаслідок спадкування, і придбання часток за договорами, і при вступі в товариство на інших підставах [78, с. 194].

Щодо необхідності вступу до товариства при переході частки у статутному капіталі необхідно зазначити наступне. Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ у статуті товариства зазначаються відомості про: 1) повне та скорочене (за наявності) найменування товариства; 2) органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень; 3) порядок вступу до товариства та виходу з нього [188]. З цього можна зробити висновок, що порядок вступу до ТОВ визначається статутом товариства.

Крім того, законодавець виходить з того, що для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ може подаватися заява про вступ до товариства. Разом з таким документом подається нотаріально засвідчена копія свідоцтва про право на спадщину. На підтвердження правонаступництва юридичної особи

використовуються відомості ЄДР, у тому числі установчі документи такої юридичної особи, що містяться в цьому реєстрі.

При цьому необхідно враховувати, що обставини набуття прав учасника товариства, у тому числі і момент такого набуття, не залежать від наявності/відсутності у ЄДР відомостей щодо певного складу учасників товариства. Такий підхід підтримано й судовою практикою, наприклад, постановою Касаційного господарського суду у складі ВС від 20 березня 2019 року в судовій справі № 911/772/18 [155].

Отже, наступним правовим наслідком переходу частки учасника у статутному капіталі товариства є державна реєстрація змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ. Це також слідує з того, що відповідно до абзацу 1 ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ, ТДВ подаються такі документи: 1) заява про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР; 2) документ про сплату адміністративного збору; 3) один із таких відповідних документів: а) рішення загальних зборів учасників (рішення єдиного учасника) ТОВ, ТДВ про визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників; б) рішення загальних зборів учасників ТОВ, ТДВ про виключення учасника з товариства; в) заява про вступ до ТОВ, ТДВ; г) заява про вихід з ТОВ, ТДВ; ґ) акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ, ТДВ; д) судові рішення, що набрало законної сили, про визначення розміру статутного капіталу ТОВ, ТДВ та розмірів часток учасників у такому товаристві; е) судові рішення, що набрало законної сили, про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ, ТДВ [171].

Аналіз наведених вище законодавчих положень надає підстави для висновку, що заява про вступ до ТОВ подається лише при переході частки до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ [269, с. 184].

Бачиться, що у випадку, якщо відбулось відчуження частки учасника ТОВ, то особою, яка набула частку (частину частки) у статутному капіталі товариства, або особою, яка передала її, державному реєстратору подається акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, справжність підписів на якому засвідчується нотаріально з обов'язковим використанням спеціальних бланків нотаріальних документів, разом із заявою про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, та документом про сплату адміністративного збору. Законодавець у цьому випадку не вимагає подання доказів набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ, так само й не вимагає подання заяви про вступ до ТОВ [242, с. 406].

Проте такий підхід щодо визначення моменту набуття корпоративних прав не сприймався судовою практикою. Зокрема, ВГСУ в постанові від 04 травня 2016 р. у судовій справі № 917/1252/15 зазначає, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом, а право безпосередньої участі у товаристві третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства» [150]. Аналогічний підхід застосовано в постанові Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2017 р. у судовій справі № 905/146/17 [151], у постанові Північного апеляційного господарського суду від 30 січня 2019 р. у судовій справі № 910/5741/18 [159].

Щодо наведеного представляє інтерес позиція Касаційного господарського суду у складі ВС, який у постанові від 13 листопада 2018 року у справі № 910/605/18 зазначив, що корпоративні права обумовлені наявністю в особи прав на частку в статутному капіталі. І навпаки, за відсутності в особи прав на таку частку не може йтися про корпоративні права та корпоративні правовідносини. Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ. Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається. Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа

набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства [153].

Коментуючи цю позицію Касаційного господарського суду у складі ВС, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що позиція щодо зв'язку моменту набуття корпоративних прав із вступом до господарського товариства дозволяє стверджувати про її суперечливість. Особливі нарікання викликає термін «вступ» до товариства, адже логічним буде твердження про те, що праву такої особи на вступ кореспондує обов'язок товариства її прийняти. Як наслідок, постає питання про способи захисту особою свого права в разі, якщо ТОВ не виконує зазначеного обов'язку [78, с. 192-193]. На її погляд, придбання особою частки в статутному капіталі само по собі свідчить про її намір стати учасником товариства, тобто набуття корпоративних прав. Тому для цього видається зовсім зайвим подання заяви про вступ [78, с. 193].

І. В. Спасибо-Фатєєва також вказує, що Законом про ТОВ та ТДВ внесені зміни до ЦК України, ст. 100, яка вже не визначає право на участь в товаристві як особисте немайнове право. Таким чином, вже не можна спиратися на аргумент про необхідність вступу до товариства особи, яка набула права власності на частку в статутному капіталі [77, с. 217].

Отже, такий правовий наслідок переходу частки у статутному капіталі товариства як набуття особою корпоративних прав означає набуття корпоративних прав з моменту виникнення у неї права власності на частку у статутному капіталі товариства без подання нею заяви про вступ до товариства за виключенням переходу частки до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ, коли заява про вступ до товариства подається.

Викликають інтерес й положення законодавства іноземних держав щодо правових наслідків переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ. Згідно з частинами 5, 6 ст. 101 Закону Республіки Білорусь від 9 грудня 1992 р. № 2020-XII «Про господарські товариства» ТОВ має бути письмово повідомлено про те, що відбулося відчуження частки (частини частки) учасника у статутному фонді товариства з поданням доказів такого відчуження. Набувач частки (частини

частки) в статутному фонді ТОВ здійснює права і несе обов'язки учасника з моменту повідомлення цього товариства про зазначене відчуження. До набувача частки (частини частки) учасника у статутному фонді ТОВ переходять всі права та обов'язки учасника, який реалізував свою частку (частину частки) в статутному фонді товариства, що виникли до її відчуження, за винятком прав і обов'язків, встановлених тільки такому учаснику. Учасник, який реалізував свою частку (частину частки) в статутному фонді ТОВ, несе перед цим товариством обов'язок по внесенню вкладу в статутний фонд, що виник до відчуження зазначеної частки (частини частки), солідарно з її набувачем [131]. Отже, за законодавством Республіки Білорусь правовими наслідками переходу частки у статутному фонді ТОВ є набуття права власності на частку у статутному фонді ТОВ та набуття корпоративних прав з моменту повідомлення цього товариства про зазначене відчуження.

За законодавством України набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ надає третій особі право на вступ до товариства, порядок вступу до ТОВ та ТДВ визначається статутом товариства. Чинним законодавством України не передбачено заборон чи певних обмежень щодо встановлення в статуті товариства положення, що особа, яка набула право власності на частку в статутному капіталі ТОВ, автоматично набуває статус учасника товариства і набуває корпоративні права. Заява про вступ до ТОВ та ТДВ обов'язково подається лише при переході частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ. Після вступу до ТОВ та ТДВ третя особа, яка набула частку в статутному капіталі ТОВ, стає учасником ТОВ та ТДВ і набуває корпоративні права. В усіх інших випадках переходу частки учасника в статутному капіталі законодавець визначає перелік документів, які необхідно подати для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства.

При переході частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ виникає питання й про припинення участі в товаристві. Так, О. М. Вінник правильно

зазначає, що припинення участі в товаристві відбувається внаслідок: а) смерті учасника – фізичної особи або реорганізації чи ліквідації учасника – юридичної особи; б) відступлення частки іншому учаснику (учасникам) або третій особі; в) виключення учасника з товариства; г) добровільного виходу учасника з товариства з викупом його частки самим товариством; д) звернення стягнення на частку учасника, якщо для покриття його боргів не вистачає його власного майна [27, с. 112].

Так, розглядаючи спір про визнання недійсним правочину з відчуження частки у статутному капіталі, суди першої та апеляційної інстанції констатували, що учасник товариства вправі вийти з товариства, зокрема, шляхом відчуження своєї частки в статутному капіталі третій особі, правовим наслідком чого є припинення його участі в товаристві. Суди врахували пояснення позивачки про те, що відчуження частки у статутному капіталі товариства здійснено відповідачем безоплатно. Суди також зазначили, що ОСОБА_1 фактично не лише прийняла безоплатно частку у статутному капіталі товариства, але і в подальшому розпорядилася нею, відчуживши її частину іншим особам - ОСОБА_3 та ОСОБА_4. Отже, позивачка, прийнявши безоплатно від відповідача частку статутного капіталу ТОВ «Вест Фармінг», не була позбавлена можливості ознайомитися з корпоративними правомочностями та відмовитися від їх прийняття. Проте, позивачка не лише вчинила дії з прийняття таких прав, а й розпорядилась ними на власний розсуд шляхом часткового їх відчуження третім особам [158].

Зазначене свідчить, що при переході частки від одного учасника ТОВ до іншого учасника, третьої особи або до самого товариства відбувається й припинення прав на частку в статутному капіталі ТОВ в учасника, частка якого у статутному капіталі перейшла до інших осіб.

Таким чином, поняття «перехід частки у статутному капіталі господарського товариства» варто розглядати в широкому значенні, що означає передання частки від одного учасника товариства до інших осіб (інших учасників товариства, третіх осіб, самого товариства).

Зміст переходу частки у статутному капіталі товариства визначають два основних чинники: (1) підстави такого переходу та (2) правові наслідки.

Підставами переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ є: 1) відчуження частки учасника товариства; 2) реалізація частки учасника товариства на аукціоні для забезпечення звернення стягнення на частку учасника; 3) смерть або припинення учасника товариства; 4) вихід або виключення учасника з товариства.

До правових наслідків переходу частки у статутному капіталі товариства належать: 1) набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та набуття корпоративних прав з моменту виникнення в особи (учасника товариства, третьої особи чи самого товариства) права власності на частку у статутному капіталі товариства без подання нею заяви про вступ до товариства за виключенням переходу частки до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ, коли заява про вступ до товариства подається; 2) державна реєстрація змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ; 3) припинення корпоративних прав у учасника товариства, частка якого в статутному капіталі перейшла до інших учасників, третіх осіб або самого товариства.

З метою удосконалення чинного законодавства України щодо переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ пропонується доповнити Закон про ТОВ та ТДВ статтею 19¹ «Перехід частки у статутному капіталі товариства» і викласти її в такій редакції:

«1. Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства – припинення права власності на частку у статутному капіталі в одного учасника ТОВ та ТДВ та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення корпоративних прав у них у порядку, встановленому законом.

2. Частка у статутному капіталі ТОВ – це частина статутного капіталу ТОВ, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в

передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості».

1.3. Правова основа переходу частки у статутному капіталі

Перехід частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ врегульовано численними нормативно-правовими актами, що складають правову основу таких відносин, яку доцільно розглянути з урахуванням становлення законодавства, що регулює діяльність товариств на українських землях.

Розвиток законодавства про ТОВ має не таку вже й тривалу історію. Як зазначається в юридичній літературі, прийнято вважати, що така організаційно-правова форма як ТОВ в своєму сучасному вигляді вперше виникла в Німеччині в кінці XIX століття. Закон про ТОВ, який був прийнятий ще тоді, з деякими змінами діє до теперішнього часу. Згодом дана конструкція була запозичена законодавствами країн континентальної Європи. Англо-американському праву товариства з обмеженою відповідальністю в звичному нам розумінні невідомі. Замість цього використовується організаційно-правова форма «закритої компанії» (closed corporation) [108, с. 15].

З прийняттям у Німеччині Закону про ТОВ від 20 квітня 1892 року законодавець дозволив учасникам нести зобов'язання перед товариством і його кредиторами тільки в межах вартості заявлених в статуті майнових внесків до статутного капіталу товариства. Причиною таких важливих змін корпоративних норм став зростаючий вплив економіки на державний і правовий устрій Західної Європи на рубежеві XIX-XX ст. Промисловості і торгівлі були потрібні нові форми підприємств для вдосконалення виробничих відносин, обслуговування великих монополій, зміцнення інфраструктури та заповнення незайнятих ще просторів на товарних ринках [66, с. 95].

Як зазначає І. Лукач, після успіху цієї корпоративної форми в Німеччині вона набула поширення по всьому світу: в Австрії (1906 р.), у Португалії (1917 р.), у Бразилії (1919 р.), у Словаччині (1920 р.), у Чилі (1923 р.), у Франції (1925 р.), у Бельгії (1935 р.) [106, с. 146].

На українських землях поняття товариства з обмеженою відповідальністю було визначено ст. 318 ЦК УСРР 1922 р.: ТОВ визнається товариство, всі учасники якого (товариші) провадять торгівлю або промисел під спільною фірмою і за зобов'язання товариства відповідають не тільки внесеними в товариство вкладами, але і особистим майном в однаковому для всіх товаришів кратному (наприклад, трьохкратному, п'ятикратному, десятикратному) відношенні до суми вкладу кожного товариша [237].

Розвиток планової економіки в радянській системі господарювання призвів до розповсюдження державних підприємств як основної організаційно-правової форми господарювання. Тільки постановою Ради Міністрів СРСР № 590 від 19 червня 1990 р. «Про затвердження Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Положення про цінні папери» було знову запроваджено діяльність ТОВ, а п. 64 зазначеного Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю передбачав, що ТОВ визнається товариство, яке має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки в межах свого майна. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів. У випадках, передбачених установчими документами, учасники, які не повністю внесли вклади, відповідають за зобов'язаннями товариства невнесеною частиною вкладу [125]. Проте відносини, пов'язані з переходом частки в статутному капіталі товариства, цією постановою Ради Міністрів СРСР детально не регулювалися.

Істотні зміни відбулися в регулюванні діяльності ТОВ та ТДВ з набранням чинності Закону України від 19 вересня 1991 року № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» [169]. І. Саракун зазначає, що прийняття таких нормативних актів заклало фундамент для розвитку ринкових відносин в Україні, вперше були

визначені учасники таких відносин – підприємці різних організаційно-правових форм, включаючи корпорації [76, с. 35].

Статтею 53 Закону України «Про господарські товариства» закріплювалося право учасника ТОВ продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Допускалася можливість відчуження учасником ТОВ своєї частки (її частини) третім особам, якщо інше не встановлено статутом товариства. Також містилося положення про те, що учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

У разі придбання частки (її частини) учасника самим ТОВ воно зобов'язане було реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без урахування частки, придбаної товариством [169].

З 1 січня 2004 р. перехід частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ став також регулюватися главою восьмою розділу другого ЦК України. Безпосередньо питанням переходу частки (її частини) учасника у статутному капіталі ТОВ до іншої особи у цьому Кодексі було присвячено лише одну статтю, що регулювала загальні питання переходу такої частки (ст. 147 ЦК України). Зокрема, основні положення зазначеної статті зводилися до того, що, по-перше, в ній встановлювалося право учасника ТОВ продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Таке відчуження учасником ТОВ своєї частки (її частини) третім

особам допускалося у всіх випадках, якщо інше не встановлено статутом товариства. По-друге, закріплювалося положення про те, що учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Передбачалося, що купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористалися своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

Встановлювалося, що у разі придбання частки (її частини) учасника самим ТОВ воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку та в порядку, встановлених статутом і законом, або зменшити свій статутний капітал. Фрагментарно регулювалися і корпоративні відносини, які могли виникнути після смерті одного з учасників, а саме положеннями ст. 147 ЦК України закріплювалося, що частка у статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи - учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства.

Бачиться, що така редакція ст. 147 ЦК України не містила чіткого механізму реалізації переважного права купівлі частки (її частини) учасника, не було відповідей на питання, які виникали на практиці стосовно того, в якій формі треба запропонувати учасникам товариства свою частку учаснику, який вирішив її відступити, а також стосовно підтвердження серйозності намірів інших учасників з придбання частки. У правозастосовній діяльності виникла ситуація, зумовлена станом законодавства в цій сфері і пов'язана з наявністю прогалин у праві, коли постала необхідність заповнення таких прогалин аналогією закону [241, с. 40].

В судовій практиці сформувався підхід, що аналогія закону застосовується у випадку, якщо є прогалина в правовому регулюванні відповідних відносин. При

аналогії закону застосовується норма, що регулює подібні відносини. І один з найбільш розповсюджених випадків застосування аналогії закону мав місце саме при вирішенні спорів, пов'язаних з переходом частки учасника ТОВ до інших осіб. Так, п. 4.10 Постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» передбачає, що згідно з ч. 4 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав і обов'язків покупця. Наведена норма застосовується за аналогією закону до випадків порушення переважного права учасника ТОВ (ТДВ) на купівлю частки у статутному капіталі. При цьому ця норма застосовується до відповідних позовів учасників товариства лише з обмеженнями, передбаченими нею [172]. Тобто, необхідність застосування до цих відносин аналогії закону свідчила про те, що стан законодавства, яке регулювало перехід частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ до іншої особи, не був досконалим.

Декілька років поспіль законодавцем здійснювалася довготривала робота зі зміни законодавства щодо ТОВ та ТДВ, яка закінчилася прийняттям Закону про ТОВ та ТДВ від 06.02.2018 р. №2275-VIII, який набув чинності 17.06.2018 р.

Закон про ТОВ та ТДВ покликаний стати базовим у регулюванні правового статусу понад 600 тисяч господарських організацій, утворених у формі ТОВ та ТДВ. Безперечно, прийняття комплексного Закону про ТОВ та ТДВ стало важливим кроком у реформуванні корпоративного законодавства України. Зокрема, він встановив спеціальні положення щодо переходу частки у статутному капіталі цих товариств, у зв'язку з чим ст. 147 ЦК України виключено. Крім того, в Перехідних положеннях нового Закону визнано таким, що втратив чинність Закон України «Про господарські товариства» у частині, що стосується ТОВ та ТДВ [188].

Закон про ТОВ та ТДВ не містить легального визначення ТОВ та ТДВ, це визначення залишилося лише в ст. 80 ГК України. Проте нормами Закону про ТОВ та ТДВ більш детально порівняно з положеннями ЦК України та Закону

України «Про господарські товариства» урегульовано питання переходу частки. Ці питання регулюються положеннями чотирьох статей зазначеного нормативно-правового акту. Зокрема положеннями ч. 1 ст. 21 названого Закону передбачено право учасника товариства відчужувати свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам [188]. В положеннях ст. 20, яка має назву «Переважне право учасника товариства» закріплено, що учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, то вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [188].

Нормою цієї статті вже усунуто прогалину в попередньому законодавстві і передбачено форму повідомлення інших учасників про намір відступити свою частку та обов'язок надання необхідної інформації щодо умов продажу, а саме зазначено, що учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства [188]. Тобто завдяки тому, що чітко врегульовано строки, судова практика відтепер визначилася з підходом щодо встановлення моменту, з якого можливою стає відчуження частки третій особі.

Крім того, в цій нормі передбачається обов'язок укласти договір купівлі-продажу частки протягом точно визначеного строку, а саме: якщо учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі,

отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу запропонованої до продажу частки (частини частки).

Закріплення наведеного правила сприяє дисциплінованості учасників господарських відносин та захисту інтересів продавця частки. Також у разі ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу покупець має право звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах. У разі ухилення покупця від укладення договору купівлі-продажу продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах.

Закон про ТОВ та ТДВ на відміну від попереднього законодавства у цій сфері регулює також особливості звернення стягнення на частку учасника товариства та більш детально встановлює особливості переходу частки до спадкоємця або правонаступника учасника товариства (ст. ст. 22, 23) [188].

Також з прийняттям Закону про ТОВ та ТДВ відбулася певна лібералізація регулювання відносин переходу частки: безпосередньо товариству надано можливість регулювати питання такого переходу в установчих документах. Так, статутом товариства може встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства. Статутом може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Також статутом може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Положеннями ч. 8 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ визначено, що переважне право учасника товариства не

застосовується у разі, якщо це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник. Частиною 2 ст. 21 зазначеного Закону передбачено, що статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників [188]. З метою надання певних гарантій всім учасникам товариства Законом закріплено, що відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього лише одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Таким чином, статут товариства та корпоративний договір в цьому випадку виступають індивідуальними регуляторами корпоративних відносин, формою втілення регулятивної функції права, яка дає можливість на власний розсуд товариству визначити умови упорядкування корпоративних відносин у межах і порядку, встановлених законом. При цьому і статут, і корпоративний договір тут виступають певними координаційними інструментами, які надають можливість визначити правила, за якими учасники (засновники) товариства домовилися діяти і які мають обов'язкову силу для них.

Незважаючи на те, що у Законі про ТОВ та ТДВ словосполучення «перехід частки» вживається лише в контексті регулювання відносин, які виникають у зв'язку із смертю учасника товариства або правонаступництвом в разі припинення учасника товариства (ст. 23) [188], цю правову категорію пропонується розуміти як родове поняття, яке включає в себе відчуження та інші вищезазначені підстави такого переходу.

У зв'язку з набранням чинності Закону про ТОВ та ТДВ істотно змінилося корпоративне законодавство, проте це не принесло очікуваної визначеності та чіткості у вирішенні питань переходу частки у статутному капіталі товариства до інших учасників товариства або третіх осіб.

До недоліків правової основи переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ можна віднести неврегульованість окремих відносин, зокрема щодо визначення предмету договору про відчуження частки в статутному капіталі. Виникають проблемні питання правозастосування і внаслідок запровадження

інституту корпоративного договору та появи можливості незастосування положень законодавства щодо переважного права інших учасників на придбання частки у статутному капіталі.

У Законі про ТОВ та ТДВ містяться й норми, які створюють потенційні загрози для суб'єктів корпоративних правовідносин. Однією з таких загроз є те, що переважне право на придбання частки у статутному капіталі, яке закріплено у ст. 20 Закону [188], не є переважним в буквальному розумінні цього слова. В цій нормі наголошується, що учасник товариства має переважне право на придбання лише тієї частки іншого учасника товариства, що продається третій особі, тобто про інші способи відчуження, насамперед безоплатні, не йдеться. Тому, як і раніше, якщо учасник має намір передати третій особі свою частку в обхід переважного права інших учасників (засновників), достатньо для цього укласти будь-який інший договір, крім договору купівлі-продажу (наприклад, договір дарування).

Також відповідно до ч. 8 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ переважне право на придбання частки (частини частки) може бути нівельовано шляхом укладення з іншими учасниками товариства корпоративного договору, до якого буде включено пункт про незастосування переважного права [188].

Таким чином, аналіз джерел правового регулювання відносин щодо переходу частки у статутному капіталі товариства свідчить, що правове регулювання відносин щодо діяльності ТОВ сягає часів кінця XIX сторіччя. На українських землях ці відносини набули правового регулювання у 20-ті роки XX сторіччя, проте розвиток радянської системи господарювання призвів до того, що основними суб'єктами господарювання стали державні підприємства, тому ТОВ не створювалися до 90-х років, відповідно, й правове регулювання переходу частки у статутному капіталі товариства не існувало до прийняття Закону України «Про господарські товариства», положення якого разом з положеннями ГК України, ЦК України, Закону про держреєстрацію до прийняття Закону про ТОВ та ТДВ склали правову основу переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Набрання чинності в 2018 році Законом про ТОВ та ТДВ сприяло

визначеності правового регулювання переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ, зокрема, щодо підстав такого переходу, проте деякі положення законодавства потребують подальшого удосконалення, оскільки такі законодавчі положення як предмет договорів купівлі-продажу, дарування частки отримують на практиці неоднозначне тлумачення, про що свідчить зростання кількості судових справ по спорах, пов'язаних з переходом частки у статутному капіталі товариств, та відсутність однакового підходу до вирішення такої категорії справ.

Задля удосконалення правової основи переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ пропонується:

1) доповнення Закону про ТОВ та ТДВ новою статтею 19¹ «Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства до іншої особи» із закріпленням у цій статті загальних положень стосовно такого переходу;

2) внесення відповідних кореспондуючих змін до інших статей цього Закону, в яких йдеться про окремі підстави та умови переходу частки учасника у статутному капіталі товариства (відчуження частки іншим учасникам товариства або третім особам, звернення стягнення на частку учасника товариства та ін.);

3) виключення із зазначеного Закону частини 8 статті 20, яка наразі передбачає можливість закріплення в корпоративному договорі положення про незастосування переважного права учасника товариства на придбання частки іншого учасника товариства [244, с. 121].

Висновки до розділу 1.

Підсумовуючи розгляд загальнотеоретичних положень щодо частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та її переходу, можна зробити наступні узагальнені висновки та пропозиції.

По-перше, частка у статутному капіталі ТОВ та ТДВ не співпадає з поняттям корпоративні права чи майнові права, не є вона й річчю, проте є оборотоздатним об'єктом права, а право на частку в статутному капіталі ТОВ є майновим правом. Частка у статутному капіталі ТОВ та ТДВ – це частина

статутного капіталу ТОВ та ТДВ, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості.

По-друге, корпоративні права мають похідний характер щодо права особи на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Особа, яка набуває права на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, стає учасником ТОВ та ТДВ і набуває корпоративних прав. Відповідно, предметом договору відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ є частка в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а не корпоративні права, які виникають в учасника ТОВ та ТДВ. Саме частка в статутному капіталі ТОВ є оборотоздатною. Корпоративні права учасника ТОВ та ТДВ можуть здійснюватися, як правило, на пропорційних засадах, обумовлених розміром частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

По-третє, встановлено, що набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства надає третій особі право на вступ до товариства, порядок вступу до ТОВ та ТДВ визначається статутом товариства. Чинним законодавством України не передбачено заборон чи певних обмежень щодо встановлення в статуті товариства положення, що особа, яка набула право власності на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, автоматично набуває статус учасника товариства і у неї виникають корпоративні права.

Запропоновано визнати, що заяву про вступ до ТОВ та ТДВ обов'язково необхідно подавати лише при переході частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ. В усіх інших випадках переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ заяву про вступ до товариства подавати не треба за наявності тих документів, які необхідно подати для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ.

По-четверте, зміст переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ характеризують правові підстави та правові наслідки такого переходу. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства має місце у випадках: 1) при відчуженні учасником товариства своєї частки (частини частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам; 2) при зверненні стягнення на частку учасника товариства, коли укладається договір купівлі-продажу частки у статутному капіталі товариства з учасниками (учасником) товариства, який реалізував свої переважні права, або частка реалізується на аукціоні; 3) при спадкуванні чи правонаступництві у зв'язку з припиненням юридичної особи; 4) при виході чи виключенні з товариства учасника товариства.

По-п'яте, встановлено, що правовими наслідками переходу частки у статутному капіталі товариства є: 1) набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та набуття корпоративних прав іншою особою; 2) державна реєстрація змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ; 3) припинення корпоративних прав у учасника товариства, частка якого в статутному капіталі перейшла до інших осіб.

По-шосте, запропоновано доповнити Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтею 19¹ «Перехід частки у статутному капіталі товариства», яку доцільно викласти в такій редакції:

«1. Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства – припинення права власності на частку в статутному капіталі в одного учасника товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення корпоративних прав у порядку, встановленому законом.

2. Частка у статутному капіталі товариства – це частина статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно

власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості».

РОЗДІЛ 2

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПЕРЕХОДУ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ТА ТОВАРИСТВА З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

2.1. Відчуження частки

2.1.1. Поняття відчуження частки

Однією з підстав переходу частки учасника товариства до іншої особи (інших учасників товариства або третіх осіб) є її відчуження.

Відчуження частки зустрічається вже на самих ранніх стадіях розвитку підприємницьких об'єднань. Так, С. А. Муромцев порівнював частки (pars) з акціями і говорив, що вони «ходили на ринку, подібно останнім, підвищуючись і знижуючись у курсі» [116, с. 602].

Проти такої теорії виступав І. Т. Тарасов, який наполягав, що інститут відчуження часток участі з'явився пізніше, в XII столітті, у Німеччині [221, с. 84]. В. В. Долинська зазначала, що в XII столітті спостерігався настільки потужний розвиток торгівлі частками, що це призвело до появи особливих посередників, поширення спекуляції і втручання держави в цю сферу [50, с. 30]. При цьому відчуження часток проводилося за правилами відчуження нерухомого майна. Вільний оборот часток участі в той же час спостерігався і у Франції.

Подальший розвиток відчуження частки мав місце в італійських об'єднаннях, так званих товариствах з торговими цілями. При цьому частки в статутному капіталі відчужувалися за розпорядженням власника шляхом внесення до книг відповідного запису [50, с. 31].

Еволюція ринкових відносин призвела до подальшого спрощення процедури відчуження частки. На початку XVII століття в Європі відбувся бурхливий розвиток обігу акцій таких компаній як Британська та Голландська Ост-Індські компанії, Компанії для британської торгівлі в Південних морях.

З появою ТОВ у Німеччині вже наприкінці ХІХ століття питання про можливість відчуження частки в статутному капіталі в товариствах цієї нової для торгового обороту організаційно-правової форми вирішувалося позитивно. Відповідно до параграфу 15 Закону Німеччини 1892 р. частка участі могла вільно відчужуватися третій особі.

Як вірно резюмує Р. С. Фатхутдінов, визнання права на відчуження частки в ТОВ було логічним розвитком уявлення про ці товариства як про проміжну форму між повним товариством та АТ, для яких характерне право учасника відчужувати свою частку (меншою мірою для товариств, більшою - для акціонерних компаній) [229, с. 70].

А. В. Камінка пов'язував необхідність визнання відчужуваності частки з тим, що ТОВ були капіталістичними організаціями та їх статутний капітал не міг бути зменшений на власний розсуд [65, с. 419].

За загальним правилом німецький закон не вимагав згоди інших учасників на відчуження частки, що свідчить про потужний вплив акціонерного законодавства, згідно положенням якого акції відчужуються вільно. Проте, необхідність отримання такої згоди могла бути передбачена установчими документами товариства. Статут німецького товариства міг також передбачати випадки, коли щодо відступлення частки діє переважне право на придбання частки у інших учасників товариства. На теперішній час німецьке законодавство передбачає можливість відчуження частки в ТОВ тільки за згодою товариства або інших учасників [270].

Найбільш ретроградним було швейцарське законодавство початку ХХ століття, яке повністю забороняло вільне відчуження частки третім особам і не допускало втручання суду в сферу приватних справ товариства [120, с. 820]. Відчуження частки мало вчинятися у письмовій формі або правочин щодо відчуження мав бути нотаріально посвідчений.

Законодавство США про компанії з обмеженою відповідальністю сприйняло підхід до передачі частки учасника третім особам відразу з моменту появи такої організаційно-правової форми наприкінці 70-х років ХХ століття, але

такий перехід відбувався не стосовно всього комплексу прав, що впливають з частки, а виключно щодо майнових прав. На відміну від законодавства Німеччини, Франції та інших країн континентального права в країнах англо-американського права (Великої Британії і США) навіть передача бізнесу в цілому здійснюється, як правило, у формі реорганізації або шляхом передачі частки участі [44, с. 231]. Згідно з положеннями американського законодавства частка участі учасника складається з двох елементів: (1) майнового права (на участь у розподілі прибутків), і (2) немайнових прав (на участь в управлінні компанією і здійснення контролю). Як зазначалося вище, тільки майнове право підлягає вільному відчуженню, інші ж права, що входять до складу частки (право на участь в управлінні, право на інформацію), є невідчужуваними. Наприклад, відповідно до параг. 18-702 закону штату Делавер учасник компанії має право відчужувати свою частку в цілому або її частину [128]. Передачі підлягає тільки майнова частка в партнерстві (*economic interest*), яка включає в себе право на участь у розподілі прибутку (п. 13 параграфа 17-101) [128]. Інша частина частки (*partnership interest*) (управлінські, інформаційні права) передаватися не може. Тобто, передача частки сама по собі не наділяє її нового набувача правом на участь в управлінні компанією і не тягне набуття особою статусу учасника товариства. Однак відчуження частки припиняє статус учасника у відчужувача частки (параграф 18-702 (а) Закону) [128]. Виникнення у набувача частки статусу учасника обумовлено іншими фактами, він не стає партнером автоматично, оскільки для набуття статусу партнера необхідна згода всіх партнерів. Різниця в статусах чітко простежується в законодавстві про партнерства, яке розмежовує два поняття - набувач частки і партнер.

Положення законодавства штатів США уніфіковано у нормах ст. 503 Модельного закону США «Про компанії з обмеженою відповідальністю», в якій зазначається, що права на управління компанією і права на отримання інформації і доступу до документів виникають у набувача частки тільки шляхом прийняття в компанію в якості учасника, що здійснюється іншими учасниками компанії [129].

Таким чином, американське законодавство чітко розрізняє вплив відчуження частки на статуси особи, яка її набуває: статус набувача частки (*assignee*) і статус учасника товариства - партнера (*member*). Крім права на участь у розподілі прибутку, придбання частки надає особі можливість бути учасником товариства. Однак ця можливість, як слушно зауважує Р. С. Фатхутдінов, не є суб'єктивним правом, оскільки учасники товариства не зобов'язані приймати набувача частки в склад компанії - це їх право, а не обов'язок. Відповідно придбання майнової частки - один з юридичних фактів, наслідком виникнення якого може бути прийняття особи в компанію [229, с. 74].

Право Великої Британії також визнає можливість відчуження частки (*interest is transferable*). При цьому має місце правове регулювання аналогічне американському. Так, допускаючи відчуження, Закон Великої Британії 1890 р. «Про партнерства» визначає, що сам факт набуття частки не наділяє набувача частки правом втручатися в управління справами партнерства (ст. 31 Закону) [127]. Придбана частка згідно з положеннями цього Закону уповноважує лише на отримання частини прибутку. Г. В. Полковніков підкреслював різницю в статусах пайовика компанії і члена компанії в англійському праві, зазначаючи, що при відчуженні права на пай особа, яка отримує фондові папери, стає лише пайовиком компанії. Її членом вона стане тільки після того, як її ім'я буде включено в журнал членів компанії [143, с. 70]. Для виникнення цього права необхідно набути статус учасника компанії, що вимагає схвалення інших учасників [143, с. 71].

На це звертає увагу і С. Джадж, який зауважує, що передача частки не тягне передачу права на участь в управлінні компанією, а також права на ознайомлення з документацією компанії. Відступлення частки дає набувачу лише право на участь у розподілі прибутків [265, с. 159]. При цьому право на дивіденди може бути передано тільки в тому випадку, якщо директори компанії вирішують їх виплатити.

За дореволюційних часів на українських землях, що перебували під владою Російської імперії, в зв'язку з відсутністю в законодавстві такої організаційно-правової форми як ТОВ, пряме регулювання продажу частки такого суб'єкта

права відсутнє. Разом з тим інформація про продаж частки в спільному підприємстві має місце вже в XIII столітті. Так, члени товариств на паях могли продати своє право іншим членам товариства. При цьому в цих товариствах пайовик зобов'язувався не продавати своє право нікому, крім інших членів товариства. Товариш, не маючи права приєднувати третю особу до товариства, все ж таки мав право вільно передавати третій особі свою майнову частку в товаристві, однак відчуження товаришем своєї майнової частки не тягло припинення статусу товариша.

Допустимість відчуження прав в товариствах в XIX столітті була закріплена в проекті Цивільного Уложення Російської імперії. Відповідно до положень ст. 2146 проекту належні товаришу права можуть бути відступлені іншій особі, проте лише за згодою всіх інших товаришів. Без згоди товаришів могло бути відступлено тільки право на отримання прибутку, що приходить на частку товариша, а також право на отримання тієї частки майна, яка йому буде належати при ліквідації справ товариства [46].

Початок повноцінного обороту часток в дореволюційний період пов'язаний з появою на території сучасної країни акціонерних компаній. Права акціонерів перших таких компаній, засвідчені "квитком", підлягали вільному відчуженню. Разом з тим передача участі акціонерів була нерозривно пов'язана з документом – акцією. Згодом законодавцем зроблено спробу врегулювати передачу безпосередньо паїв торгових товариств. У товариствах на паях відчуження паю допускалося тільки засновникам товариства.

Таким чином, частка (акція, пай) в статутному капіталі товариства була об'єктом обороту задовго до появи такої форми товариства як ТОВ.

У радянський період, незважаючи на законодавче закріплення такої форми як ТОВ (ЦК РРФСР 1922 р.), інститут передачі прав участі в них не відразу отримав належне правове регулювання [43, с.158]. Регулювання нової форми юридичної особи в той час було мінімальним, вказівку на можливість відчуження часток можна було побачити лише в примірних статутах ТОВ, розроблених державними органами. В ЦК УСРР, який введений у дію пізніше - 1 лютого 1923 року, в

положеннях ст. 318 було закріплено лише визначення ТОВ [237], яке наводилося вище у тексті роботи.

Майже 70 років після прийняття ЦК УРСР 1922 р. будь-якого позитивного регулювання відчуження часток не спостерігалось, що пояснюється відсутністю участі приватних комерційних об'єднань в господарському житті держави того періоду.

Розвиток обороту часток відроджується на початку 90-х рр. Відчуженню частки (викупу майна підприємства) були присвячені норми Закону УРСР «Про підприємства в Українській РСР» 1991 р. (ч. 3 ст. 15 Закону) [180].

В той період в законодавстві діяло два обмеження на відступлення частки - згода учасників та переважне право. При цьому учасники товариства могли домовитися лише про порядок здійснення переважного права (пропорційно часткам або в іншому порядку), але не про його скасування [125].

Отже, незважаючи на те, що в різні часові проміжки відчуження учасником товариства своєї частки допускалося законодавством зарубіжних країн та законодавством, яке мало місце на українських землях в дореволюційний та радянський періоди, така передача була суттєво обмежена, зокрема, згодою учасників товариства, заборонаю на передачу частки третім особам, переважним правом на придбання частки, що обумовлено специфікою такої організаційно-правової форми як ТОВ, а саме наявністю особисто-довірчого елемента у відносинах між учасниками ТОВ.

Після історичної ретроспективи становлення такого правового явища як «відчуження частки в статутному капіталі» в законодавстві інших країн та дореволюційному і радянському законодавстві на території України доречним представляється з'ясування безпосередньо дефініції «відчуження» в діючому законодавстві України та сучасній науковій літературі.

Термін «відчуження» є широко вживаним у законодавстві та юридичній літературі, а окремі види відчуження неодноразово ставали предметом наукового дослідження [13; 109; 137; 196; 230], проте його поняття продовжують наповнювати різним змістом та визначають різні межі його застосування як у

законодавстві, так і в правовій доктрині. Зокрема, у ГК України про відчуження прямо згадується 13 разів, у ЦК України - воно вживається більш ніж у 50-ти статтях, ще більша кількість норм опосередковано вказує на цей спосіб обороту.

Для уточнення визначення відчуження частки представляє інтерес аналіз юридичної літератури, в якій виділено декілька підходів щодо того, що саме підлягає відчуженню. Так, В. В. Байбак вважає, що здатність тих чи інших явищ бути об'єктами обороту, а, відповідно, і відчуження, нерідко вважається ознакою того, що вони виступають і об'єктами суб'єктивних прав [10, с. 21]. Тобто автор розглядає блага об'єктом відчуження. Подібний підхід висловлювали також О. В. Куций [97], І. Р. Калаур [64, с. 42]. У свою чергу, В. А. Белов стверджує, що відчуженню підлягають не об'єкти відносин, а суб'єктивні права на них [12, с. 74–75]. Подібної думки дотримуються й А. О. Рибалов [194, с. 78] та Ю. Є. Туктаров [225, с. 19-37]. Ці автори розглядають суб'єктивні права як елемент змісту правовідносин. Наведене вказує на те, що в теорії права об'єкт відчуження є спірною категорією.

Аналіз ст. 178 ЦК України дозволяє дійти висновку, що відчуженню підлягають саме об'єкти прав. Стосовно об'єктів законодавець використовує термін «відчуження» й у ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» [181] та ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного майна» [182]. У законодавстві зазначається, що відчуженню підлягають не тільки речі, а і права. Це можуть бути, наприклад, майнові права чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку (ч. 2 ст. 115 ЦК України), зокрема, і частка у статутному капіталі товариства, цінні папери, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом (п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України). Частка є складовою частиною поняття «майно» в розумінні ст. 190 ЦК України, в ч. 1 якої під майном розуміють не тільки окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, чим і є корпоративна частка, про що неодноразово було зазначено в літературі [89, с. 42].

Відтак, об'єктом відчуження є саме частка у статутному капіталі товариства, а не корпоративні права, причому частка в статутному капіталі не співпадає з поняттям «майно», а право на частку має майновий характер.

Регулюючи відносини при відчуженні частки, законодавець не визначає загального поняття відчуження, проте ця дефініція закріплена в спеціальних законах і підзаконних нормативно-правових актах.

Першу таку спробу відносно відчуження державного майна зроблено в абз. 2 п. 1 Наказу Фонду Державного майна України «Про внесення змін та доповнень до Положення про порядок відчуження основних засобів, що є державною власністю, та Положення про порядок продажу на аукціоні, за конкурсом основних засобів, що є державною власністю» (який втратив чинність), в якому зазначалося, що відчуження майна - це передача права власності на державне майно, яке перебуває на балансі суб'єктів господарювання, іншим юридичним чи фізичним особам шляхом його продажу за грошові кошти [168].

Поняття «відчуження майна» міститься також у п. 2 ч. 2 Постанови КМУ від 23 жовтня 2019 р. № 884 «Деякі питання відчуження об'єктів державної власності», в положеннях якого закріплено, що відчуження майна – це передача права власності на майно юридичним чи фізичним особам за процедурами та у спосіб, що передбачені зазначеним підзаконним нормативним актом [177]. Це визначення має свою специфіку, оскільки стосується переходу права власності лише на державне майно.

Зазначена дефініція є і у Податковому кодексі України. В положеннях п. 14.1.31. ст. 14 цього нормативно-правового акту під відчуженням розуміють будь-які дії платника податків, унаслідок вчинення яких такий платник податків у порядку, передбаченому законом, втрачає право власності на майно, що належить такому платникові податків, або право користування, зокрема, природними ресурсами, що у визначеному законодавством порядку надані йому в користування [141].

В інших нормативних актах визначення поняття «відчуження майна» відсутнє, але з тих, що наявні в законодавстві, можна виокремити наступні загальні кваліфікуючі ознаки відчуження: 1) це – передача права власності на майно іншому суб'єкту; 2) воно можливе лише у порядку (спосіб), передбачений законом (установчими документами).

У теорії права та чинному законодавстві слово «відчуження» вживається у трьох значеннях: по–перше, як певний стан присвоєності (відчуженості) благ, по–друге, як підстава виникнення стану відчуженості, по–третє, як процес відчуження.

Традиційно, розглядаючи стан присвоєності (приналежності), розуміють відчуження як відношення осіб до певних об'єктів як до чужих, як до таких, що їм не належать. Зазначимо, що, дійсно, у такому значенні слово «відчуження» часто використовується чинним законодавством України. Наприклад, у ч. 2 ст. 334 ЦК України мова йде про вже відчужене майно. Тим самим законодавець вказує на стан, коли об'єкт уже став чужим для особи, якій належав. У законодавстві зустрічаються випадки і більш прямої вказівки на стан відчуженості благ. Зокрема, ч. 2 ст. 332 ЦК України передбачає при специфікації, тобто за обставин, коли особа самочинно переробила чужу річ, ту, яка їй не належала, така річ знаходиться у стані відчуженості. Узагальнюючи вищевказане, можна зазначити, що стан відчуженості об'єкта від суб'єкта може бути виражено словесно як «не моє», «чуже», «їхнє».

Що стосується відчуження як правової підстави, то воно є низкою юридичних фактів, з якими пов'язано припинення стану присвоєності та виникнення відчуженості об'єкта від суб'єкта. Тобто, це обставини реальної дійсності, які породжують стан відчуженості певного блага стосовно особи, якій воно належало. Наявність таких обставин означає зміну стану присвоєності, коли об'єкт «з мого», «нашого», «не вашого» переходить у стан «не мого», «не нашого», «чужого мені». У такому значенні це слово (відчуження) також використовується чинним законодавством. Наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 346 ЦК України відчуження передбачено як підстава припинення права власності. У п. 4

ч. 1 ст. 453, п. 2 ч. 1 ст. 454, ч. 2 ст. 779 ЦК України вищезазначений термін також використано у значенні юридичного факту [235].

Відчуження розглядають і як процес. Якщо звернутися до словника, то процес – це «1) послідовна зміна явищ, станів у розвитку чого-небудь; 2) сукупність послідовних дій для досягнення будь-якого результату» [208, с. 1071].

Відчуженню в цьому сенсі завжди властива певна процедура, тобто встановлений набір дій, спосіб і порядок їх здійснення, оформлення таких дій та коло учасників. Вочевидь, завершення процесу відчуження вказує на появу відчуження - підстави, що тягне за собою зміну стану присвоєності, робить об'єкт чужим для особи, якій він належав. У такому значенні слово «відчуження», наприклад, використано в абз. 2 ч. 3 ст. 166, ч. 2 ст. 348, ст. 350 ЦК України.

Безперечно, наведені значення відчуження взаємопов'язані між собою та кожне попереднє є передумовою виникнення наступного. Разом з тим їх ототожнення здається хибним. Мова має йти не про різні функції одного явища (відчуження), а про різні самостійні явища, що об'єднані одним терміном, але не збігаються за змістом.

Так, в положеннях ч. 6 ст. 141 ГК України зазначається, що відчуження суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється у порядку, що встановлюється КМУ. Зокрема, продаж суб'єктом господарювання державного майна, яке належить до основних фондів, здійснюється лише на конкурентних засадах. Деталізуються ці положення в Порядку відчуження об'єктів державної власності [177], який передбачає наступну процедуру: підготовка та подання суб'єктом господарювання звернення стосовно відчуження майна, прийняття рішення про надання на відчуження згоди відповідного суб'єкта управління майном, який є представником власника; визначення способу та умов проведення відчуження, проведення заходів щодо визначення потенційних покупців, порядок та спосіб фіксації учасників аукціону, підготовка та проведення продажу майна на аукціоні, укладення договору з організатором аукціону, оголошення переможця, підготовка зведеної інформації

про результати відчуження тощо. Порядок також визначає строки та учасників вчинення тих чи інших дій процесу відчуження об'єктів державної власності.

Аналізуючи процес відчуження державного майна, І. А. Селіванова наголошує на тому, що порядок відчуження Фондом державного майна України істотно відрізняється від порядку, коли таке відчуження здійснюється господарюючими суб'єктами, яким майно передано власником на різних правових режимах [196]. У свою чергу, зовсім інша процедура відчуження передбачена ст. 334 ЦК України. Вона відрізняється не тільки суб'єктним складом (учасниками процесу відчуження можуть бути особи як приватного, так і публічного права), а й способами та порядком здійснення певних дій [58, с. 73–74]. Як зауважує С. О. Сліпченко, саме відповідність установленій процедурі, суб'єктному складу, послідовності певних дій, їх повноті, способу вчинення та фіксації, передбаченим строкам і термінам і є критерієм оцінки процесу відчуження [200, с. 166]. Його належне завершення свідчить про виникнення підстави відчуження, яка завжди породжує правові наслідки (стан присвоєності).

Як зазначається у юридичній літературі, слово «відчуження» означає, що дещо, яке було своїм, стає чужим. Відчужувати – значить перетворювати своє на чуже [200, с. 166]. У цілому сприймаючи таке розуміння вищенаведеної правової конструкції вбачається, що воно потребує уточнення. Такі дії є передумовами виникнення стану відчуження та вказують на момент його виникнення. Очевидно, що відчуження як правова підстава має свої характеристики, відмінні від процесу відчуження, та є обставиною реальної дійсності.

Таким чином, розмежування змісту кожного з понять, що позначені терміном «відчуження», має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Необхідним вбачається дослідження кожного з явищ, які позначені терміном «відчуження» (стан, підстава, процес), що дозволить визначити межі застосування поняття «відчуження» як стану відчуженості, як підстави відчуження, як процесу відчуження.

Якщо прослідити етимологію слова «відчуження», то воно є похідним від укр. «чужий», то саме через розуміння останнього є можливість визначити

поняття першого та проілюструвати варіанти розуміння змісту поняття «відчуження». Тлумачні словники визначають зміст слова «чужий» як належний кому-небудь іншому, не власний, не свій [2] ; не мій, сторонній, власність іншого [222]. У свою чергу, вирази «не свій», «не мій» – вказують на те, що блага не належать собі (мені), не мають відношення до себе (мене) [126]. Детальний аналіз тлумачення цього поняття в словниках дозволяє зробити наступні висновки.

По – перше, якщо виходити з того, що чужий – це значить той, що належить кому-небудь іншому, є власністю іншого, то необхідно визнати, що відчуження як правова підстава породжує стан, коли об’єкт права перестає належати, бути власним, своїм для однієї особи (декількох осіб) та одночасно починає належати іншій особі (особам), стає своїм, власним для останньої (останніх). Саме так пропонується розуміти відчуження окремими дослідниками. Так, В. А. Белов стверджує, що відчуження є актом розпорядження суб’єктивним правом, метою та результатом якого є зміна його носія [12, с. 74]. А. О. Рибалов зазначає, що відчужувач здійснює дії, які приводять до переносу права [194, с. 87]. Аналогічної думки дотримуються й інші науковці [110, с. 18; 118, с. 11; 5, с. 14–15]. С. О. Сліпченко називає відчуження обставиною реальної дійсності, з якою норми права пов’язують зміну стану присвоєності на відчуженість для одних осіб і стану відчуженості на присвоєність для інших, стосовно одного й того самого об’єкта [200, с. 169].

Подібне застосування поняття відчуження (передачу права від однієї особи до іншої, зміна носія права) можна спостерігати і в нормах законодавства України. Саме у такому значенні законодавець використовує термін «відчуження», наприклад, в абз. 2 ч. 3 ст. 166, ч. 2 ст. 334, ч. 6 ст. 351, ч. 3 ст. 413, абз. 2 ч. 2 ст. 735, ч. 1 ст. 832 ЦК України [235], ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного майна» [182] тощо.

По – друге, якщо виходити з того, що чужий – це значить: не власний, не свій, не мій, сторонній, що не належить собі (мені), не має відношення до себе (мене), то в такому випадку відчуження як юридичний факт, породжує, на відміну від першого висновку, два можливі види стану відчуженості: 1) коли об’єкт права

перестає належати, бути власним, своїм для однієї особи та водночас стає належним іншій особі, своїм, власним для останньої; 2) коли об'єкт права стає чужим для відчужувача, але при цьому ніким не присвоюється. Виникає об'єкт, який нікому не належить (наприклад, безхазяйна річ). У цьому випадку він також є не власним, не своїм, стороннім для відчужувача, не має відношення до нього, не належить йому [200, с. 169-170]. Прикладом законодавчого підтвердження другого виду стану відчуженості є поняття відчуження майна, закріплене в положеннях Податкового кодексу України (п. 14.1.31 ст. 14 Кодексу) [141].

Аналіз наведених норм дозволяє звернути увагу на те, що законодавець вказує лише на припинення стану присвоєності для певної особи. Але зовсім не наголошує на виникненні цього стану у іншого суб'єкта, зміні його носія. Як зауважує з цього приводу С. О. Сліпченко, відчуження – це не завжди адресна зміна стану присвоєності блага, адже заборона та обмеження на відчуження благ не поширюється на можливість відмовитись від стану їх присвоєності без перенесення його на інших осіб [200, с. 172-173].

Викладене свідчить про відсутність чіткості та єдності в підході законодавця при визначенні відчуження, в розумінні відчуження в правовій доктрині, що певною мірою створює труднощі для правозастосовної практики.

На підставі аналізу норм законодавства можна виокремити наступні ознаки такого правового явища як відчуження: 1) це конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує перехід певного блага від особи, якій воно належало, до іншого носія права; 2) ними можуть бути як визначені в законі або установчих документах дії, так і бездіяльність (відмова від стану присвоєності блага без перенесення його на інших осіб тощо).

Отже, відчуження - підстава переходу певного блага від особи, якій воно належало, до іншого носія права, це конкретні обставини, передбачені в нормі права, з якими закон та/або установчі документи пов'язують в якості правового наслідку припинення права на певне благо у однієї особи та виникнення такого права у іншого правоволодільця.

Після з'ясування загального визначення поняття «відчуження», його можна застосувати до будь-якого об'єкту відчуження, в тому числі і до частки учасника товариства.

Так, С. Д. Могілевський вважає перехід частки одним з найбільш важливих та складних механізмів, який в першу чергу визначає унікальність ТОВ. Складність регулювання цього процесу переходу частки від учасника до іншої особи, на думку автора, полягає в тому, що таких механізмів три, а саме - механізм переходу частки від учасника до іншої особи, механізм реалізації переважного права учасника товариства при продажу своєї частки третій особі іншим учасником, механізм набуття товариством часток у власному статутному капіталі, які тісно взаємопов'язані [114, с. 78].

Невиправданим є зведення відчуження частки суто до механізму, навіть складного. Адже процедура відчуження частки - це сукупність фактичних та юридичних дій, спрямованих на перехід права на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ іншому суб'єкту у порядку, передбаченому законом, статутом, корпоративним договором. Вона є лише обов'язковим етапом процесу відчуження частки.

Вбачається, що більш обґрунтованим є розуміння відчуження частки як правової підстави переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, конкретних встановлених в матеріальній нормі обставин, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі. Це твердження базується на тому, що підставою такого переходу є конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; це дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі (укладення договору купівлі – продажу, дарування, міни тощо).

В процесі відчуження частки можна виокремити низку послідовних дій залежно від виконуваних завдань, розділивши порядок її відчуження на певні стадії, а саме:

1) підготовча, яка складається з прийняття рішення про продаж частки учасником товариства; надсилання письмового повідомлення (оферти) про це учасникам товариства з інформацією про ціну та розмір частки, що відчужується, інших умов такого продажу; очікування відповіді на пропозицію у встановлений законом термін (30 днів);

2) реалізаційна, яка включає укладення договору купівлі–продажу частки, який повинен визначати істотні умови: предмет, ціну, строк дії договору, а також порядок оплати, момент переходу права на частку, порядок приймання-передачі частки; складання акту приймання-передачі, засвідчення акту сторонами договору; перехід права на частку в статутному капіталі ТОВ до іншої особи;

3) завершальна або стадія державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, яка передбачає дії з підготовки необхідних для подання державному реєстратору документів та державну реєстрацію змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток в статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ.

2.1.2. Договір як правова форма відчуження частки

Стан присвоєності, приналежності частки певному учаснику товариства виражає статику правовідносин. В юридичній літературі навіть запроваджено термін для підкреслення специфіки такої власності, а саме – корпоративна власність, тому що вона містить в собі можливість задоволення як свого приватного інтересу учасника корпорації, так і спільного інтересу організації в процесі діяльності учасників [3, с. 92, 100]. Реалізація таких інтересів неможлива без вступу учасника в зобов'язання з іншими особами. Традиційно основною ознакою зобов'язання вважають саме те, що воно передбачає процес (динаміку) переміщення майна, в нашому випадку таким майном виступає частка.

Господарські зобов'язання виникають з юридичних фактів, найпоширенішою підставою виникнення таких зобов'язань є господарський договір (ч. 1 ст. 174 ГК України) [39].

Аналізуючи питання відчуження частки в ТОВ та ТДВ, необхідно відзначити, що чинне законодавство не визначає чіткого переліку договорів, за допомогою яких частка може бути відчужена. В літературі зазначається, що відчуження учасником ТОВ та ТДВ належної йому частки може оформлятися: договором купівлі-продажу, договором міни, договором дарування [75, с. 263]. В.М. Кравчук зазначає, що відчуження частки – це узагальнююче поняття, що охоплює усі випадки її відчуження на користь інших осіб. Воно відбувається на підставі певного договору: дарування, міни, купівлі - продажу [86, с. 599]. Це завжди - двостороння дія, договір [86, с. 574].

Отже, відчуження частки в ТОВ та ТДВ може відбуватись як на підставі оплатних, так і на підставі безоплатних договорів.

Загальновідомо, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами господарського договору є умови визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства (ч. 1 ст. 180 ГК України). Положеннями ч. 3 ст. 180 ГК України встановлено, що при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода [39].

Отже, постає необхідність з'ясування питання - які умови є істотними для договорів щодо відчуження частки в ТОВ та ТДВ.

Визначаючи умови договору про відступлення частки у статутному капіталі товариства В.М. Кравчук виділяє наступні:

- 1) предмет договору (спосіб відчуження частки шляхом купівлі-продажу, дарування, міни тощо);

2) ідентифікаційні ознаки товариства (ким і коли зареєстроване, повне найменування відповідно до установчих документів, ідентифікаційний код, місцезнаходження);

3) характеристика частки, що відчужується (її розмір у грошовому і процентному виразі);

4) сума договору (вживання автором терміну «сума» є не зовсім коректним, адже чинне законодавство у положеннях ч. 3 ст. 180 ГК України, ст. 632 ЦК України оперує поняттям «ціна договору» [39]);

5) інші умови, необхідні для договорів цього виду [86, с. 600].

Стосовно використання правником терміну «відступлення», В.М. Кравчук пояснює, що треба розуміти його як узагальнююче поняття, що охоплює усі випадки відчуження частки [86, с. 599]). В судовій практиці також співвідношення термінів «відчуження» та «відступлення» викликає питання. Це можна побачити на прикладі Постанови ВП ВС від 01.10.2019 року по справі № 909/1294/15 (№ в ЄДРСР 84814533) [144]. В правовому висновку ВС прийшлося відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові ВСУ від 22 грудня 2009 року у справі № 33/45-09-1388 [160]. Вирішуючи спір, ВС (суддя-доповідач Кібенко О. Р.) відступив від позиції свого «попередника» та вказав, відступлення частки в статутному капіталі товариства має своєю метою припинити право власності на цю частку, щоб певна інша особа набула право на цю частку. Відступлення за правовою природою є відчуженням частки за волею учасника, що спрямоване на передачу учасником іншій особі (одному чи кільком учасникам цього товариства або третім особам) у власність належної йому частки або її частини. У вказаних відносинах поняття «відступлення» і «відчуження» є тотожними, оскільки вони є аналогічними за правовими наслідками. ВП дає визначення відступленню частки у статутному капіталі, а саме вона розуміє під ним правовий механізм, за яким відбувається її відчуження на підставі договору купівлі-продажу, міни або дарування тощо; тобто відступлення (відчуження) частки не є самостійним непоіменованим видом договору [144].

Навряд чи можна погодитися з умовами договору про відчуження частки, які виділяє В.М. Кравчук. Під предметом договору науковець визначає спосіб відступлення частки шляхом купівлі-продажу, міни, дарування тощо. До цієї позиції не можна ставитися без певного сумніву, оскільки відповідно до чинного законодавства, а саме ст. 656, ст. 718 ЦК України, предметом договору є речі (товар), майнові права, право вимоги [235]. В свою чергу, спосіб відчуження є лише формою розпорядження учасником своїм майном (зокрема, майновими правами). Вбачається, що предметом такого договору є безпосередньо частка, що відчужується, з вказівкою на ознаки, які її ідентифікують.

В своєму дисертаційному дослідженні автор вже дотримується дещо іншої точки зору і називає такі істотні умови договору про відчуження частки у статутному капіталі товариства:

- 1) предмет договору, зокрема характеристика частки в статутному капіталі, яка відчужується (найменування товариства, відомості про його державну реєстрацію, ідентифікаційний код, номінальна вартість частки та її розмір);
- 2) ціна частки (в договорах дарування – оцінка) [89, с. 155].

Отже, він зазначає, що предметом відчуження є саме частка в статутному капіталі. Корпоративні права є вторинними і виникають в особи, яка вже набула право власності на частку [89, с. 157].

Дійсно, питання про те, що саме є предметом відчуження є неоднозначним в юридичній літературі. Так, С.В. Томчишен вважає, що право учасника відчужувати свою частку у статутному капіталі господарського товариства є лише правовою формою здійснення та розпорядження корпоративними правами. Предметом договорів повинні виступати корпоративні права, які є самостійним об'єктом правовідносин [224, с. 16]. Такої ж позиції дотримується і С. С. Кравченко [83, с. 9].

Іншої позиції дотримується І. В. Спасибо-Фатєєва, яка зазначає, що предметом відчуження є частка в статутному капіталі товариства, яка за своєю правовою природою є майновим правом [214, с. 35].

Погоджується з нею і В. В. Кулаков, який доводить, що частку у статутному капіталі ТОВ слід визнавати самостійним об'єктом прав, що має грошову оцінку. Володіння такою часткою є підставою участі особи в товаристві, а сама частка є способом фіксації корпоративних прав та обов'язків учасників конкретного ТОВ [96, с. 9].

Водночас В. Г. Оцел уточнює, що предметом відчуження слід вважати частку участі в ТОВ, а не частку в статутному капіталі товариства, яка, як і весь статутний капітал, належить виключно ТОВ [135, с. 94].

Вбачається, що позиція щодо вторинності корпоративних прав є вірною, тому що участь особи у ТОВ та ТДВ нерозривно пов'язана з часткою учасника у товаристві та не може передаватися окремо від неї.

Дискусійними є не лише питання матеріального, а і процесуального права. Одним з проблемних питань правозастосування є визначення юрисдикції спорів, які виникають при відчуженні частки, коли набувачем частки є фізична особа. Важливість визначення юрисдикції підтверджується як закріпленням у Конституції України принципу верховенства права, окремими елементами якого є законність, правова визначеність та доступ до правосуддя, так і прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). У рішенні від 22 грудня 2009 року у справі «Безимянная проти Росії» ЄСПЛ наголосив, що «погоджується з тим, що правила визначення параметрів юрисдикції, що застосовуються до різних судів у рамках однієї ланки судових систем держав, безумовно, розроблені таким чином, щоб забезпечити належну реалізацію правосуддя. Однак ці правила або їх застосування не повинні обмежувати сторони у використанні доступного засобу правового захисту» [192]. Юрисдикційність спору залежить не від правового статусу суб'єкта звернення, як було на практиці зовсім недавно, а від характеру спірних правовідносин, предмету позовних вимог, в тому числі суд ставить вид юрисдикції в залежність від характеру правовідносин, а не від суб'єкту правовідносин при укладенні договору купівлі – продажу частки в статутному капіталі (в цьому прикладі - фізичної особи, яка не є учасником ТОВ). Так, ОСОБА_3 подала позовну заяву у порядку цивільного

судочинства, в якій зазначила, що між нею та ТОВ НВО «Новые технологии» була досягнута домовленість про продаж частки у статутному капіталі ТОВ «Лейківпісок», внаслідок чого укладений договір купівлі-продажу частки. Позивачка просила суд визнати за нею право власності на спірну частку у статутному капіталі ТОВ «Лейківпісок»; скасувати усі рішення загальних зборів учасників вказаного товариства з моменту укладення нею відповідного договору; визнати недійсними зміни до статуту ТОВ «Лейківпісок»; скасувати державну реєстрацію змін до установчих документів ТОВ «Лейківпісок», а також зобов'язати ТОВ «Лейківпісок» звернутися до державного реєстратора щодо проведення державної реєстрації змін до установчих документів щодо набуття позивачкою права власності на частку у статутному капіталі. ВС дійшов висновку, що всі права, за захистом яких звертається позивачка є корпоративними. І хоча між ОСОБА_3 і ТОВ НВО «Новые технологии» і виникли правовідносини за цивільно-правовим договором, однак цей договір стосується набуття позивачкою корпоративних прав. Такі правовідносини, які виникли між сторонами у справі, є господарсько-правовими, тому спір підлягає розгляду за правилами господарського судочинства. Тобто, суд дійшов висновку, що спір щодо оскарження рішення загальних зборів ТОВ особою, яка не є його учасником відповідно до статуту, однак на підставі цивільно-правового договору придбала частку у статутному капіталі товариства, підлягає розгляду в порядку господарського судочинства [255]. Таким чином, ВП ВС поставила крапку в юрисдикційному конфлікті за цією категорією справ, що вичерпало сумніви у правильності визначення їх юрисдикції, сприяло забезпеченню єдності судової практики, подоланню пов'язаних з цим проблем.

Слід зазначити, що в сфері корпоративних відносин інтереси учасників та ТОВ нерідко не збігаються, а іноді і протирічать одне одному. На практиці протилежність (конкуренція) інтересів ТОВ і його учасників, учасників між собою в сфері корпоративних відносин сама по собі не призводить до яких-небудь правових наслідків. Але як тільки носії різних інтересів вчиняють дії, спрямовані на реалізацію їх інтересів, на досягнення цілей, відмінних від цілей інших

учасників корпоративних відносин, виникає конфлікт, тобто зіткнення, серйозні розбіжності, протиборство сторін [133, с. 25]. Конфлікт, що виникає внаслідок зіткнення протилежних інтересів суб'єктів правовідносин, прийнято називати конфліктом інтересів. Можна погодитися з О. В. Гарагоничем, який зауважує, що підхід, використаний законодавцем щодо визначення терміну «конфлікт інтересів», необґрунтовано звужує це поняття. Визначення конфлікту інтересів повинно враховувати не тільки проблему конфлікту між особистими і професійними інтересами у одного суб'єкта, а і охоплювати конфлікти між інтересами різних суб'єктів, які не опосередковуються професійними (службовими) відносинами [34, с. 147]. Специфіка конфлікту інтересів учасників ТОВ і ТДВ пов'язана з високим ступенем конфліктності відносин, що виникають при реалізації учасниками своїх корпоративних прав. Досить часто проблема конфліктів інтересів в ТОВ викликана відсутністю розуміння важливості юридичного закріплення дружніх домовленостей між учасниками щодо сумісного ведення бізнесу та відсутністю чітких і прозорих «правил гри» у товаристві. Для запобігання конфлікту інтересів в ТОВ та ТДВ, в тому числі і при реалізації учасниками переважного права, доцільним вбачається закріплення попередніх домовленостей. Наприклад, продавець частки звертається про визнання недійсним договору купівлі-продажу, зазначивши, що покупець кошти за придбану ним частку не сплатив. Підписуючи такий договір, продавець керувався довірою до покупця, який пообіцяв внести ці кошти пізніше. З метою включення відповідача до складу учасників та надання йому прав учасника сторони дійсно домовилися внести до договору пункт про сплату вартості частки, проте такий пункт не відповідав дійсності. Позивач стверджував про те, що оспорюваний договір купівлі-продажу частки не спрямований на реальне настання правових наслідків. Колегія суддів КГС ВС зазначила, що фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Причому такі цілі можуть бути протизаконними, або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети.

Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін. Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Для визнання правочину фіктивним ознака вчинення його лише для вигляду має бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша – намагалася досягти правового результату, такий правочин не можна визнати фіктивним. З огляду на вчинення сторонами дій щодо виконання договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ, зокрема набуття права власності покупцем на частку в статутному капіталі, здійснення державної реєстрації змін відомостей у ЄДР, оспорюваний правочин не може бути кваліфікований як фіктивний. Нездійснення розрахунків між сторонами оспорюваного договору не тягне за собою правових наслідків у вигляді визнання правочину недійсним. У такому разі заінтересована сторона має право вимагати розірвання договору або застосування інших передбачених законом наслідків, а не визнання правочину недійсним [132]. Виникнення таких ситуацій можна було б уникнути, якщо для таких правочинів законодавчо передбачити іншу форму волевиявлення сторін, що надасть сторонам змогу бути впевненими в їх дійсності.

Тому особливий інтерес представляє питання форми правочину щодо відчуження частки в ТОВ. Ще на початку ХХ ст. А. І. Камінка акцентував увагу на тому, що відчуження частки участі в товаристві повинно обов'язково здійснюватися у письмовій формі, при цьому, за німецьким правом - нотаріальній або судовій, по австрійському - нотаріальній формі [65, с. 419].

Чинне законодавство України не містить прямих норм, які визначають форму договору щодо відчуження частки в ТОВ. Отже, при визначенні форми такого правочину треба застосовувати загальні положення щодо форми правочинів. Положеннями ст. 208 ЦК України передбачено, що у письмовій формі належить вчиняти: 1) правочини між юридичними особами; 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів,

для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність; 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у 20 і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність; 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Судова практика виходить з обов'язковості простої письмової форми правочину з відчуження частки. Так, у п. 69 постанови ВП ВС щодо форми укладення договору відчуження частки у статутному капіталі ТОВ зазначено наступне: «Відповідно до вимог ст.ст. 717, 719 ЦК України договір дарування частки (корпоративних прав) у статутному капіталі товариства має вчинятися у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми цей договір є нікчемним. Письмова форма договору дарування частки може вважатися дотриманою, зокрема, якщо волевиявлення сторін викладено в заяві учасника на ім'я товариства та протоколі загальних зборів учасників товариства за умови, що в цих документах зазначено про безоплатність передачі частки і протокол містить підписи обох сторін правочину (дарувальника і обдаровуваного)» [254].

На зазначений підхід до форми відчуження частки у статутному капіталі вказує і аналіз положень п. 10 ч. 4 ст. 17 Закону про держреєстрацію, в якому зазначається, що для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи, у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу учасників юридичної особи, подається серед іншого примірник оригіналу документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фондi) юридичної особи [171].

Таким чином, з аналізу законодавства та судової практики можна дійти висновку щодо необхідності дотримання письмової форми договору з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. Що стосується питання якою саме повинна бути така форма – простою чи кваліфікованою, то відповідно до

загальних вимог щодо необхідності нотаріального посвідчення правочинів, встановлених ч. 1 ст. 209 ЦК України, правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін.

Щодо правочину відчуження частки у статутному капіталі ТОВ, то обов'язковість його нотаріального посвідчення чинним законодавством України не встановлена, що в свою чергу, є причиною відсутності єдиного підходу у правозастосовній діяльності. Так, Держпідприємництво України у листі № 2272 від 31 березня 2005 р. «Про документ про передачу права засновника (учасника) товариства іншій особі» роз'яснює, що таким документом може бути договір купівлі-продажу, міни, дарування або заява учасника про відступлення своєї частки на користь іншої особи. При цьому підпис учасника на зазначених документах повинен бути нотаріально посвідчений [173]. Ще один лист Держпідприємництва України «Про внесення змін в установчі документи юридичної особи» від 04.08.2006 р. № 5730 містить положення про те, що документом про передачу прав засновника (учасника) іншій особі, який повинен подаватися державному реєстратору, може бути договір купівлі-продажу, міни, дарування, і містить вказівку на те, що ці договори про відчуження часток у статутному капіталі товариства повинні бути нотаріально посвідчені [166].

В Законі про держреєстрацію пряма норма про необхідність нотаріального посвідчення договору про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства відсутня. Проте для державної реєстрації змін до відомостей про товариство, що містяться в ЄДР, у тому числі змін до установчих документів ТОВ (ТДВ), подаються примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід із складу засновників (учасників) та/або заява фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників), справжність підпису на якій нотаріально засвідчена, та/або договору, іншого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства (п. 10 ч. 4 ст. 17 Закону про держреєстрацію). При цьому вірність копії документа, виданого громадянином,

засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом... (ч. 2 ст. 75 Закону України «Про нотаріат») [179]. Таким чином, нотаріально засвідчена копія договору, іншого документа про перехід чи передачу частки в ТОВ, в якому хоча б однією зі сторін є фізична особа, може бути виготовлена виключно на підставі оригіналу, засвідченого нотаріусом, що може опосередковано свідчити про те, що й оригінал такого документу має бути оформлений у письмовій формі з нотаріальним засвідченням підпису фізичної особи.

З таким підходом не погоджується В. Мороз, яка зазначає, що оскільки чинне законодавство не містить конкретних вимог до форми та змісту договорів щодо відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, то при укладенні таких договорів слід керуватися загальними нормами цивільного законодавства. Нотаріальне посвідчення ж правочинів щодо купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ не є обов'язковим, але можливе за домовленістю сторін. Отже, вимоги державних реєстраторів щодо обов'язкового нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ не є обґрунтованими [115, с. 31].

Акцентує увагу на неправомірності вимог державних реєстраторів щодо необхідності подання договорів стосовно передачі частки в статутному капіталі ТОВ з нотаріальним посвідченням і Ю. Махортова, проте вона одночасно зауважує, що у разі укладення такого договору доцільно нотаріально посвідчити цей договір. Таку позицію авторка обґрунтовує тим, що державний реєстратор не має можливості всебічної перевірки документів, які надаються йому для проведення державної реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних зі зміною складу засновників, зокрема, він не має можливості перевіряти законність укладення договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі та його зміст [111, с. 32].

А.В. Смітюх пропонує впровадження модельного договору купівлі-продажу корпоративних часток, що міститиме умови, достатні для належного і повного врегулювання відносин купівлі-продажу корпоративних часток, який

затверджуватиметься КМУ і укладатиметься шляхом надання державному реєстратору спільної заяви покупця та продавця за встановленою формою [203, с. 5]. Концепція модельного договору, який має затвердити КМУ, запропонована за аналогією з модельним статутом ТОВ та має аналогічну мету – однакове спрощене регулювання типових відносин, а саме купівлі-продажу корпоративних часток.

В. Г. Оцел, мотивуючи, що на сьогоднішній день мають місце такі ганебні явища як незаконне встановлення управління над ТОВ на підставі фіктивних договорів щодо відчуження частки, пропонує запровадження більш формалізованого підходу до форми вчинення правочинів щодо відчуження частки в ТОВ (її частини) [136, с. 98].

Проте ні Господарський, ні Цивільний кодекси України, ні спеціальний Закон про ТОВ та ТДВ, ні Закон про держреєстрацію не містять норми прямої дії щодо обов'язкового нотаріального посвідчення договорів про відчуження частки учасника у статутному капіталі ТОВ.

Отже, вимоги щодо нотаріального посвідчення договорів про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства протирічать загальним вимогам, які містяться у ч.1 ст. 209 ЦК України, стосовно того, що правочин підлягає нотаріальному посвідченню виключно у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін, тому не може вважатися дефектом форми подання оригіналу такого договору, укладеного у простій письмовій формі.

Таке правове регулювання співпадає з політикою правового регулювання таких відносин в країнах сім'ї загального права.

Перед тим, як аналізувати положення законодавства в цій сфері таких європейських країн як Велика Британія і Мальта (законодавством яких встановлено аналогічне правове регулювання корпоративних відносин), доцільно пояснити відмінність правового статусу вітчизняного ТОВ і статусу компанії в розумінні англійського права. Як пояснює Г. В. Полковніков, компанія в англійському праві має властивості такі ж самі як традиційне для нашого

розуміння корпоративне підприємство, а саме це: окрема юридична особистість, джерелом майнової бази є вклади, обмежена відповідальність членів. Відмінністю є більш серйозне втручання держави в регулювання їх створення і діяльності [143, с. 41]. Згідно зі ст. 1 (1) Закону 1985 року будь-які дві чи більше особи, об'єднані з законною метою, вказавши свої імена в меморандумі та дотримуючись вимог цього закону в частині реєстрації, можуть утворити інкорпоровану компанію з обмеженою відповідальністю або без обмеженої відповідальності. Існують три варіації існування таких компаній, але аналогом українського ТОВ є компанія з відповідальністю учасників, обмеженої номінальною сумою паїв (company limited by shares). У Великій Британії поняття акціонерного капіталу відповідає поняттю пайового капіталу. Члени компаній є власниками паїв і облігацій. Компанії при створенні можуть випускати тільки паї, проте після їх повної оплати за допомогою звичайної резолюції загальних зборів перекваліфікувати паї в акції. Слова «акція» не має значення цінного паперу, як в нашому законодавстві, а скоріше загальне право розуміє під ними оборотні документи, оскільки відповідно до англійського законодавства передаються права, а не документи, що засвідчують їх [143, с. 124]. Неакціонерні фірми в Великій Британії – це тільки індивідуальні підприємці та партнерські підприємства, які не є юридичними особами, є некомерційними, але мають свій правовий простір (наприклад, партнерства бухгалтерів, медичних робітників, аудиторів).

Згідно з мальтійським законодавством термін «партнерство» відноситься до тих суб'єктів, які не належать до «компаній» та на які відповідно не поширюється дія глави 123 Закону Мальти про податок на прибуток. До партнерів належать: товариство *en nom collectif* - юридична особа, зобов'язання якої гарантовані необмеженою і солідарною відповідальністю всіх партнерів; партнерство з командування (або командитне товариство), капітал якого не розподілений на акції.

Тому далі по тексту вживаючи слово "акція" в англійському і мальтійському законодавстві слід мати на увазі, що це поняття різнозначне поняттю "частка" в

українському законодавстві, а *company limited by shares* є аналогом такої організаційно-правової форми як ТОВ.

З урахуванням наведеного певний інтерес представляють положення законодавства Мальти. Так, згідно з положеннями ст. 118 Закону про компанії 1995 року (Мальта) «не зважаючи на будь-які положення, які містяться в іншому законі, передача акцій... компанії повинна обов'язково здійснюватися в письмовій формі» [268]. Перший Додаток (ст.75) Типового Положення про товариство з обмеженою відповідальністю (*First schedule (article 75) model regulations for a limited liability company*) Комерційного Кодексу Мальти (*Companies act*) містить частину I – «Положення про управління акціонерним капіталом товариства з обмеженою відповідальністю та зміну прав», якою регулюється порядок передачі і відчуження акцій. В ч. 12 цього Положення зазначається, що документ про передачу будь-якої частки підписується відчужувачем і одержувачем або від їх імені, і відчужувач вважається власником частки до тих пір, поки ім'я одержувача не буде внесено до відповідного реєстру учасників. В ч. 13 Положення уточняється, що будь-який учасник може передати всі або будь-яку з своїх акцій в письмовій формі в будь-якій звичайній формі або в будь-якій іншій формі, яку можуть схвалити директори [260].

У положеннях ст. 775 Закону Великої Британії «Про компанії» 2006 р. визначено, що документ про передачу акцій повинен бути підписаний особою, уповноваженою представляти компанію (зазвичай це директор або корпоративний секретар компанії), тобто нотаріальне посвідчення такого договору законом теж не вимагається [261].

Отже, в праві країн англо-американської правової системи для договорів з відчуження частки достатньо простої письмової форми.

Водночас представляє інтерес позиція С. О. Шумілової, яка стверджує, що міжнародна практика показує, що розвиток нотаріату в країнах Європи йде шляхом правових традицій англосаксонського права, коли посвідчувальна функція в сфері здійснення операцій підміняється засвідченням фактів, у тому числі факту правочину [250, с. 3]. Серйозною проблемою посвідчення правочинів

з частками, на погляд авторки, є недосконалість правового регулювання даного інституту права, а в деяких випадках повна його відсутність. Таке положення спостерігається не тільки в корпоративних відносинах, але і в сімейних, спадкових, заставних відносинах учасників обороту часток. Відсутність чітких і зрозумілих правил посвідчення правочинів з частками призводить до неможливості ефективно (в повній мірі) забезпечити реалізацію і захист прав, а також виконання юридичних обов'язків учасниками обороту. Авторка наполягає на недостатньому правовому регулюванні цього питання навіть при тому, що в законодавстві РФ передбачена нотаріальна форма посвідчення таких правочинів (ч.ч. 11–16 ст. 21 ФЗ про ТОВ) [124]. Так, ч. 11 зазначеної статті містить положення, що правочин, спрямований на відчуження частки або частини частки в статутному капіталі товариства, підлягає нотаріальному посвідченню шляхом складання єдиного документу, підписаного сторонами. Недотримання нотаріальної форми тягне за собою недійсність правочину. Частка або частина частки у статутному капіталі товариства переходить до її набувача з моменту внесення відповідного запису до ЄДР юридичних осіб.

Таким чином, наведене вище та аналіз стану обороту часток в Україні дає підстави для висновку, що на етапі сучасного розвитку корпоративних відносин для врегулювання законодавчих прогалин, колізій, створення державою дієвих механізмів для захисту права власності в Україні, для поліпшення інвестиційного клімату в країні, зокрема, зменшення рейдерських захоплень підприємств через маніпуляції з корпоративними правами, необхідним вбачається запровадження письмової форми з нотаріальним посвідченням договору з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

На слушність такого висновку вказує і те, що на сьогодні по суті відсутній належний контроль за забезпеченням дійсності договорів з відчуження часток, що призвело до численних порушень на усіх стадіях укладення та виконання таких договорів, а відповідно у кожному конкретному випадку продукувало наявність вагомих підстав, через які договори визнаються недійсними з наслідками втрати прав на корпоративні права та бізнес, рейдерство.

Отже, на теперішньому етапі розвитку корпоративних відносин в нашій країні доцільним є встановлення в законодавстві для договорів, предметом яких є частка в статутному капіталі, вимоги щодо письмової форми з нотаріальним посвідченням таких правочинів.

Запровадження такої форми правочину цілком виправдане, якщо враховувати, що на етапі внесення змін в установчі документи, зміни складу учасників, надання договору про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства не проводиться правова експертиза змісту цих документів, поданих держреєстратору, в зв'язку з чим катастрофічно збільшилась кількість підроблених документів. Змінити ситуацію на краще можливо шляхом введення нотаріального супроводу їх оформлення з застосуванням захисних інструментів, напрацьованих нотаріатом при роботі з нерухомим майном.

Нотаріат є інституцією, яка має повноваження та дієві процедури для забезпечення юридичної чистоти укладення та оформлення правочинів з метою забезпечення їх юридичної вірогідності та безспірності.

Задля оптимізації процесу та захисту бізнесу пропонується запровадження принципу «єдиного вікна» в операціях з часткою у статутному капіталі, який полягає у обов'язковому нотаріальному посвідченні договорів про перехід чи передачу частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства з одночасною державною реєстрацією змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи приватного права, у ЄДР. Це забезпечить належний юридичний супровід укладення правочину сторонами, його документальне оформлення з застосуванням захисних інструментів від підробки, призведе до уникнення часових проміжків між укладенням таких договорів з відчуження частки та державною реєстрацією, якими користуються рейдери.

Ще однією метою, яка стоїть перед запровадженням такого механізму легалізації переходу частки від учасника до інших осіб, є залучення нотаріату до приведення у відповідність елементарним вимогам законодавства установчих документів господарських товариств, що наразі перебувають у жахливому стані

через правовий нігілізм. Доводиться констатувати, що безліч статутів суб'єктів господарювання містять положення, які не відповідають законодавству, неправильно визначено органи, компетенція, зміст, наявні правові та технічні помилки, значний масив статутів не розміщено на порталі електронних сервісів Мінюсту, що теж є однією з дуже вагомих причин можливостей рейдерства.

Зрозумілим є також те, що така ініціатива як запровадження одночасного вчинення нотаріальної дії та державної реєстрації змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи приватного права як антирейдерського механізму може викликати такі заперечення як ускладнення процедури укладення договорів з часткою в статутному капіталі; заперечення факту наявності рейдерства в Україні, створення монополії нотаріусів, небажана публічність приватних правочинів, суттєве збільшення вартості оформлення правочину. Всі ці побоювання, дійсно, мають місце бути. Але зараз передача частки в статутному капіталі ТОВ оформлюється старим порядком юридичного та документального оформлення, а саме за допомогою єдиного запобіжника - акту про передачу-приймання частки у статутному капіталі товариств на спеціальних бланках нотаріальних документів, чого вкрай недостатньо.

Загальновідомо, що моментом передачі об'єкта продажу за договором купівлі-продажу відповідно до ст. 664 ЦК України є момент вручення його покупцю. Враховуючи специфіку частки у статутному капіталі товариства, продавець не може передати її фізично покупцю, однак сторони договору можуть скласти відповідний акт приймання-передачі частки, на підтвердження її передачі у разі виконання умов договору. Крім того, варто звернути увагу на відмінність у правовому аспекті договору про відчуження частки та акту приймання-передачі частки. Статтею 202 ЦК України визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, дво-чи багатосторонні правочини є договорами. Статтею 626 ЦК України договір визначається як домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Акт приймання-передачі містить ознаки виключно первинного документа у розрізі

господарського, фінансового та податкового законодавства. Відповідно до положень ч. 1 ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» первинний документ - документ, який містить відомості про господарську операцію, яка визначається як дія або подія, що викликає зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства [164]. Положенням ДФС України у листі від 19.01.2016 №919/6/99-99-19-03-02-15 [183] визначено, що відповідно до п. 1 ст. 9 Закону України від 16 липня 1999 року № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» факти здійснення господарських операцій фіксуються у первинних документах. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо – безпосередньо після її закінчення. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. На прикладі орендних правовідносин надано висновок, що підтверджуючим первинним документом факту здійснення платником податку передачі майна є акт приймання-передачі майна в оренду. Це підкріплюється і практикою ВС, який у своїй постанові по справі № 910/12827/17 від 11 квітня 2018 року визначив, що акт приймання-передачі прав вимоги є тільки одним із доказів, що підтверджує лише належне виконання особою свого зобов'язання з передачі на користь відповідача прав вимоги [146]. ВС визначив, що акти приймання-передачі не мають ознак правочину у розумінні ст. 202 ЦК України, а є лише первинними документами, тому не підлягають визнанню недійсними. Суд визначив, що задоволення позову про визнання недійсним акту, підписаного на виконання умов договору, не може відновити права або законні інтереси позивача. Оскільки вказаний акт приймання-передачі майна не є правочином, то до нього не можуть застосовуватися положення ст. с. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України, що є вкрай важливо [146].

Таким чином, набуття частки в статутному капіталі ТОВ у разі її продажу, дарування, міни тощо відбувається на підставі відповідного договору, і саме цей

документ за його юридичними змістом повинен визначатися законодавцем як підстава для державної реєстрації змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, у ЄДР. Акт приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства може складатися сторонами відповідного договору, якщо наявні відкладальні або інші умови, але не може запроваджуватися законодавцем на рівні статусу договору.

Отже, включення акту приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства до підстав для державної реєстрації змін про юридичну особу, що пов'язані зі зміною складу учасників та розміру статутного капіталу, часток, замість документа, який підтверджує набуття частки, а саме – договору, не відповідає положенням ст.ст. 202, 626,629, 639,655, 717,722, 334, 328 ЦК України.

На сьогодні діючим законодавством встановлена вимога щодо засвідчення справжності підписів фізичних осіб або представників юридичних осіб задля забезпечення антирейдерського інструментарію. Але це не можна ототожнювати за ефективністю за спектром функцій, які виконує нотаріус, а також за змістом з нотаріальним посвідченням договору. Відповідно до вимог ст. 55 Закону України «Про нотаріат» угоди про відчуження майна, що підлягають реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, що підтверджують право власності на майно, що відчужується [179]. Відповідно ж до вимог ст. 78 Закону України «Про нотаріат» нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчує факти, викладені у документі, а лише підтверджує, що підпис зроблено певною особою [179].

Отже, при засвідченні справжності підписів на документах не відбувається перевірки нотаріусом належності частки особі, яка її відчужує, правомочності щодо такої передачі, згоди другого з подружжя, перевірки обтяжень, арештів застав, що не дозволяє забезпечити необхідні антирейдерські механізми.

Крім того, відсутність нотаріального посвідчення договору не дає можливості отримати дублікат у разі втрати договору, чого не відбувалося б у разі нотаріального посвідчення договору, адже другий примірник договору (на відміну від акту) та документи, на підставі яких він посвідчувався, обов'язково

зберігається у нотаріуса протягом 75 років, що є вагомим чинником у контексті відновлення порушених прав, захисту власника.

Все вищенаведене дозволяє дійти висновку, що виключно нотаріальне посвідчення договору містить необхідний на сьогодні інструментарій для зупинення рейдерства. Лише запровадження одночасного встановлення обов'язкового нотаріального посвідчення договорів щодо часток у статутних капіталах та державної реєстрації змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, може на сьогодні бути дієвим механізмом досягнення антирейдерських цілей.

З метою забезпечення дотримання сторонами договору вимог законодавства, прозорості правочинів, предметом яких є частка, при їх нотаріальному посвідченні доцільним є застосування запропонованого нижче механізму посвідчення таких правочинів з конкретизацією набору дій на кожному з етапів цієї процедури. Задля цього необхідним є уточнення змісту окремих етапів відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, в якому можна виокремити наступні стадії:

1) організаційна – перевірка законності договору щодо правосуб'єктності сторін договору; змісту правовідносин, які виникли між сторонами з приводу частки; правил оформлення, що встановлюються до нотаріальної форми правочину, виходячи з вимог законодавства, статуту ТОВ та ТДВ, правил нотаріального діловодства; волевиявлення сторін, виходячи з їх внутрішньої волі; змісту наданих сторонами документів тощо;

2) інформаційна – консультування сторін, роз'яснення умов дійсності правочину, правових наслідків недійсності правочину; допомога в зборі відсутніх документів та інформації у порядку інформаційної взаємодії;

3) правореалізаційна – посвідчення договору нотаріусом (як остаточне підтвердження, фіксація волевиявлення сторін), а саме оформлення та підписання сторонами договору з відчуження частки та вчинення посвідчувального напису на договорі нотаріусом як підтвердження моменту завершення його посвідчення;

4) легалізаційна – внесення нотаріусом запису про договір у відповідний нотаріальний реєстр (він може бути поіменованій як Єдиний реєстр корпоративних прав) та державна реєстрація змін відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у результаті нотаріального посвідчення договору, предметом якого є відчуження частки засновника (учасника) у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Запропонований механізм посвідчення правочинів з відчуження часток у статутному капіталі ТОВ має антирейдерський характер та сприятиме захисту інтересів як ТОВ, так і сторін договору з відчуження часток в його статутному капіталі.

У зв'язку з вищезазначеним пропонується внести зміни до ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ та доповнити частину 1 другим реченням і викласти її в наступній редакції: «1. Учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Договір про відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню».

Якщо сторони все ж таки не бажають вдаватися до такої гарантії як письмова форма з нотаріальним посвідченням договору, але мають намір мінімізувати свої ризики при укладенні правочинів з відчуження частки, то можливим варіантом є передбачення у законодавстві альтернативи, а саме - укладення договорів у письмовій формі та підписання його з використанням електронного підпису.

2.1.3. Переважні права учасників товариства при відчуженні частки у статутному капіталі

Відчуження учасником товариства належної йому частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ є однією з найбільш поширених підстав припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах. Проте, як зазначають

О. В. Гарагонич, Л. М. Дорошенко, свобода учасників господарських товариств у відчуженні належних їм часток не є абсолютною [75, с. 264].

Взагалі право здійснити відчуження частки (акцій, паю), тобто вчинити договір з іншою особою, внаслідок якого корпоративні права учасника припиняються з переходом до третьої особи, мають учасники всіх видів господарських товариств, так само як і члени виробничих кооперативів (ст.ст.116, 127, ч.3 ст.166 ЦК України, ст.ст.10, 69 Закону України про ГТ, ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ). Проте, слід зауважити, що у всіх видах корпоративних підприємств, крім публічних та частини приватних АТ, право здійснити відчуження частки (акцій, паю) не є безумовним.

Типовими обмеженнями права здійснити відчуження частки (акцій, паю) у статутному (складеному) капіталі є:

- закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками господарського товариства (ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ, п. «в» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ, п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України). Переважне право купівлі частки повинне бути дотримане до стадії укладення договору (учасник має повідомити інших учасників про намір продати частку) [77, с. 14];

- встановлення вимоги щодо можливості відчуження частки (частини частки) лише за згодою інших учасників (ч. 2 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 69 Закону про ГТ, ст.ст. 127, 135 ЦК України);

- відчуження паю у кооперативі третій особі лише за згодою кооперативу (ч.3 ст.166 ЦК України);

- закріплення у корпоративному договорі, укладеному учасниками ТОВ (ТДВ), обов'язку утримуватися від реалізації права на відчуження належної частки або реалізації такого права тільки певним чином (ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ);

- встановлення для учасників – юридичних осіб, які діють у формі підприємницьких товариств, заборони відчужувати частку за договором дарування, якщо право здійснювати дарування прямо не встановлено установчим документом дарувальника (ч. 3 ст. 721 ЦК України);

- необхідність державної реєстрації змін до відомостей про розміри часток у статутному (складеному) капіталі чи склад учасників, пов'язаних із фактом відчуження частки (п. 15 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію).

Встановлення обмежень щодо розпорядження часткою в статутному (складеному) капіталі товариств та невстановлення їх в законодавстві щодо розпорядження акціями пояснюються тим, що в товариствах, крім акціонерного, особистість співзасновників має важливе значення, право членства в товаристві пов'язане з особистою участю такого члена у справах організації [14, с. 145].

Обмеження на відчуження частки (акцій) можуть бути передбачені і статутом (наприклад, переважне право акціонерів приватного АТ на придбання акцій товариства, якщо станом на дату прийняття рішення про відчуження акцій кількість акціонерів не перевищує 100 осіб (ч. 2 ст. 7 Закону України про АТ)) або корпоративним договором.

Статутом товариства може встановлюватися інший ніж в законодавстві порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства. Статутом може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права. Статутом також може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства (ч. 6 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ).

Питанням, яке потребує вирішення, є невизначеність процедури отримання згоди учасників на відчуження частки (частини частки) у випадку, коли це визначено статутними документами. В статуті може бути передбачено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників (ч. 2 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ).

Аналогічне право учасників впливати на можливість відчуження частки третій особі закріплено в законодавстві і інших країн, крім того ця процедура також регламентується на рівні локальних актів - статутів. Так, характерне (типове) регулювання таких відносин можна побачити при аналізі положень статуту одного з товариств на Мальті (Articles of association of pomen nescio trading limited), положення якого наводяться нижче. Зокрема, в ньому зазначено, що якщо який-небудь учасник бажає передати свої акції (частку), він повинен поінформувати про це директорів шляхом письмового повідомлення (далі - повідомлення про передачу) з зазначенням кількості акцій (розміру частки), що підлягають передачі, імені майбутнього набувача і оціночної вартості кожної акції. Учасник, що має намір відчужувати свою частку, не може відкликати повідомлення про передачу без письмової згоди директорів. Отримання директорами повідомлення про передачу є для них підставою пропонувати до продажу зазначені в ньому акції (частку) за справедливою вартістю, яка повинна бути встановлена наступним чином: а) за оціночною вартістю учасника, якщо директора вважатимуть її справедливою; б) за вартістю, встановленою аудиторами, якщо оцінка учасника не вбачається директорами справедливою. Після визначення ціни директори повинні письмово повідомити про такий намір учасника всіх інших учасників компанії персонально із зазначенням кількості та справедливої вартості акцій (частки) для продажу і пропозиції в письмовому вигляді вказати протягом чотирнадцяти днів, яку кількість акцій (розмір частки) вони готові придбати. Після закінчення зазначених 14 днів Рада директорів розподіляє зазначені акції (частку) серед учасників, які виявили намір їх придбати. Якщо кількість заявок на акції перевищує кількість, виставлену на продаж, директори розподіляють акції (частку) пропорційно до внесків в статутний капітал. Продавець акцій (частки) здійснює передачу зазначених акцій (частки) відповідно до розподілу директорів і передає компанії свій сертифікат [258].

Для вітчизняних товариств практика регулювання згоди на відчуження в статуті є новою і такою, що не відрізняється однаковістю. В законі не визначена

процедура отримання такої згоди. Відсутність відповідного регулювання робить таку можливість декларативною, фактично унеможливорює реалізацію такого права учасниками. В статутах товариств можуть бути по-різному здійснені спроби визначити механізм отримання згоди, але недостатність у засновників спеціальних знань в сфері права може мати своїм наслідком визнання в подальшому судом таких положень недійсними. Тому доцільним вбачається закріплення законодавчо уніфікованої процедури, за умови дотримання якої згода учасників товариства на перехід частки або частини частки в статутному капіталі товариства до третьої особи вважається отриманою. Пропонується доповнити ч. 2 ст. 21 положеннями щодо процедури надання такої згоди і викласти ці доповнення в наступній редакції: «У разі, якщо статутом товариства передбачена необхідність отримання згоди учасників товариства на перехід частки (частини частки) в статутному капіталі товариства до третьої особи, така згода вважається отриманою за умови, що всіма учасниками товариства протягом тридцяти днів або іншого визначеного статутом строку з дня отримання відповідної оферти (повідомлення) відчужувачу частки представлені оформлені у письмову форму заяви про згоду на відчуження частки (частини частки) на підставі договору або протягом зазначеного строку не представлені оформлені у письмову форму заяви про відмову від надання згоди на відчуження або перехід частки (частини частки)».

Як зазначає М. Ю. Тихомиров, статутом можуть бути передбачені додаткові обов'язки не тільки для всіх учасників, але й для одного, конкретного учасника, що є достатньо незручним, тому що при передачі частки третій особі учасник з додатковими обов'язками не передає їх набувачу частки. Тобто відчуження частки учасником з додатковими зобов'язаннями тягне за собою необхідність внесення змін в статут, тому такі обов'язки краще визначати в положеннях корпоративного договору [74, с.21].

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ, яка так і поіменована «Відчуження частки у статутному капіталі товариства іншим учасникам товариства або третім особам», учасник товариства має право

відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Проте при цьому можна узагальнити обмеження, встановлені законом, для такого права на відчуження:

можливість реалізації переважного права учасника на придбання частки (її частини) іншого учасника товариства, що продається третій особі;

можливість для товариства встановити в статуті, що частка (частина частки) може бути відчужена або передана в заставу лише за згодою інших учасників (це положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства) (ч. 2 ст. 21 зазначеного Закону);

можливість відчуження своєї частки (частини частки) у статутному капіталі учасником ТОВ (ТДВ) лише в тій частині, в якій вона є оплаченою.

Найчастіше на практиці право учасника на відчуження своєї частки (частини частки) у статутному капіталі обмежується переважними правами інших учасників товариства на придбання цієї частки.

Правова основа користування учасниками переважними правами на придбання частки (акцій, паю) в різних організаційно-правових формах представлена низкою нормативно-правових актів. Зокрема щодо АТ воно врегульоване у ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до ч.1 якої переважним правом визнається право акціонера–власника простих акцій придбавати розміщені товариством прості акції пропорційно частці належних йому простих акцій у загальній кількості простих акцій; право акціонера–власника привілейованих акцій придбавати розміщені товариством привілейовані акції цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу у загальній кількості привілейованих акцій цього класу. Частина 2 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає, що переважне право застосовується при приватному розміщенні акцій як у ПрАТ,

так і у ПАТ [189]. Проте Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» № 2210-VIII від 16.11.2017 р. передбачив можливість прийняття загальними зборами АТ рішення про незастосування цього права більш як 95 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості, які зареєструвалися для участі у загальних зборах [167].

Щодо ТОВ та ТДВ, то в нормі ч. 6 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ законодавець також передбачив можливість відмови від реалізації переважного права учасників у статуті товариства, але відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники, тобто такі положення закону є менш лояльними до учасників, які мають більший розмір часток на відміну від привілейованого становища мажоритарних акціонерів в АТ, і вимагає досягнення консенсусу з цього стратегічного питання всіма учасниками.

Переважне право учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі, до набрання чинності Законом про ТОВ та ТДВ регулювалося положеннями ст. 147 ЦК України, ч. 2 якої встановлювалося право учасників на користування переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористалися своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника могла відчужуватися третій особі [235].

Аналогічні положення містилися у ст. 53 Закону України «Про господарські товариства», якою закріплювалось право учасника ТОВ продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному

або кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником ТОВ своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі [169]. Також, як і в нормативних актах, які вже втратили чинність у частині, що стосується товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, у Законі про ТОВ та ТДВ (ст. 20) зазначається, що у випадку, якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [188].

Питання правової природи переважних прав є предметом дискусій в юридичній науці. Так, І. О. Покровський розглядав переважне право покупки як право на чужі речі, тобто речове право, оскільки воно створює певний юридичний зв'язок між особою і річчю [142, с. 208]. Іншої думки дотримувався С. Є. Нікольський, який наголошував, що будь-яке переважне право має зобов'язальну природу, оскільки реалізується у відносному правовідношенні, що виникає на підставі закону [119, с. 4].

Розповсюдженою є наукова позиція, згідно з якою переважні права розглядаються як похідні права особливої правової природи, що реалізуються у правовідносинах різного типу. Представники цієї точки зору (Н.Л. Бондаренко, А.А. Капітанова) наполягають на тому, що переважні права є багатогранними і можуть мати місце у речових, зобов'язальних, корпоративних, спадкових правовідносинах, але природа їх незмінна – це особлива, але несамостійна група

суб'єктивних прав, які не здатні існувати поза змістом іншого правовідношення [23, с. 82], їх зміст визначається існуванням іншого права, вторинними і похідними щодо якого вони є [23, с. 81]. В. І. Крат також дотримується аналогічної позиції і вважає переважні права відносними та вторинними щодо прав, які обумовлюють їх виникнення [92, с. 4], тому, залежно від сфери правовідносин, які вони супроводжують, він пропонує виокремлювати переважні права, що супроводжують: а) речові, б) зобов'язальні, в) корпоративні, г) виключні, г) спадкові, д) сімейні правовідносини [92, с. 5].

Крім того, в правовій доктрині є точка зору, що переважні права у різних правовідносинах мають різну правову природу: Л. В. Кузнецова зауважує, що переважні права можуть бути абсолютними або відносними, речовими, зобов'язальними або корпоративними [94, с. 53]. Аналогічної позиції дотримується Р. Ю. Пивовар, а саме - переважне право може мати ознаки абсолютних чи відносних, речових чи зобов'язальних прав залежно від того, у зв'язку з якими правовідносинами воно виникає [140, с. 4].

У корпоративних правовідносинах переважні права традиційно характеризуються як окрема група майнових корпоративних прав. Представниками такої позиції виступають Д. В. Ломакін [101, с. 234], І. Я. Бабецька [9, с. 41], Л. Ф. Гатауліна [36, с. 170]), А.В. Смітюх [202, с. 500]. Останній зазначає, що розглядаючи переважні права на придбання корпоративних часток як різновид майнових корпоративних прав, доречно відштовхуватися від розуміння майнових корпоративних прав як прав щодо корпоративного підприємства або інших учасників, які виникають в момент набуття особою права власності на корпоративний пай (частку) і є безумовними в аспекті їх існування, але умовними в аспекті їх реалізації і з яких за настання визначених законом обставин виділяються вимоги зобов'язальної природи [202, с. 500].

Більш аргументованою представляється позиція прибічників точки зору, що переважні права є відносними та вторинними щодо прав, які обумовлюють їх виникнення. Зобов'язання, змістом яких є реалізація переважних прав, мають акцесорний характер і не можуть існувати поза реалізацією основного права

учасника на відчуження ним частки в статутному капіталі ТОВ (ТДВ), їх існування обумовлено наявністю інших основних зобов'язальних відносин.

В питанні визначення переважних корпоративних прав, так як і в питанні їх правової природи, в правовій доктрині також немає єдності.

Так, В. П. Грибанов під переважними правами розумів «такі випадки, коли при всіх інших рівних умовах перевагу надано законом певній групі осіб, що володіють якимись особливими ознаками» [47, с. 294-295]. В. І. Крат зазначає, що переважне право є суб'єктивним правом, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право [92, с. 4]. І. Я. Бабецька пропонує розглядати переважні права як встановлені законом і статутом суб'єктивні права, які надають носію можливість пріоритетно перед іншими особами придбати певні блага (цінності) [8, с. 4]. Вона також наголошує, що це пріоритетна можливість учасників корпоративних правовідносин отримати не тільки майнові права, а також інші права та правомочності, передбачені законом та статутними документами [8, с. 8-9]. В. М. Кравчук, Л. В. Кузнецова дотримуються однакової позиції, що переважне право у корпоративних правовідносинах - це належна учасникам товариства або самій юридичній особі правова можливість привілейованого (перед усіма третіми особами) придбання майна (часток, акцій, паїв), відчужуваного учасниками корпоративних правовідносин [90, с. 130; 95, с. 130]. Л. Ю. Леонова під переважними розуміє права, що надають цій особі за інших рівних умов встановлені законом переваги перед іншими особами, які надаються уповноваженій особі лише в прямо встановлених законом випадках, зміст, порядок здійснення та захисту яких визначається самим законом, а не волею сторін, відступлення яких не допускається і відмова від яких може бути здійснена тільки самою уповноваженою особою [100, с. 7] Аналогічну позицію висловлює Р. Ю. Пивовар, який переважне право розглядає як суб'єктивне право, виникнення якого передбачене або санкціоноване законом у строго визначених ситуаціях, яке знаходить свій вияв у наданні уповноваженій особі можливості задовольнити її майновий інтерес у першочерговому порядку порівняно з третіми

особами [140, с. 4]. С. С. Кравченко вважає, що переважне право надає учаснику господарського товариства можливість мати майнове право, яке є потенційним для нього і виникає лише за наявності волі учасника [83, с. 155]. А. А. Глушецький акцентує увагу на тому, що переважне право учасників корпорації на придбання частки в статутному капіталі ТОВ – це механізм, який запобігає непідконтрольному проникненню в них третіх осіб, інструмент, який забезпечує стабільність складу його учасників з метою недопущення непідконтрольної появи третіх осіб, який спрямований також на недопущення концентрації корпоративного контролю у окремих учасників товариства, оскільки ця частка розподіляється між учасниками, які виявили бажання її придбати [37, с. 120, 122]. С. Є. Нікольський стверджує, що будь-яке переважне право опосередковує собою такий інтерес уповноваженої особи, якому законодавець надає істотне значення і який не опосередкований жодним, крім переважного, суб'єктивним правом, при цьому переважний характер права обумовлений тим, що якби таке право не було переважним, реалізувати опосередкований зазначеним правом інтерес було б неможливо [119, с. 4]. А. Б. Бабаєв пише, що переважні права є секундарними суб'єктивними правами [6, с. 9]. Водночас П. О. Гринько заперечує секундарний характер переважних прав через те, що вони є суб'єктивними правами [48, с. 4]. А. В. Смітюх під переважними правами розуміє передбачені законом, а у ПрАТ – також і статутом майнові корпоративні права, змістом яких є можливість набуття у власність інших корпоративних паїв (часток) при їх формуванні (емісії) корпоративним підприємством із внесенням учасником додаткового корпоративного вкладу або при відчуженні іншим учасником чи самим корпоративним підприємством на умовах, запропонованих для третіх осіб, із сплатою учасником ціни продажу, метою яких є забезпечення можливості збереження пропорційного розподілу корпоративних паїв (часток) між учасниками при формуванні або відчуженні вже сформованих паїв (часток) і, як наслідок, ступенів корпоративного контролю учасників над корпоративним підприємством [201, с. 20]. Розгорнуте визначення переважного права пропонує також і М. В. Субботін. Він зазначає, що переважне право – це надане законом

спеціальним суб'єктам і обмежене прісичним строком зобов'язальне право переважно перед іншими особами за всіх інших рівних умов вимагати укладення договору і отримання прав на майно, з приводу якого укладається договір, що відрізняється особливим порядком реалізації і наявністю спеціального засобу захисту у вигляді права вимагати переведення на себе прав і обов'язків за договором, укладеним з третьою особою, і (або) вимагати визнання за собою відповідного права на майно в разі, коли виконаний договір з третьою особою (права першої групи), або суб'єктивне цивільне право на придбання певного майна в порядку універсального правонаступництва переважно перед іншими спадкоємцями (права другої групи) [219, с. 5].

Під змістом переважних майнових корпоративних прав на придбання корпоративних паїв (часток) пропонується розуміти можливість набуття у власність корпоративних паїв (часток) при їх формуванні (емісії) або відчуженні; крім того, переважне право не може бути об'єктом обороту, відступлення, переведення переважного права третій особі неможливе [219, с. 5; 8, с. 7-8; 82, с. 96].

В науковій літературі точаться дискусії і щодо мети та призначення переважних прав. Так, слушною є точка зору М. В. Субботіна, який зазначав, що переважні права покликані забезпечити особі, яка має певний правовий статус, можливість придбання відповідних майнових благ. Він зауважує, що в разі відступлення переважного права особі, що не наділена відповідним правовим статусом, зникає сенс встановлення цього права [219, с. 5]. А. В. Смітюх в цілому підтримує позицію цього дослідника, аргументуючи це тим, що будь-які майнові корпоративні права не можуть бути відступлені. Водночас неможливість відступлення похідного зобов'язального права вимоги відрізняє його від зобов'язальних прав вимоги, що є похідними від інших майнових корпоративних прав (на дивіденди, на майнову корпоративну квоту), котрі можуть бути відступлені: така неможливість визначається специфікою самого переважного права [202, с. 503]. В. Бондар, Л. В. Кузнецова, А.В. Белов визнають метою цього права збереження або збільшення частки участі у товаристві, що, у свою чергу,

визначає рівень впливу на його діяльність, а також відмежування існуючих учасників товариств можливої появи нових учасників [22, с. 95; 95, с. 133; 15, с. 179]. А. В. Смітюх також підтримує таку позицію, зазначаючи, що метою переважного права на придбання корпоративних паїв (часток) є забезпечення можливості збереження пропорційного розподілу паїв (часток) між учасниками при формуванні або відчуженні вже сформованих паїв (часток) і, як наслідок, ступеня корпоративного контролю учасників [202, с. 504].

Як справедливо зазначала І. М. Кучеренко, регулювання корпоративних відносин на законодавчому рівні – це добре, але насамперед, треба, щоб були захищені інтереси тих учасників, які бажають знати, з ким їм вести бізнес, тому потрібно надати їм право самим визначати межі реалізації права власності на частку [98, с. 99]. Звернемося до аналізу з цього приводу положень зарубіжного законодавства. Зокрема, в мальтійському Законі про компанії принципова відмінність між публічними компаніями і приватними компаніями щодо відчуження акцій полягає в тому, що у приватних компаніях Закон про компанії покладає на перших передплатників (засновників) компанії зобов'язання включати обмеження щодо передачі акцій (часток) третім особам. Такі обмеження діють незалежно від того, наскільки мінімальною може бути кількість акцій (частки). Причиною закріплення в законодавстві таких обов'язкових обмежень є те, що приватні компанії зазвичай є сімейними компаніями з кровними узами, і, отже, логіка законодавця полягає в тому, щоб члени цих компаній контролювали вступ нових членів. Найбільш популярними типами обмежень, які зазвичай зустрічаються в меморандумі і статутах приватних компаній, є а) положення про переважне право, і б) положення щодо права на розсуд директорів відмовити в реєстрації передачі акцій (часток). Зокрема, положеннями ст. 14 Комерційного кодексу Мальти передбачено, що директори можуть відмовити в реєстрації передачі частки особі, яку вони не схвалюють [268].

Отже, в цілому можна підтримати позиції вищезазначених правників стосовно призначення переважних прав, але основною їх метою вбачається зменшення бізнес-ризиків за рахунок забезпечення постійного сталого складу

учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками та можливості учасників впливати на політику компанії, а також недопущення переходу контролю над компанією стороннім особам.

Таким чином, з розуміння переважного права в правовій доктрині можна виокремити низку його основних властивостей, а саме:

- 1) це суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства можливість пріоритетно перед третіми особами набути частку в статутному капіталі;
- 2) ці права виникають, здійснюються і припиняються лише у випадках, передбачених законом, але статутом або корпоративним договором може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права;
- 3) зміст та порядок здійснення таких прав чітко регламентується законом;
- 4) мають особливе призначення - запобігання невідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників;
- 5) є відносними та вторинними щодо прав, які обумовлюють їх виникнення.

В юридичній літературі окремі науковці виділяють і додаткові ознаки переважних прав. Так, реалізація переважного права можлива лише за певних умов (момент виникнення переважних прав обумовлений наявністю певного визначеного законом фактичного складу (М. В. Субботін [219, с. 5]), переважному праву конкретного суб'єкта протистоїть зустрічний обов'язок, що виникає тільки при дотриманні сукупності певних умов, необхідних для реалізації конкретного переважного права, при цьому для реалізації кожного окремого переважного права закон закріплює свою особливу сукупність умов (О. А. Глушкова [38, с. 86]), переважне право є абстрактною категорією і підлягає реалізації лише за настання певних юридичних фактів (Н Л. Бондаренко, А. А. Капітанова [23, с. 81]), переважне право виникає разом з певним суб'єктивним правом та перебуває у пасивному стані до настання юридичних фактів, обумовлених законом чи договором (В. І. Крат [92, с. 4]), переважні права

знаходяться в неактивному (пасивному) стані, а для їх виникнення необхідні певні юридичні факти, тобто моментом виникнення переважних корпоративних прав є «момент вступу самих корпоративних прав, а реалізація відбувається з моменту прийняття рішення про відчуження частки або її частини одним з учасників і прийняття пропозиції іншим учасником – потенційним покупцем (акцій, частки, паю і т. д.)» (І. Я. Бабецька [8, с. 4]), переважні права виникають у випадках, що мають виключний характер (Л. Ф. Гатауліна [36, с. 170]).

Однією з додаткових ознак переважних прав є особливий спосіб їх захисту - судове переведення прав і обов'язків за договором [219, с. 5; 8, с. 7-8]. Крім того, при визначенні умов здійснення переважного права не враховується воля його суб'єкта, оскільки для реалізації свого права він змушений погодитися на умови, запропоновані боржником [219, с. 5] (придбає частку на умовах, запропонованих іншим учасником). Однією з ознак є також те, що можливість реалізації переважного права обмежена прісичним строком, тобто строком існування права [8, с. 7-8; 219, с. 5;]. М.В. Субботін наявність такого строку пояснює тим, що це виняток з принципів рівності і свободи договору, і його наявність обумовлена необхідністю забезпечити стабільність обороту. Початок перебігу строку починається з моменту, коли суб'єкт переважного права дізнався або повинен був дізнатися про намір боржника укласти договір з третьою особою. Крім того, на його думку, строком обмежується існування не переважного майнового корпоративного права, а похідного від нього права вимоги, адресованого конкретному учаснику щодо конкретних корпоративних часток, що має зобов'язальну природу [219, с. 5]. А.В. Смітюх вважає, що можна відмовитися від зобов'язального права вимоги, яке є похідним від майнового корпоративного права, адресованого конкретному учаснику щодо конкретних корпоративних паїв (часток), але не від вихідного переважного майнового корпоративного права [202, с. 505].

Отже, додатковими ознаками переважного права є:

- 1) «неактивованість» переважного права, перебування його у пасивному стані до настання юридичних фактів (фактичного складу), обумовлених законом, статутом або корпоративним договором;
- 2) переважному праву конкретного суб'єкта кореспондується зустрічний обов'язок, що виникає тільки при дотриманні сукупності певних умов;
- 3) наявність спеціального засобу захисту (право вимагати переведення на себе прав і обов'язків за договором, укладеним з третьою особою).

Враховуючи основні ознаки переважного права на придбання частки (частини частки) в статутному капіталі ТОВ, під ним запропоновано розуміти суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства можливість пріоритетно перед третіми особами набути частку в статутному капіталі, є відносним та вторинним щодо прав, які обумовлюють його виникнення, та встановлюється з метою запобігання непідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками, порядок здійснення якого визначається законом, статутом або корпоративним договором.

З метою встановлення додаткових гарантій дотримання «камерності» ТОВ та ТДВ, забезпечення постійного сталого складу учасників, які є перевіреними бізнес-партнерами і довіряють один одному, вбачається доцільним передбачити в законодавстві можливість закріплення в статуті такої умови набуття статусу учасника третьою особою, яка придбала частку у статутному капіталі товариства, як схвалення її в якості учасника виконавчим органом товариства.

Щодо видів переважних прав на придбання корпоративних часток, то в юридичній літературі виокремлюють їх два види: 1) переважне право на придбання частки (частини частки), які відчужуються іншими учасниками, наявне в усіх видах корпоративних підприємств щодо усіх видів корпоративних часток; 2) переважне право на придбання часток, які формуються (емітуються) корпоративним підприємством, передбачене тільки в АТ, ТОВ і ТДВ (ст.27 Закону України «Про акціонерні товариства», ст.18 Закону про ТОВ та ТДВ) [202, с. 498-499].

При цьому щодо першого виду передбачено винятки, а саме: не мають переважного права акціонери ПАТ і повні учасники командитних товариств (п. 3 ч. 2 ст. 137 ч. 3 ст. 153, ч. 3 ст. 166 ЦК України [235], п. «в» ч. 1 ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» [169], ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» [163], ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188], при цьому акціонери ПАТ мають переважне право лише якщо воно передбачене статутом товариства, кількість акціонерів якого станом на дату прийняття такого рішення не перевищує 100 осіб.

Різниця між цими двома видами переважних прав полягає у тому, що перше переважне право стосується часток в статутному капіталі, які були колись сформовані корпоративним підприємством і вже перебувають у власності особи, яка придбала їх при формуванні або на вторинному ринку, а тепер виявила бажання здійснити відчуження. Натомість друге переважне право – це право щодо нових часток, які ще не існують, лише будуть формуватися (розміщуватися у ході додаткової емісії) і виникнуть як об'єкт прав у майбутньому ^{Ошибка! Закладка не определена.} [221, с. 121]. Відзначимо, що в англійському законодавстві за загальним правилом акції (частки) приватних компаній можуть вільно відчужуватися, однак більшість приватних компаній обмежують вільне відчуження акцій шляхом включення до статуту (регламенту) норми про дію переважного права учасників компанії на придбання акцій. Але переважне право передбачається законом лише для пайовиків на нові акції, які випускаються вперше, а не у випадку їх наступного відчуження (ст. 770) [261]. Інтерес для цього дисертаційного дослідження представляє перший вид переважних прав учасників, які характерні для таких організаційно-правових форм як ТОВ та ТДВ, АТ.

При цьому слід мати на увазі, що переважне право не діє, якщо в товаристві один учасник, оскільки в цьому випадку при відчуженні єдиним учасником частки нічиє переважне право не порушується. Переважне право поширюється тільки на випадки відчуження частки третім особам. Як зазначає Р. С. Фатхутдінов, при відчуженні частки учаснику товариства, інші учасники не можуть використовувати переважне право [229, с. 108].

Якщо звернутися до аналізу положень щодо специфіки здійснення процедури продажу часток у законодавстві зарубіжних країн та з'ясувати питання – чи є обтяження цього права переважними правами інших учасників чи іншими обмеженнями, то, наприклад, у Великій Британії процедура продажу акцій (часток) звичайна – потрібно лише зареєструвати продаж, схвалення ж директорів не вимагається. Наслідком порушення переважного права в англійському праві, тобто передачі акцій (частки) третій особі без попереднього повідомлення учасників компанії, якщо таке повідомлення передбачено статутом компанії, буде недійсність такого правочину (*invalid*) [265, с. 200]. Український законодавець займає іншу позицію - таке порушення не тягне недійсності правочину з відчуження частки. Закон про ТОВ та ТДВ передбачає, що відчуження частки з порушенням переважного права породжує право вимагати переведення на учасника, чиє переважне право було порушено, прав і обов'язків покупця (ч. 5 ст. 20) [188]. Незастосування норм щодо нікчемності стосовно відчуження частки при порушенні переважного права підтримується судовою практикою. Вбачається, що підхід вітчизняного законодавця є більш виваженим та спрощеним, а його перевагами є те, що не треба застосовувати наслідки недійсності правочину, затягувати у часі перехід частки, обтяжувати такий перехід додатковими процедурами.

Що стосується положень законодавства іншої країни сім'ї загального права, то відповідно до вимог параграфу 122 *Companies Act* (Мальта) обов'язковими за законом є переважні права купівлі акцій (часток) членами публічної компанії тільки в тому випадку, якщо ці акції знаходяться в заставі. Якщо особа, що заклала акції, не може сплатити борг, той, кому він їх заклав, може продати акції, - в цьому випадку переважне право придбання належить іншим акціонерам (пайовикам), і якщо вони відмовляються, то тоді їх можна продати третій особі. У разі застави акцій у приватній компанії застагодержатель зобов'язаний до здійснення наданого права запропонувати акції іншим акціонерам (пайовикам) компанії у відповідності з будь-якими переважними правами, що закріплюються до передачі акцій, як це передбачено в меморандумі або статуті цієї компанії, і, в

разі порушення таких переважних прав, всім іншим акціонерам (пайовикам) компанії пропорційно їх частці (підп. 6 Companies Act). У будь-якому випадку акціонери (пайовики) мають право першочергово придбати акції за визначеною ціною. Строк дії такої пропозиції - не менше десяти робочих днів. Тобто обов'язково переважні права інших співзасновників при відчуженні частки в законі передбачені тільки на випадок реалізації заставлених акцій. У публічній компанії - переважні права можуть бути, якщо тільки така опція закріплена в статуті, в іншому випадку - необов'язково. У разі застави акцій (часток) публічного товариства, меморандум або статут якого вимагають, щоб будь-який акціонер (пайовик), який бажає продати акції (частку) товариства, пропонував їх в переважному порядку іншим акціонерам (пайовикам) товариства, заставодержатель, відповідно, зобов'язаний до реалізації права на реалізацію заставлених майнових прав пропонувати акції (частки) тим акціонерам (пайовикам), які мають на це переважне право. Така пропозиція повинна залишатися відкритою також протягом не менше десяти робочих днів. Таким чином, переважне право зарезервовано законодавцем на користь членів приватної компанії в контексті застави акцій (часток), тому в разі дефолту боржника, заставодержатель акцій (часток) повинен буде запропонувати їх іншим членам компанії до передачі їх третім особам або придбання їх самому [267].

В законодавстві РФ також передбачено переважне право купівлі частки або частини частки учасника товариства при переході частки в статутному капіталі ТОВ до іншої особи. Так, положеннями ст. 93 ЦК РФ встановлено, що такий перехід допускається на підставі правочину або в порядку правонаступництва або на іншій законній підставі, в той же час учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки або частини частки учасника товариства. Статутом товариства може бути передбачено переважне право придбання товариством частки або частини частки учасника товариства, якщо інші учасники товариства не використали своє переважне право купівлі частки або частини частки в статутному капіталі товариства. У разі, якщо статутом товариства відчуження частки або частини частки, що належать учаснику товариства, третім

особам заборонено і інші учасники товариства відмовилися від їх отримання або не отримано згоду на відчуження частки або частини частки учаснику товариства або третій особі за умови, що необхідність отримати таку згоду передбачена статутом товариства, товариство зобов'язане придбати за вимогою учасника товариства приналежну йому частку або частину частки [42]. Порядок здійснення переважного права встановлюється положеннями спеціального Закону про ТОВ та статутом товариства.

Відповідно до ч. 3 ст. 20 вітчизняного Закону про ТОВ та ТДВ стосовно ціни частки зазначається тільки те, що учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, має лише обов'язок поінформувати інших учасників товариства про ціну частки, що відчужується [188]. В законі немає критеріїв визначення такої ціни, а також чіткої вказівки на те, що, якщо учасникам частка буде запропонована на інших умовах та за іншою ціною, то переважне право інших учасників буде порушеним. Новий Закон про ТОВ та ТДВ в цій частині не виконав свого основного призначення – більш детального регулювання відносин, які складаються всередині корпорації. Навіть в ЦК України (в попередній редакції до 06.02.2018 року) містилося більш чітке регулювання цих відносин і зазначалося, що купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам (абз. 2 ч. 2. ст. 147) [235]. Тобто питання визначення ціни в законодавстві України врегульовано фрагментарно.

Більш детальне регулювання цього питання можна побачити у положеннях ч. 4 ст. 21 ФЗ РФ «Про товариства з обмеженою відповідальністю», в яких визначається, що ціна продажу частки учасникам може бути іншою, ніж третім особам і вона може встановлюватися в статуті [124].

З метою удосконалення положень діючого законодавства стосовно визначення ціни частки пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ наступною фразою: «за ціною пропозиції третій особі або за відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеної у статуті товариства або корпоративному договорі ціною» та викласти її в наступній редакції: «1. Учасник

товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі, за ціною пропозиції третій особі або за відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеної у статуті товариства або корпоративному договорі ціною».

Крім того, пропонується встановити невичерпний перелік певних критеріїв формування такої ціни, якими можуть бути: 1) вартість чистих активів товариства, 2) балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, 3) чистий прибуток товариства тощо. Такі критерії доцільним представляється закріпити в ч. 3 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ і доповнити її абзацом другим наступного змісту: «Ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), та має бути однаковою для всіх учасників товариства».

Вбачається доцільним закріплення в законодавстві умов застосування іншого порядку реалізації переважного права придбання частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною: 1) переважне право передбачається статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту; 2) рішення загальних зборів учасників з цього питання приймається одностайно всіма учасниками товариства.

Щодо виключення зі статуту товариства положень, що встановлюють переважне право купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною, то це також пропонується здійснювати за рішенням загальних зборів учасників товариства, прийнятим кваліфікованою більшістю (за аналогією з кількістю голосів, необхідною для прийняття рішень про внесення змін до статуту товариства, визначеною у ч. 2 ст. 98 ЦК України [235], п. 2 ч. 2 ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ) [188], тобто трьома чвертями голосів усіх учасників товариства.

Крім того логічним представляється закріплення в законодавстві права учасників товариства передбачити в статуті товариства право скористатися переважним правом покупки не всієї частки або не всієї частини частки в статутному капіталі товариства, що пропонуються для продажу. При цьому частка або частина частки, яка залишилася, може бути продана третій особі після часткової реалізації зазначеного права учасниками товариства за ціною та на умовах, які були повідомлені його учасникам, або за ціною не нижче визначеної статутом ціни. Положення, які встановлюють таку можливість, можуть бути передбачені статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту товариства за рішенням загальних зборів учасників товариства, прийнятому усіма учасниками товариства одностайно. Виключення зі статуту товариства зазначених положень доцільно включити до компетенції загальних зборів учасників, і рішення цього органу управління з зазначеного питання пропонується приймати трьома чвертями голосів усіх учасників товариства (також за аналогією з необхідним кворумом для вирішення питань щодо внесення змін до статуту товариства (ч. 2 ст. 98 ЦК України [235], п. 2 ч. 2 ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ [188])).

На сьогоднішній день, як вже зазначалося вище, законодавець передбачає (ч. 6 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188]), що в статуті товариства може встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства. Зміст цієї норми потребує конкретизації щодо слів «іншим порядком реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства». Уточнити це можна шляхом зазначення конкретного способу здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки в статутному капіталі товариства, відмінного від способу, передбаченому у законодавстві, вказавши на можливість пропозиції до продажу непропорційної розмірам часток учасників. Доцільним вважаємо доповнити цю частину відповідно абзацами другим і третім наступного змісту: «Статутом товариства може передбачатися можливість

пропозиції частки або частини частки в статутному капіталі товариства усім учасникам товариства непропорційно розмірам їх часток. Положення, що встановлюють порядок здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства непропорційно розмірам часток учасників товариства, можуть бути передбачені статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту товариства за рішенням загальних зборів учасників товариства, прийнятому усіма учасниками товариства одногосно. Виключення з статуту товариства зазначених положень здійснюється за рішенням загальних зборів учасників товариства, прийнятому 3/4 голосів усіх учасників товариства, якщо необхідність більшого числа голосів для прийняття такого рішення не передбачена статутом товариства.

Статутом товариства може передбачатися надання одночасно переважного права купівлі частки (частини частки) учасника товариства за ціною пропозиції третій особі і переважного права купівлі частки (частини частки) учасника товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною. Встановлення переважного права купівлі за заздалегідь визначеною статутом ціною щодо окремого учасника товариства або окремої частки або окремої частини частки у статутному капіталі товариства не допускається».

Потребує з'ясування і таке поняття як відмова від реалізації переважного права, передбаченого ч. 6 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188], в положеннях якої зазначено, що статутом товариства може встановлюватися інший порядок такої відмови. Якщо тлумачити термін «відмова», то він вживається в значенні «переставати здійснювати що-небудь» [30], тобто підкреслюється абсолютний характер припинення якоїсь дії. Тому треба уточнити, що можна відмовитися від реалізації переважного права учасників товариства взагалі і остаточно, але ці відносини мають особистий характер, тому замінити учасника, який має намір набути частку, не можна. Тому пропонуємо доповнити ч. 6 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ реченням наступного змісту: «Відступлення переважних прав купівлі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства не допускається».

В юридичній літературі має місце дискусія щодо природи, сутності повідомлення учасників товариства про намір одного з учасників продати свою частку. Як зазначає В. Крат, повідомлення про намір продати частку (далі – повідомлення) є останнім юридичним фактом, від якого залежить виникнення переважного права учасника ТОВ, і основним питанням, яке виникає при аналізі сутності цього повідомлення, є те, чи можливо його вважати офертою, тобто пропозицією укласти договір (в розумінні ст. 641 ЦК України). При цьому він підкреслює, що це питання не суто теоретичне, оскільки впливає на «вибір» тих норм законодавства, що підлягають застосуванню, а і практичне. Автор приходить до висновку, що ні, тому що, зокрема, а) адресування повідомлення на протипагу оферті завжди обмежується заздалегідь визначеним колом осіб у правовому значенні (учасником (-ами)), а не в економічному – як це відбувається зазвичай при виборі майбутнього контрагента за договором; б) оферту може надіслати будь-яка зі сторін майбутнього договору (ст. 641 ЦК України), а повідомлення має змогу вчинити тільки учасник ТОВ; в) на відміну від пропозиції, вчинення повідомлення – це обов'язок учасника, котрий має намір відчужити свою частку шляхом укладення договору купівлі-продажу [91, с. 31]. Аргументом прибічників такої теорії є те, що законодавець свідомо називає його не офертою, а «повідомленням» тому, що учасник, який його надіслав, не пов'язаний договірними відносинами з особами, які виявили бажання реалізувати своє переважне право. Наразі законодавство України сприйняло саме цю модель.

Така позиція є небезспірною, оскільки поза увагою правника залишились аспекти властивостей повідомлень і оферти. Вбачається, що це занадто буквальне тлумачення відповідних положень закону, а пропозицію придбати частку можна вважати офертою. Так, традиційно офертою вважається пропозиція однієї зі сторін майбутнього договору укласти цей договір, що містить відомості про його істотні умови, адресована конкретній особі або особам, виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі прийняття її протилежною стороною [236, с. 656]. Оферта повинна виражати намір особи, яка зробила пропозицію, вважати себе зв'язаною договором і запропонованими умовами у разі

її прийняття. Вона має чекати відповіді від особи, якій спрямована пропозиція, протягом певного строку, зазначеного в оферті. Пропозицією offerent зв'язує себе обов'язком чекати відповіді від особи, якій було направлено пропозицію, та укласти з нею договір у разі її згоди на умовах, визначених в оферті. Пропозиція є адресною [234, с. 162-163].

При цьому, якщо виокремити обов'язкові ознаки повідомлення, то воно: 1) містить інформацію про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу; 2) адресовано конкретному учаснику (якщо двоє засновників) або іншим учасникам товариства, 3) виражає намір особи, яка його зробила, вважати себе зобов'язаною у разі прийняття пропозиції протилежною стороною; 4) особа, яка направила повідомлення, зв'язує себе обов'язком протягом певного строку (30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки)) чекати відповіді від особи, якій було направлено пропозицію, та укласти з нею договір у разі її згоди на умовах, визначених в повідомленні.

Таким чином, відділивши ознаки повідомлення, стає очевидним, що вони ідентичні ознакам оферти. Тому до нього логічно застосовувати правила про оферту, передбачені ЦК України. На практиці суди також не бачать різниці в цих категоріях і називають повідомлення офертою. Наприклад, ВГСУ вказав, що «суб'єкт переважного права має пріоритет у укладенні угоди про придбання частки лише на тих умовах, які визначені для інших осіб і які зазначені в оферті продавця корпоративних права» [148].

Отже, при застосуванні в законодавстві однакових категорій за змістом, законодавець вживає різні терміни. Відсутність єдності в термінології пояснюється: по-перше, автоматичним перенесенням недоліків законодавства початку 90 – х років (формування законодавства незалежної України) в сучасне національне законодавство; по – друге, величезною кількістю нормативних актів, які термінологічно не узгоджені між собою, по-третє, недостатнім рівнем юридичної техніки при формуванні законодавства.

З урахуванням наведеного пропонується уніфікувати термінологію та внести відповідні зміни, в яких визначити, що письмове повідомлення учасника інших учасників товариства про намір продати свою частку (частину частки) третій особі є офертою, яка адресована учасникам товариства. Відомості, які містяться в цьому документі, є істотними умовами договору про продаж частки. Пропонуємо ч. 3 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ сформулювати в наступній редакції: «Учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства третій особі, зобов'язаний повідомити у письмовій формі про це інших учасників товариства шляхом направлення іншим учасникам товариства оферти в письмовій формі, адресованої цим особам, яка має містити ціну та розмір частки, інші умови продажу.

Учасники товариства мають право скористатися переважним правом купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства протягом тридцяти днів з дати отримання оферти. Якщо учасники товариства протягом 30 днів з дати отримання такої оферти не акцептували її, тобто засвідчили намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такі учасники товариства надали свою згоду на 31 день з дати отримання оферти, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства».

Ще одним питанням є питання необхідності оптимізації, спрощення процесу повідомлення учасників про намір розпорядження своєю часткою, тим більш з урахуванням викликів, з якими зіштовхнулось людство зараз при появі непоборної сили в вигляді пандемії, і, як наслідок, - вимушеного карантину. Поява таких обставин не повинна зупиняти господарський оборот. Тим більш, що в сучасну епоху розвитку електронних засобів зв'язку повідомлення учасників про намір продати свою частку (або оферта – як пропонує автор дослідження) може бути значно спрощено. За сучасних умов розвитку ІТ-технологій відсутність їх застосування видається архаїчною.

Новий проект закону України "Про акціонерні товариства" від 25.11.2019 № 2493 [174] навіть передбачає впровадження можливості проведення електронних

загальних зборів акціонерів – більш важливої і складної процедури ніж направлення повідомлення. У міжнародній практиці це звичайна справа. Так, англійське право передбачає можливість компанії спілкуватися зі своїми учасникам компанії в електронному вигляді, а не шляхом направлення друкованих документів поштою [261]. Можна таким чином комунікувати учасникам між собою і компанії з учасниками, якщо вони погодилися на це і надали свою адресу.

І. В. Лукач вже пропонувала застосувати електронний метод повідомлення, зокрема, для скликання загальних зборів акціонерів. Авторка пропонувала вважати належним повідомленням надсилання листа на електронну поштову скриньку або інший електронний засіб комунікації [104, с. 192].

В сучасних умовах загального прогресу та діджиталізації в цьому є нагальна потреба, тому можна скористатися простішим за існуючий підхід методом при повідомленні учасників про намір продати свою частку. Але потрібно враховувати особливості українських реалій. Тому з метою захисту прав учасників доцільним представляється надати опцію (можливість) учасникам ТОВ та ТДВ у статуті самим визначити порядок надіслання повідомлення (оферти) - або шляхом направлення електронною поштою, іншими електронними засобами зв'язку, або з застосуванням альтернативного порядку повідомлення в письмовій формі з використанням звичайних засобів зв'язку.

На практиці можуть мати місце ситуації, коли окремі учасники погодились придбати частку, інші – відмовились. З метою недопущення третіх осіб до числа учасників можна запропонувати впровадження наступної процедури: «При відмові окремих учасників товариства від використання переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства інші учасники товариства можуть реалізувати переважне право купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства у відповідній частині пропорційно розмірам своїх часток в межах решти строку реалізації ними переважного права купівлі частки (частини частки) шляхом письмового повідомлення продавця про намір скористатися таким правом, якщо статутом товариства не передбачено інше.

Статутом товариства можуть бути передбачені більш тривалі строки використання переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства його учасниками.

У разі, якщо протягом тридцяти днів з дати отримання повідомлення (оферти) товариством за умови, що більш тривалий строк не передбачено статутом товариства, учасники товариства не скористаються переважним правом купівлі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, запропонованої для продажу, у тому числі такої, що утворилася внаслідок відмови окремих учасників товариства від переважного права купівлі частки (частини частки), частка (частину частки), яка залишилася, може бути продана третій особі за ціною, що не нижче встановленої в оферті для учасників товариства ціни, та на умовах, які були повідомлені учасникам товариства, або за ціною, що не нижче визначеної статутом ціни».

Недоліком нового Закону про ТОВ та ТДВ є те, що в його положеннях знайшла втілення судова практика, яка робить переважне право переважним не в повному значенні цього слова. Виходячи з п.4.10 Постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання вирішення спорів, що виникають з корпоративних спорів» від 25.02.2016 р., оскільки у законодавстві йдеться про переважне право на купівлю частки (її частини), переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно [172]. Аналогічні положення містяться у п.4.25. цього Пленуму, в якому прямо зазначається, що оскільки чинним законодавством передбачено переважне право на купівлю акцій, переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження акцій, а також обмін акцій на інше індивідуально визначене майно.

І ця хибна тенденція зберігається і в новому законі, тому що виходячи з буквального тлумачення ч. 1 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188] можна з використання слова «продається» (частка, її частина) зробити висновок, що переважне право стосується тільки випадків, коли учасником частка передається

за договором купівлі – продажу. Якщо ж учасник бажає передати іншій особі свою частку в обхід переважного права, достатньо для цього укласти будь-який інший договір, крім договору купівлі-продажу (наприклад, дарування або міни). Якщо порівнювати переважні права учасника ТОВ і акціонера, то переважне право акціонера ПрАТ на придбання акцій, що відчужуються іншим акціонером, поширюється на купівлю-продаж акцій, звернення стягнення на акції приватного АТ у зв'язку з їх заставою і також, як і в ТОВ, не поширюється на випадки безоплатного переходу права власності на акції в результаті їх спадкування чи правонаступництва (ч.ч.7-8 ст.7 Закону України «Про акціонерні товариства» [163]). Тобто зазначений вище порядок переходу частки (акції) від учасника товариства до інших учасників не встановлює дієвого механізму, який заважав би учаснику, що продає частку на користь третьої особи, обійти переважне право.

В юридичній літературі традиційною є точка зору, що дотримання переважного права обов'язкове тільки в разі продажу частки. Переважне право не діє у випадках безоплатного відступлення частки. Крім того, дія переважного права не поширюється на інші випадки оплатного відчуження частки, крім продажу. А. А. Глушецький категорично називає порядок переходу частки (акції) від учасника товариства до інших учасників «низькоефективним» механізмом забезпечення стабільного складу учасників господарського товариства, при якому достатньо замінити правочин купівлі-продажу іншим правочином і переважне право не виникає [37, с. 125].

Як і за старим законодавством, переважне право є переважним, якщо сторони добросовісні і не мають наміру приховати договір купівлі – продажу під безоплатним відчуженням частки.

На практиці, для того, щоб обійти встановлені законодавством норми щодо переважного права учасників на придбання частки, при відчуженні учасником належної йому частки третім особам використовується не договір купівлі-продажу, а інші правові конструкції (договір дарування, договір міни тощо), на які вимоги зазначених норм не поширюються. В той же час завжди існує ризик, що коли закон не містить прямої норми, судова практика складеться іншим

чином. Тому, щоб уникнути будь-яких непорозумінь в майбутньому, бажано в статутах чітко встановлювати порядок відчуження часток.

Таким чином, Закон про ТОВ та ТДВ передбачає застосування переважного права лише щодо купівлі-продажу частки. Але виходом з цієї ситуації може бути те, що учасникам надана можливість встановлювати в статуті інший порядок реалізації переважного права учасників товариства (ч. 6 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188]), а тому вони можуть так само поширити дію переважного права на інші правочини. С. Родіонов вважає, що, хоча Законом про ТОВ та ТДВ прямо не передбачається можливість розширеного застосування загаданих вище норм, проте заборона на це також відсутня, що дозволяє зробити висновок про виконуваність таких положень на практиці [193]. Він також зазначає, що наявність такої норми, а також загальна диспозитивність нового закону гарантують більш ефективну реалізацію таких статутних положень, у порівнянні із Законом України «Про господарські товариства».

Питання дарування частки є важливими ще й тому, що непоодинокими на практиці є випадки, коли «дарування» частки використовують для шахрайства. І остання судова практика свідчить про неформальний підхід до такої категорії спорів. Так, ВП ВС вирішила, що тлумачення вчинених сторонами дій як таких, що передбачали безоплатний перехід до ОСОБА_3 частки в статутному капіталі ТОВ «М» у розмірі 100 % не відповідає принципам справедливості та пропорційності, адже створює істотний економічний дисбаланс для ОСОБА_1; така безоплатна передача є для позивача вочевидь економічно недоцільною дією. Крім того, відсутні докази, які могли б підтвердити достовірність факту відчуження позивачем корпоративних прав на основі вільного волевиявлення, зокрема, договору дарування чи іншого договору, спрямованого на відчуження частки на оплатній основі. ВП зазначила що, якщо тлумачити дії сторін як правочин щодо дарування, то це означало б, що позивач раптово, без будь-якого економічного обґрунтування та власного інтересу вирішив значно погіршити своє матеріальне становище; у такому випадку права й обов'язки сторін договору виглядали б вочевидь непропорційно, тим більш, що між позивачем і

відповідачем відсутні дружні, родинні чи будь-які інші відносини, які б могли пояснити такий правочин. З огляду на викладене ВП ВС вважає, що... частка позивача у розмірі 100% статутного капіталу перейшла у власність ОСОБА_3 без належних правових підстав, а заявлені позивачем вимоги є ефективним способом захисту його порушеного права та підлягають задоволенню, в зв'язку з чим ВП ВС касаційну скаргу задовольнила та визнала недійсними рішення загальних зборів учасників ТОВ «М» та скасувала державну реєстрацію змін до статуту товариства [144].

Одним з найважливіших питань щодо захисту учасниками свого переважного права є визначення способів такого захисту. Так, на думку М. Божко, Д. Галанцева, якщо частка вибула з володіння поза волею особи, то способом захисту міг би стати віндикаційний позов до набувача цієї частки та оспорювання запису в ЄДР про реєстрацію права [20, с. 65]. В. А. Белов стверджує про факти застосування судовою практикою до цих відносин неklasичної віндикації, яку слід розуміти як практику застосування норм щодо віндикації до об'єктів, які не є речами за своїми природніми властивостями, але схожі з речами за юридичними характеристиками. Він зауважує, що ця схожість робить можливою виникнення на практиці таких ситуацій, які потім стають поводом для віндикації – ситуацій, в яких акти розпорядження частками участі в ТОВ здійснюються неправомочними особами. Так, мають місце випадки, коли таке розпорядження здійснюється нібито від імені учасника, але насправді – за підробленими документами (на підставі підробленої довіреності або договору з підробленим підписом) [80, с. 269]. В деяких випадках, суди, не надаючи правової кваліфікації порушеному праву позивача, застосовували речово-правові способи захисту, віндикуючи частку з чужого незаконного володіння. В. А. Белов розмірковує, що використання класичного віндикаційного позову для повернення частки участі в ТОВ є некоректним тому, що такий позов є способом захисту права власності власника до володіючого спірним майном не власника. Предметом такого позову може бути лише індивідуально-визначена річ [80, с. 268]. І тут слід погодитись саме з позицією В.А. Белова, тому що очевидним є те, що частка в статутному

капіталі ТОВ не може бути предметом в'индикаційного позову, адже вона не є річчю. В зв'язку з цим, коли позивач обирає для захисту прав в'индикаційний позов, то це є неналежним способом захисту свого права.

Наявність в ч. 5 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ [188] припису щодо переведення учасником товариства на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки) на законодавчому рівні вирішило питання про належний спосіб захисту цього права, який є специфічним і використовується тільки в цих відносинах. До набуття чинності цього закону ст. 147 ЦК України взагалі не містила наслідків порушення переважного права, тому за аналогією закону застосовувалися положення ст. 362 ЦК України стосовно переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності, в ч. 4 якої зазначалося, що у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця, а не позов про недійсність правочинів, зміст яких суперечить актам цивільного законодавства, за ст. 215 ЦК України [235]. Продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників не зумовлювала недійсності такого правочину. В п. 4.10. Постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання вирішення спорів, що виникають з корпоративних спорів» від 25.02.2016 р. №4 чітко зазначено необхідність застосування аналогії закону, а саме зазначається, що ч. 4 с. 362 ЦК України, яка регулює продаж частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права, застосовується за аналогією до випадків порушення переважного права учасника ТОВ (ТДВ) на купівлю частки у статутному капіталі [172]. Необхідність надання таких роз'яснень була обумовлена потребою у забезпеченні однакового і правильного застосування законодавства під час вирішення господарськими судами корпоративних спорів, в тому числі і щодо порушення переважних прав учасників ТОВ (ТДВ).

В новому законі ситуація не змінилася на краще, процедура також урегульована фрагментарно. Таке регулювання цих питань не виправдало очікувань від нового закону, а тому цей механізм захисту прав учасників, чие

переважне право порушено, потребує удосконалення. Так, по – перше, пропонується при розгляді господарським судом справи про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки) надання повноважень суду з встановлення додаткового строку, протягом якого інші учасники товариства можуть приєднатися до заявленої вимоги. Статтю 20 Закону про ТОВ та ТДВ пропонуємо доповнити ч. 5¹ наступного змісту: «Суд, який розглядає справу за вказаним позовом, забезпечує іншим учасникам товариства можливість приєднатися до раніше заявленого позову, для чого у підготовчому до судового розгляду засіданні постановляє ухвалу, у якій встановлює строк, протягом якого інші учасники товариства можуть приєднатися до заявленої вимоги. Зазначений строк не може становити менш ніж два місяці».

По-друге, пропонується передбачити відшкодування витрат третій особі, яка придбала частку (частину частки), тобто у разі, якщо статутом товариства передбачено переважне право купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною, особа, на яку переводяться права та обов'язки покупця, відшкодує витрати, понесені покупцем у зв'язку з оплатою частки (частини частки) в статутному капіталі товариства, в розмірі, що не перевищує заздалегідь визначеної статутом ціни купівлі частки (частини частки). Рішення суду про переведення частки (частини частки) учаснику товариства є підставою для державної реєстрації внесених до ЄДР відповідних змін.

Проблематичним є питання щодо внесення депозиту у разі порушення переважного права. Одночасно з пред'явленням до суду позову про переведення на нього прав та обов'язків покупця позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець (ч. 4 ст. 362 ЦК України). Депозит за своєю правовою суттю є гарантійним внеском позивача, яким у разі задоволення позову забезпечується відплатність відчуження (перерозподілу) часток у товаристві, враховуючи конституційний принцип рівності сторін перед законом. Проте в положеннях ч. 5 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ знову ж таки не передбачається додаткових гарантій підтвердження

серйозності намірів учасників, чиє переважне право порушено, на придбання частки, а саме не встановлено обов'язок внесення грошової суми на депозитний рахунок суду, а, відповідно, в цій спеціальній нормі закону відсутні положення щодо наслідків невнесення грошових коштів на депозит суду. Водночас у судовій практиці застосовується позиція Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ відповідно до якої невнесення одночасно з пред'явленням позову на депозитний рахунок суду грошової суми, яку за договором повинен сплатити покупець, є підставою для відмови в позові (абз. 3 п. 18 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ №5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав») [186]. Отже, в будь-якому випадку така бездіяльність матиме наслідком відмову в позові, проте на практиці суди неодноразово допускали внесення грошових коштів на депозит протягом всього часу розгляду справи.

Для дослідження реалізації переважного права учасника товариства представляють інтерес положення п. 4 прикінцевих та перехідних положень Закону про ТОВ та ТДВ, які підлягатимуть застосуванню у процесі розгляду справ, порушених за позовною вимогою про переведення прав та обов'язків покупця, до внесення відповідних змін до ГПК України. Відповідно до підпункту 1) цього пункту позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошові кошти в розмірі, сплаченому покупцем на виконання договору купівлі-продажу частки (частини частки), визначеному в ухвалі суду. З аналізу цього положення можна зробити висновок, що законодавець, допускаючи можливість визначення розміру грошових коштів в ухвалі суду, цілком логічно відійшов від необхідності внесення депозиту одночасно з подачею позовної заяви. Отже, позивач у справі більше не буде зобов'язаний вносити грошові кошти в повному розмірі ціни спірного договору та зможе відстрочити їх внесення до моменту встановлення всіх інших учасників ТОВ, які бажають реалізувати своє переважне право, в судовому процесі. Наступним приписом (підпункт (2) зазначеного пункту) є те, що наслідком невиконання вимоги про внесення грошових коштів на депозитний

рахунок суду є залишення позову без розгляду, тобто тепер у законодавстві чітко визначені процесуальні наслідки невнесення грошових коштів на депозит суду, а застосування саме механізму залишення позову без розгляду є більш раціональним та доцільним, з огляду на можливість повторного звернення до суду з аналогічним позовом. Ще одне положення (підпункт (3) названого пункту) передбачає, що зобов'язання суду у своєму рішенні вирішити питання про перерахування покупцеві грошових коштів, внесених на депозитний рахунок суду, або про їх повернення.

Вбачається, що логічним було б закріплення всього механізму реалізації і захисту переважного права учасників в одній спеціальній нормі закону (ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ), як це зроблено законодавцем у ст. 362 ЦК України, тим більше, що це виключить необхідність застосування аналогії закону.

Щодо місця спорів, пов'язаних з порушенням переважного права купівлі частки в статутному капіталі товариства, серед корпоративних спорів, то вони, як стверджує О.В. Бігняк, є одними з найбільш розповсюджених категорій спорів, що виникають між учасниками юридичної особи поруч зі спорами щодо виключення учасника зі складу учасників товариства та відновлення права на частку в статутному капіталі товариства [16, с. 291].

На практиці виникають ситуації щодо такого порушення переважного права учасника ТОВ, коли договір купівлі-продажу частки на користь третьої сторони укладений без відповідного попереднього повідомлення учасників і за його умовами покупцеві надається відстрочка до 1 року для здійснення оплати. Водночас позивач, бажаючи перевести на себе права та обов'язки покупця, повинен сплатити суму, яка буває досить значною, в повному обсязі одночасно зі зверненням до суду з позовом, що стає суттєвою перепорою для захисту порушеного права.

Проблемою також є непоодинокі випадки здійснення третіми особами протиправних дій з заволодіння часткою учасника. Найчастіше це знаходить свій прояв в підробці підписів на договорах, за якими здійснюються правочини з відчуження частки, підробці заяви про вихід учасника з товариства, фальсифікації

рішень загальних зборів учасників або укладення правочину з відчуження частки через представника, який не мав відповідних повноважень. Якщо позивач впевнений, що не укладав правочину, спрямованого на відчуження частки, в процесі судового розгляду він має право заявити клопотання щодо призначення судом експертизи сфальсифікованих документів [20, с. 65].

Прикладом складності судового захисту прав суб'єктів корпоративних відносин і неоднотипності справ щодо встановлення факту порушення переважного права може бути Постанова ВС від 20 березня 2019 року (справа № 906/37/18) про визнання недійсними рішення загальних зборів учасників товариства, скасування державної реєстрації змін до установчих документів товариства, про переведення прав покупця, про визнання договору недійсним. Суть справи полягала в тому, що учасника ТОВ (ОСОБА_3) з часткою, яка становить 7% статутного капіталу товариства, виключено зі складу учасників. Позивач оспорював підстави свого виключення і зазначав, що завдяки цьому факту його позбавлено переважного права купівлі частки учасників товариства, що добровільно вийшли з числа учасників. Він вважав, що права ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, які вийшли з числа учасників товариства добровільно, відносно відступлення своїх часток у статутному капіталі товариства були «обтяжені» переважним правом скаржника на купівлю часток цих учасників товариства, а також просив перевести на нього прав та обов'язків покупця. Проте ВС визнав правильним висновок попередніх інстанцій про відсутність підстав для переведення прав покупця та про визнання недійсним договору з огляду на те, що наслідком відступлення ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 своїх часток було рішення загальних зборів учасників, яке судом визнано недійсним. Отже, перехід частки цих учасників до нових учасників ОСОБА_12 та ОСОБА_10 не відбувся. З урахуванням вказаного, правильним є висновок суду про відсутність підстави для захисту переважного права позивача у цьому випадку [147].

Таким чином, з аналізу судової практики, який проведено у підрозділах роботи, вбачається, що корпоративні спори є складними і неоднорідними. Так, згідно звіту судів першої інстанції про розгляд справ у порядку господарського

судочинства за 2019 рік, виокремлено наступні категорії справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин, що пов'язані з питаннями, які розглядаються в дисертаційному дослідженні: 1) про оскарження рішень загальних зборів учасників товариств, органів управління – 803, 2) пов'язані з правами на акції, частку у статутному капіталі – 415; 3) про визнання недійсними господарських договорів, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав – 152; 4) про визнання недійсними установчих документів, внесення змін до них – 119. Всього господарськими місцевими судами за 2019 рік розглянуто щодо корпоративних відносин – 1599 справ, це на 13, 7% більше, ніж в попередньому році, питома вага такої категорії справ у господарському судочинстві складає 1,63% [220]. Якщо виокремити з узагальненої категорії справ «корпоративні спори» конкретно спори, які стосуються переважних прав, то їх можна побачити при аналізі статистичних даних розгляду справ Касаційним господарським судом ВС: за період з 6.02.1918 року (тобто з моменту прийняття Закону про ТОВ та ТДВ) і по теперішній час ним було розглянуто чотири справи щодо переважних прав учасників ТОВ. Отже, категорія спорів щодо порушення корпоративних прав в цілому, а переважних прав учасників зокрема, не є однозначною, розповсюдженою, не містить виважених підходів до вирішення корпоративних спорів, про що свідчить в тому числі зміна правових позицій ВС. Це обумовлено динамічним розвитком корпоративного законодавства, появою нового Закону про ТОВ та ТДВ, відсутністю сталої практики його застосування.

Проте позитивним явищем нового законодавства є те, що в Законі про ТОВ та ТДВ деталізовано механізм реалізації права на переважне набуття учасниками товариства частки, яку має право продати інший учасник товариства. На підставі проведеного вище аналізу законодавства можна виокремити етапи застосування переважного права при продажу частки в статутному капіталі товариства, зокрема: 1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною; 2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника; 3) придбання частки учасника покупцем; 4) застосування наслідків порушення

переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення [243, с. 164 - 165]. Кожен етап реалізації права на переважне набуття учасниками товариства частки виокремлено в залежності від виконуваних завдань, об'єднавши їх у певні стадії, етапи. Зокрема вони можуть мати наступне змістовне наповнення:

1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною, а саме: учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити (надіслати оферту) про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства. Порівняно з раніше діючими нормативними актами в Законі про ТОВ та ТДВ уточнено форму пропозиції, характер обов'язкової інформації, яка повинна міститися в вищезазначеному письмовому документі, конкретизовано момент, з якого продаж частки третій особі вважається схваленою учасниками товариства;

2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника, яка полягає у отриманні від іншого учасника письмової заяви про намір скористатися своїм переважним правом;

3) придбання частки учасника покупцем – учасники, які акцептували пропозицію придбати частку, зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонованої до продажу частки (частини частки). Причому новий Закон про ТОВ та ТДВ передбачає право покупця у разі ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на

запропонованих продавцем умовах. Якщо ж від укладення договору купівлі-продажу ухиляється покупець, продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах;

4) застосування наслідків порушення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення, що проявляється у праві учасника товариства вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки).

Проблеми щодо реалізації переважного права учасників, можуть вирішуватись і за допомогою інших інструментаріїв корпоративного управління, які є зручними в подоланні корпоративних дедлоків, що передбачені Законом про ТОВ та ТДВ. Альтернативне регулювання положень щодо переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, може здійснюватися не тільки на рівні статуту, а і на рівні корпоративного договору, що дає можливість врегулювати питання, які виникають всередині товариства, на власний розсуд бізнес-партнерів [53, с. 46].

В корпоративному договорі відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ можуть бути передбачені окремі умови або порядок визначення умов, на яких учасник ТОВ/ТДВ має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також випадки, коли таке право або обов'язок виникає. Корпоративний договір - це договір про здійснення прав та виконання обов'язків між засновниками (учасниками) товариств, які узгоджено здійснюють свої права з управління господарською організацією, спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю [52, с. 157]. Значення корпоративних договорів в тому, що вони є ефективним інструментом регулювання організаційно-господарських відносин всередині господарських товариств, що обумовлене їхнім гнучким характером, оперативністю внесення змін, конфіденційним характером, зрозумілістю для іноземних інвесторів [51, с. 88]. За загальним диспозитивним правилом, припинення права однієї зі сторін

корпоративного договору на частку в статутному капіталі не тягне припинення дії такого договору по відношенню до інших осіб [45, с. 190].

Предметом корпоративного договору серед іншого можуть бути особливості реалізації учасником товариства переважного права на придбання частки або частини частки іншого учасника товариства; обов'язок утримуватись від реалізації переважного права, погоджувати відчуження часток, утримуватися від відчуження часток до настання певних обставин тощо.

Становить інтерес і зарубіжне законодавство з питань регулювання корпоративного договору. Так, в англійській науковій літературі зазначається, що у випадку, якщо діяльність компанії не може більш здійснюватися після припинення права розпорядження частками одним з її учасників (наприклад, зміна складу учасників в компанії, частки якої належать одній родині), то факт припинення права розпорядження часткою учасником-стороною корпоративного договору може бути підставою його припинення [264, с. 214]. Корпоративний договір в вітчизняному праві не має фідучіарного характеру, тому збереження дії договору не залежить від припинення права розпорядження часткою в статутному капіталі однією з його сторін [55, с. 131 - 132].

Зарубіжний досвід тим важливий, що в умовах інтенсивного зближення господарських систем різних країн-учасниць світового ринку збільшується актуальність проблеми гармонізації та уніфікації національного законодавства.

У зв'язку з цим можна розглянути положення європейського законодавства, а саме країн загального права, яке йде аналогічним шляхом. Так, акціонери (пайовики) певної компанії, або всі, або деякі з них, можуть прийняти рішення про укладення договору акціонерів. Важливо відзначити, що його повинні дотримуватися тільки ті акціонери (пайовики), які підписують такий договір. Це може привести до ситуації, за якої в той час як в меморандумі і засновницькому договорі вказується тільки пункт про переважне право, а в договорі акціонерів (пайовиків) можуть бути передбачені більш суворі правила і обмеження, яких повинні дотримуватися ті акціонери (пайовики), які вирішили підписати такий договір [81, с. 101].

Згідно із законодавством Австралії (Закон Австралії про корпорації 2001 року (Corporations act) (ст. 444 Ga) типовий договір акціонерів (пайовиків) регулює зобов'язання щодо акцій, у тому числі стосовно обмеження на передачу акцій за певних обставин; переважного права на користь інших акціонерів. Він може передбачати положення про переважні права, що закріплюють обов'язок акціонерів, які продають свої акції, запропонувати їх спочатку іншим акціонерам. Обмеження на передачу акцій третім особам можуть застосовуватися за певних обставин, передбачених цим документом. Але у положеннях вищезазначеної статті закону передбачено, що передача акцій може бути здійснена так званим «адміністратором договору про створення Компанії», якщо він отримав: (а) письмову згоду власника акцій; або (б) дозвіл суду. Суд може відмовити в передачі акцій третім особам, якщо він переконаний, що передача буде несправедливо зачіпати інтереси членів компанії [61].

У корпоративному договорі взагалі може бути передбачено незастосування переважного права учасника товариства (ч. 8 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ). В юридичній літературі висловлюються побоювання, що це стане майданчиком для зловживань, тому що з застосуванням цієї можливості переважне право на придбання частки (частини частки) може бути нівельованим [33]. Вочевидь в зв'язку з зазначеними вище положенням переважне право на придбання частки (частини частки) може бути зведено нанівець шляхом укладення з іншими учасниками товариства корпоративного договору, до якого буде включено пункт про незастосування переважного права. В зв'язку з цим, як вже зазначалось у підрозділі 1.3, представляється доцільним виключення ч. 8 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ, положення якої нівелюють переважне право інших учасників на придбання частки (частини частки) товариства.

2.2. Перехід частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю при виході або виключенні учасника

Однією з підстав переходу частки в статутному капіталі ТОВ і ТДВ може бути вихід або виключення учасника. До прав учасника ТОВ і ТДВ належить право вийти з товариства. З набранням чинності Закону про ТОВ та ТДВ істотно змінилися підходи законодавця до правового регулювання виходу та виключення учасника товариства. Якщо раніше, за чинним до 17 червня 2018 року законодавством, учасник ТОВ мав право вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до виходу, якщо інший строк не був встановлений статутом, то на сьогодні дещо ускладненим є вихід з ТОВ та ТДВ учасника, який володіє часткою у розмірі 50% статутного капіталу або більше. Це обумовлено тим, що в ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ передбачається право учасника товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Натомість, учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства за згодою інших учасників. Рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом. Законодавець уточнює, що у випадку, коли для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, то він може вийти з товариства протягом одного місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не визначений такою згодою. Учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Законом про ТОВ та ТДВ забороняється вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника [188].

Причому, для державної реєстрації виходу сам учасник, який виходить з товариства, подає державному реєстратору заяву про вихід із товариства, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально. У разі виходу учасника із

часткою 50 % і більше додатково подається згода інших учасників, справжність підписів на яких засвідчується нотаріально. Одночасно з реєстрацією виходу державний реєстратор вносить запис про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки у статутному капіталі. У день реєстрації реєстратор надсилає товариству та іншим учасникам виписку за результатами реєстрації виходу [207, с. 58].

Як зазначається в юридичній літературі, обов'язок учасника попередити про свій вихід із товариства не може бути скасований у статуті ТОВ. Отже, у разі виходу з ТОВ учасник повинен: 1) завчасно письмово повідомити ТОВ; 2) подати відповідну заяву, адресовану ТОВ [226, с. 132].

Право учасника товариства на вихід з товариства передбачено й законодавством інших країн. Так, у розділі 4 Закону Великої Британії «Про партнерства з обмеженою відповідальністю» 2000 року зазначається, що будь-яка особа має право вийти зі складу учасників партнерства з обмеженою відповідальністю (в тому числі в результаті смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи) відповідно до угоди, укладеної з іншими учасниками, або, за відсутності зазначеної угоди, шляхом направлення іншим учасникам належного повідомлення [266]. Отже, якщо за законодавством України розмір частки учасника у статутному капіталі товариства впливає на особливості реалізації права на вихід учасником товариства, зокрема на необхідність отримання згоди інших учасників, то за законодавством Великої Британії розмір частки учасника ніяким чином не впливає на можливість учасника вийти з товариства, проте всі особливості виходу учасника з товариства визначаються угодою між учасниками товариства.

В юридичній літературі зверталася увага на те, що право учасника на вихід із ТОВ характеризується тим, що воно: а) безумовне, тобто підстави виходу учасника з товариства не мають правового значення; б) нічим не обмежене (окрім обов'язку завчасно повідомити товариство про свій вихід) [226, с. 130]. Л. В. Сішук зазначає, що суть права на вихід учасника з господарського товариства полягає у тому, що учасник реалізує це право тільки з власної

ініціативи, незалежно від волі та волевиявлення інших учасників чи товариства. Отже, вихід з товариства є самостійним добровільним волевиявленням учасника, спрямованим на припинення корпоративних відносин між учасником і товариством [198, с. 151]. Дійсно, можна погодитися з думкою, що підстави виходу учасника з товариства не мають правового значення, проте з урахуванням новітніх положень Закону про ТОВ та ТДВ реалізація права на вихід учасника, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків, залежить від згоди інших учасників

На думку В. Цікала, учасник ТОВ може здійснити своє право на вихід із товариства двома способами: 1) вийти з товариства; 2) відмовитися від виходу з товариства. Вихід учасника ТОВ можливий як із виплатою вартості частини майна товариства, пропорційної розміру його частки у статутному капіталі, так і без здійснення такої виплати (якщо учасник відмовився від цього майнового права) [238, с. 39]. Далі В. Цікало зазначає, що залежно від характеру поведінки учасника товариства відмова від виходу може бути здійснена як пасивною поведінкою (утриманням від дій), так і активними діями. Відмова від виходу з товариства, яка полягає у вчиненні активних дій, в юридичній літературі та судовій практиці отримала назву «відкликання заяви про вихід» [238, с. 41].

В. М. Кравчуком сформульовано поняття виходу з товариства як добровільного, одностороннього волевиявлення учасника, що спрямоване на припинення корпоративних правовідносин з товариством [88, с. 6]. З його точки зору, за правовою природою вихід з товариства – це одностороннє розірвання засновницького договору про створення товариства на умовах, визначених законом та установчими документами... Розуміння виходу як одностороннього правочину, дозволяє застосовувати до виходу норми, що стосуються правочинів, зокрема щодо відмови від правочину та визнання його недійсним. Слід відзначити, що вихід не слід ототожнювати із заявою про вихід, яка є лише зовнішньою формою фіксації відповідного волевиявлення [89, с. 197].

Підхід, що вихід учасника з ТОВ шляхом подачі відповідної заяви є одностороннім правочином, підтримано правниками [226, с. 131]. Підставою

припинення прав учасника господарського товариства може бути лише юридичний факт. Таким юридичним фактом є подання заяви про вихід із товариства, яке за своєю правовою природою є одностороннім правочином. Учасник може вважатися таким, що вийшов із товариства, з моменту вчинення цього правочину. Отже, моментом виходу учасника з товариства є день учинення правочину (подання заяви про вихід) [253, с. 53].

О. В. Просянюк зазначає, що позиція, відповідно до якої вихід з ТОВ є правочином, не є безспірною серед вчених-правників і в практиці правозастосування, однак за низкою аргументів існують причини вважати вихід з товариства саме одностороннім правочином. Головною підставою для такого висновку є, власне, аналіз легальної дефініції (визначення) правочину в ст. 202 ЦК України, де він розглядається як дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків [184, с. 149].

З наведеними вище думками правників варто погодитися, враховуючи, що і подання заяви про вихід з товариства, і відкликання заяви про вихід з товариства є правомірними діями, що за своєю правовою природою є односторонніми правочинами, якими оформлюється волевиявлення учасника товариства щодо реалізації права на вихід з товариства.

В. Кравчук правильно зазначає, що з моменту виходу майнові корпоративні правовідносини перетворюються в зобов'язальні: товариство повинно виплатити учаснику дійсну вартість частки [89, с. 229-230]. О. Гарагонич наголошує, що учасник, який виходить із ТОВ, може відмовитися від права на одержання належної йому вартості частини майна товариства. Відмова від виплати вартості частини майна товариства за своєю правовою природою є способом здійснення права учасника на вихід із товариства й має міститися в заяві про вихід. У разі відмови учасника від виплати йому вартості частини майна, пропорційної його частці у статутному капіталі, відповідне грошове зобов'язання товариства припиняється. Відмова учасника від частки є підставою для залишення її в розпорядженні товариства чи розподілу серед інших учасників або третіх осіб [35, с. 113].

Отже, з моменту виходу з товариства в учасника ТОВ та ТДВ виникає право на одержання вартості його частки у статутному капіталі. Питання про порядок і спосіб визначення вартості його частки є одним із складних питань, пов'язаних з переходом частки у статутному капіталі при виході учасника. До набрання чинності Законом про ТОВ та ТДВ цивільним законодавством України (абз. 4 ч. 2 ст. 148 ЦК України) передбачалось, що порядок і спосіб визначення вартості частини майна, що пропорційна частці учасника у статутному капіталі, а також порядок і строки її виплати встановлюються статутом і законом [235]. Проблема полягала у тому, що в установчих документах (статутах) відповідних ТОВ була відсутня чітка регламентація того, як саме повинна розраховуватися частка учасника, який виходить із ТОВ, пропорційно до частки в статутному капіталі [117, с. 319].

З набранням чинності Закону про ТОВ та ТДВ порядок і спосіб визначення вартості частки учасника при виході його з ТОВ та ТДВ врегульовані більш ретельно. Зокрема законодавець передбачив, що не пізніше 30 днів з дня, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, воно зобов'язане повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок та копії документів, необхідних для розрахунку. Вартість частки учасника визначається станом на день, що передував дню подання учасником відповідної заяви у порядку, передбаченому Законом про держреєстрацію. Товариство зобов'язане протягом одного року з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, виплатити такому колишньому учаснику вартість його частки [188].

За чинним законодавством України статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати. З цього приводу М. В. Соколовський слушно наголошував на тому, що усі питання, пов'язані з виходом учасника з товариства, у тому числі з визначенням розміру компенсації, способів та порядку її здійснення, термінів виплати, мають вирішуватись на основі домовленості між учасником і товариством та задля уникнення зловживань визначатись у статуті (зокрема,

передбачати випадки відшкодування знищеного або пошкодженого майна у процесі діяльності товариства; порядок виплати відповідних грошових компенсацій у зв'язку з цим) [209, с. 72].

Крім того, законодавець виходить з того, що вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника. За погодженням учасника товариства, який вийшов, та товариства зобов'язання зі сплати грошових коштів може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна. Товариство виплачує учаснику, який вийшов з товариства, вартість його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника. Товариство зобов'язане надавати учаснику, який вийшов з товариства, доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості його частки [188].

У судовій практиці якраз розповсюдженими є спори про визначення вартості частини майна при виході учасника з товариства. Так, у постанові Касаційного господарського суду у складі ВС від 20 серпня 2019 р. у справі № 924/147/16 зазначається, що згідно з положеннями Статуту ТОВ «Всесвіт Преса» для цілей визначення вартості частини майна при виході учасника з товариства вартістю майна товариства вважається сума власного капіталу товариства на дату складання балансу або проміжного балансу. Сума вартості частини майна (СВЧМ), що підлягає виплаті при виході учасника з товариства, визначається у такий спосіб: $СВЧМ = СВК \times (Ч:100)$, де: СВК – сума власного капіталу товариства на відповідну дату у гривнях; Ч – частка у статутному капіталі учасника товариства, що вийшов з товариства, %; 100 – константа. У разі, коли розмір вищевказаної суми вартості частини майна становить менше суми внеску учасника товариства до статутного капіталу товариства, вартість частини майна при виході учасника товариства визначається на рівні зазначеної суми внеску [156].

Отже, при виході з ТОВ та ТДВ учасник має право на виплату йому вартості його частки в статутному капіталі товариства та має право вимагати проведення з

ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства. Проте законодавець не надає чіткої відповіді щодо того, чи в обов'язковому порядку відбувається зменшення розміру статутного капіталу товариства при виході учасника, чи відбувається перехід частки учасника ТОВ та ТДВ до інших осіб.

Для аналізу питання щодо виходу учасника з ТОВ та ТДВ представляє інтерес позиція авторів законопроекту «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», які вважали, що право на вихід є одним з фундаментальних прав, яке забезпечує захист прав та інтересів учасника, сама лише загроза виходу учасника із необхідністю виведення частини активів товариства з обороту для виплати вартості його частки служить потужним стримуючим фактором від зловживань. З огляду на проблему диспропорцій в оцінці таких специфічних об'єктів, як частки в капіталі ТОВ, спричинених тим, що великі частки (що забезпечують учаснику значний вплив на політику товариства або контроль над його виконавчим органом) будуть оцінюватися значно вище від часток, які такого впливу не забезпечують (що свідчить про непропорційний розподіл вигоди та прибутків в товариствах), проектом був передбачений механізм визначення вартості частки виходячи з ринкової вартості всього майна товариства як сукупності. Намагаючись усунути ситуацію невизначеності та ризику, пов'язані із спотворенням мотивації учасника, який подав заяву про вихід, проектом передбачалося, що учасник, який подав заяву про вихід, вважався таким, що вийшов, з дня державної реєстрації зменшення розміру статутного капіталу на розмір частки учасник [162].

Бачиться, що положення законопроекту щодо реалізації права учасника на вихід із ТОВ та положення Закону про ТОВ та ТДВ не співпадають, зокрема законодавець відмовився від того, що учасник, який подав заяву про вихід, вважається таким, що вийшов, з дня державної реєстрації зменшення розміру статутного капіталу на розмір частки учасника, оскільки за чинним законодавством учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Отже, при виході учасника з ТОВ законодавець

не вимагає обов'язкового зменшення розміру статутного капіталу ТОВ на розмір частки учасника, який вийшов з ТОВ [247, с. 60].

Деталізація цього питання представлена у Модельному статуті товариства з обмеженою відповідальністю, затвердженому постановою КМУ від 27 березня 2019 р. № 367 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» [49], в якому зазначається, що для виходу з ТОВ учасник (його спадкоємець, правонаступник) у встановленому законом порядку подає державному реєстратору юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань заяву про вихід з ТОВ та інші документи, передбачені законом. Протягом 10 робочих днів з дня державної реєстрації змін до відомостей ЄДР щодо виходу учасника (його спадкоємця або правонаступника) колишній учасник ТОВ (його спадкоємець, правонаступник) зобов'язаний звернутися до ТОВ із письмовою заявою про виплату вартості частки, що містить інформацію про спосіб виплати (готівкою або шляхом безготівкового розрахунку) та реквізити, необхідні для її здійснення [49].

У Модельному статуті ТОВ також зазначається, що учасник ТОВ, частка якого у статутному капіталі ТОВ становить менше 50 %, може вийти з ТОВ у будь-який час без згоди інших учасників. Учасник ТОВ, частка якого у статутному капіталі ТОВ становить 50 або більше відсотків, може вийти з ТОВ за згодою інших учасників. Рішення щодо надання згоди на вихід з ТОВ учасника, частка якого у статутному капіталі становить 50 або більше відсотків, або про відмову в її наданні приймається іншими учасниками протягом: 1) одного місяця з дня подання учасником заяви про намір вийти з ТОВ; 2) 15 днів з дня подання учасником заяви про намір вийти з ТОВ (п. 19 Модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю) [49].

Отже, й Модельний статут ТОВ, характеризуючи вихід учасника з товариства, не вимагає обов'язкового зменшення розміру статутного капіталу ТОВ на розмір частки учасника, який вийшов з ТОВ

При цьому статутом товариства можуть бути передбачені інші строк, порядок, розмір та спосіб проведення розрахунків з учасником, що виходить з товариства, а також порядок вибору суб'єкта оціночної діяльності. Відповідні

положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства (ч. 12 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ).

Таким чином, Закон про ТОВ та ТДВ та Модельний статут ТОВ не містять чіткої відповіді щодо того, що відбувається з часткою в статутному капіталі учасника, який виходить з ТОВ, та чи необхідно зменшувати статутний капітал ТОВ при виході учасника з ТОВ.

Питання переходу частки учасника при його виході з ТОВ та ТДВ викликає чисельні дискусії в юридичній літературі. В. Цікало з цього приводу зазначає, що після отримання товариством заяви учасника про вихід із нього частка цього учасника не бере участі у визначенні повноважності загальних зборів, а його голос не враховується під час голосування. Частка учасника, який вийшов із товариства з обмеженою відповідальністю, не впливає на прийняття рішень вищим органом управління до того моменту, поки статутний капітал товариства не буде зменшено або поки вона не буде розподілена між іншими учасниками чи третіми особами, які повинні внести додаткові вклади у статутний капітал. Натомість у товариства виникає право зменшити розмір статутного капіталу лише за умови виплати учасникові, який вибув, вартості частини майна товариства, пропорційної частці учасника у статутному капіталі. Аналогічні правові наслідки встановлені в разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю. У разі придбання частки (її частини) самим ТОВ воно зобов'язане реалізувати цю частку (її частину) іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал [238, с. 41].

Не підтримують думку щодо можливості переходу частки до інших осіб при виході учасника з товариства О. Кібенко, А. Залеська. Вони звертають увагу на те, що, якщо учасник виходить із товариства, не може йтися про відступлення частки будь-якій особі, вихід учасника – це припинення участі у товаристві без правонаступництва відносно прав та обов'язків учасника. Вихід учасника є дією, в результаті якої повинен бути зменшений статутний капітал. Відповідно,

необхідно отримувати дозвіл на це кредиторів. Це може істотно ускладнити процедуру виходу, а отже ТОВ часто припускаються помилки, зазначаючи у протоколі, що статутний капітал не зменшується, а частка учасника переходить до товариства. Такий «перехід» може розглядатись як безпідставне набуття майна товариством. Більш того, на практиці трапляються випадки, коли учасник і частку залишає товариству, і компенсацію за цю частку отримує, як при виході. Для того щоб не зменшувати статутний капітал при виході учасника, інші учасники можуть: 1) прийняти рішення про збільшення своїх часток шляхом внесення додаткових вкладів (із тим щоб розмір капіталу залишився таким, який був до виходу учасника); 2) прийняти рішення про викуп частки учасника самим ТОВ чи його учасниками (втім, у такому разі означені відносини перестають регулюватися нормами законодавства про вихід учасника, а до них застосовуються норми про відступлення частки) [67, с. 22].

І. Спасибо-Фатєєва наголошує на можливості зменшення статутного капіталу ТОВ, зокрема внаслідок проведення з учасником ТОВ, що вибув, розрахунків. На її думку, якщо учасник вибуває з ТОВ, це неминуче відбивається на розмірі його статутного капіталу, в якому вже не буде частки такого учасника. Разом із тим інші учасники можуть одночасно прийняти рішення про поповнення статутного капіталу шляхом внесення додаткових вкладів з додержанням пропорційності, передбаченої статутом, або ж ні [217, с. 13].

Як показує правозастосовна діяльність, перехід частки учасника при його виході з товариства до інших осіб є можливим. На практиці вихід учасника не завжди стає приводом для зменшення статутного капіталу. Так, окремі фахівці вважають можливим: пропорційно розподілити частку учасника, який вийшов, у статутному капіталі між учасниками, які залишилися. Тоді вони повинні довести вклади у статутний капітал у розмірі, що дозволяє покрити частку учасника, який вийшов; передати її новому учаснику; частину частки поділити між учасниками, а залишок передати третім особам [29].

Натомість, ч. 3 ст. 25 Закону про держреєстрацію передбачає, що у разі проведення державної реєстрації змін до відомостей ЄДР щодо виключення або

виходу учасника (спадкоємця або правонаступника) ТОВ або ТДВ, а також пов'язаних з переданням (набуттям) частки (частини частки) у статутному капіталі самому товариству з обмеженою або додатковою відповідальністю, державний реєстратор одночасно вносить запис про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки (частини частки) у статутному капіталі. Ця частина не застосовується, якщо ТОВ або ТДВ, яке набуває частку (частину частки) у своєму статутному капіталі, разом із заявою про державну реєстрацію надасть довідку про формування резервного капіталу у розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою (частиною частки) у своєму статутному капіталі [171].

Р. Кобець, аналізуючи порядок виходу учасника з ТОВ за новим Законом про ТОВ та ТДВ, зазначає, що учасник вважається таким, що вийшов, з дня державної реєстрації його виходу. При цьому закон не вимагає ані скликання та проведення загальних зборів для прийняття відповідного рішення про вихід, ані внесення змін до статуту товариства. Статут за новим законом взагалі не повинен містити інформації про розмір статутного капіталу, розмір часток та склад учасників товариства. Вказана інформація відображується виключно в ЄДР. Отже, процедура державної реєстрації максимально спрощена, здійснюється самим учасником, який виходить, що усуває можливість будь-якого недобросовісного перешкоджання виходу іншими учасниками шляхом непроведення загальних зборів або неподання товариством документів державному реєстратору [71].

Аналіз Закону про держреєстрацію надає підстави для висновку, що при виході учасника з ТОВ та ТДВ, необов'язковим є зменшення розміру статутного капіталу товариства, якщо товариством буде сформовано резервний капітал у розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою (частиною частки) у своєму статутному капіталі. При цьому відбувається перехід частки учасника товариства, який вийшов, до самого товариства.

Бачиться, що ТОВ та ТДВ має право зменшити статутний капітал, а не зобов'язано зменшувати статутний капітал товариства при виході учасника з товариства. Прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства

зобов'язує його виконавчий орган протягом 10 днів письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення. ТОВ та ТДВ може не зменшувати розмір статутного капіталу при виході учасника з ТОВ та ТДВ або його виключенні, проте ТОВ та ТДВ може прийняти рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув з товариства, і разом із заявою про державну реєстрацію має надати довідку про формування резервного капіталу в розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою у своєму статутному капіталі [247, с. 62].

Отже, якщо за законодавством України при виході учасника з товариства перехід частки у статутному капіталі не завжди може відбуватися, зокрема, коли товариство приймає рішення про зменшення розміру статутного капіталу товариства, перехід частки не відбувається, то в деяких країнах на законодавчому рівні чітко визначено, що при виході учасника з товариства відбувається перехід частки у статутному капіталі до товариства. Так, пункт 1 ст. 23 Закону Республіки Вірменія від 21 листопада 2001 року ЗР-252 «Про товариства з обмеженою відповідальністю» передбачає, що з моменту подачі учасником товариства заяви про вихід з товариства його частка передається товариству [122]. Згідно з частинами 4, 7 ст. 103 Закону Республіки Білорусь від 09 грудня 1992 р. № 2020-XII «Про господарські товариства» в разі виходу (виключення) учасника з ТОВ частка цього учасника переходить до самого товариства з моменту його виходу (виключення) з нього, а учаснику, який вийшов (якого виключено), виплачуються дійсна вартість його частки в статутному фонді ТОВ, а також частина прибутку, що припадає на його частку, яка отримана цим товариством з моменту вибуття цього учасника до моменту розрахунку [131].

З метою удосконалення процедури переходу частки при виході учасника з товариства та з урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання відносин при виході учасника з ТОВ, вбачається, що доцільно доповнити ч. 5 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» положеннями про те, що з моменту виходу учасника з

товариства з обмеженою відповідальністю частка цього учасника може переходити до самого товариства за рішенням загальних зборів учасників.

Перехід частки у статутному капіталі може мати місце й при виключенні учасника з товариства. Варто зазначити, що Законом України «Про господарські товариства», який на сьогодні є нечинним, передбачалось виключення учасника ТОВ як певна санкція, що застосовувалася до учасника ТОВ: учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства [169].

Такий підхід був усталеним і в судовій практиці. Зокрема у постанові Касаційного господарського суду в складі ВС від 12 грудня 2018 р. в судовій справі № 904/10610/17 зазначається, що 30.06.2016 проведені загальні збори учасників ТОВ «Сухі Суміші», на яких було прийнято рішення, яким виключено ОСОБА_4 з учасників ТОВ «Сухі Суміші» згідно зі ст. 64 «Про господарські товариства», оскільки ОСОБА_4 систематично не виконує обов'язки учасника товариства, ігнорує повідомлення про скликання загальних зборів учасників ТОВ «Сухі Суміші», що є зловживанням корпоративним правом, у зв'язку з чим перешкоджає своєю бездіяльністю досягненню цілей товариства та перешкоджає іншим його учасникам брати участь у розгляді питань порядку денного для підвищення ефективності діяльності ТОВ «Сухі Суміші» [154]. Отже, виключення учасника з ТОВ допускалося виключно як санкція за порушення певних обов'язків учасника товариства, в тому числі за зловживання корпоративними правами.

В юридичній літературі наголошується, що ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» містила одіозну норму про виключення учасника за «систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язків учасником, або перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства», яка була предметом багатьох судових суперечок. Нерідко зазначена норма була інструментом

рейдерів, оскільки виключення учасника відбувалося за рішенням вищого органу управління при наявності понад 50 % від загальної кількості голосів, тобто в позасудовому порядку. «Розмивання» часток, наприклад, за рахунок збільшення статутного капіталу шляхом здійснення внеску новим учасником, було найпопулярнішою схемою усунення інших учасників від управління товариством і зменшення розміру належних їм дивідендів. Використання подібних «законних» механізмів майже позбавляло інших учасників права на захист своїх прав. Ухвалення рішення про включення або виключення особи зі складу учасників та збільшення статутного капіталу товариства є дискреційною функцією вищого органу управління, а тому розраховувати в такому випадку на судовий захист було неможливо [212].

За чинним на сьогодні законодавством виключити учасника з ТОВ можна тільки у двох випадках:

1) відповідно до пункту 1 ч. 2 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ, якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з перелічених рішень, зокрема, про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу;

2) відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника - фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається [188].

Отже, на сьогодні виключення учасника з ТОВ чи з ТДВ також можливе лише у позасудовому порядку за рішенням органів управління товариства, суд не може приймати рішення про виключення учасника з ТОВ чи з ТДВ.

Відповідно, перехід частки у статутному капіталі товариства при виключенні учасника з товариства може мати місце за таких же обставин, як і при виході учасника з товариства, оскільки положення Закону про ТОВ та ТДВ (частини 8–11 ст. 24), які стосуються виходу учасника з товариства, застосовуються також до відносин щодо наслідків прийняття загальними зборами учасників рішення про виключення учасника з товариства. Отже, при виключенні учасника з товариства перехід частки у статутному капіталі учасника, якого виключено з товариства, відбувається у випадку, коли товариством приймається рішення про набуття товариством частки у власному статутному капіталі без його зменшення і формування резервного капіталу в розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою у своєму статутному капіталі.

Крім того, в Законі про ТОВ та ТДВ зазначається, що не пізніше 30 днів з дня прийняття загальними зборами учасників рішення про виключення учасника товариство зобов'язане повідомити колишньому учаснику (його спадкоємцю, правонаступнику) вартість його частки. Вартість частки визначається станом на день, що передував дню прийняття загальними зборами учасників рішення про виключення учасника з товариства [188].

Таким чином, у разі виходу учасника з ТОВ та ТДВ або його виключення за чинним законодавством України можливими є наступні правові наслідки щодо правової «долі» його частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

По-перше, переходу частки у статутному капіталі товариства не відбувається при виході або виключенні учасника з ТОВ та ТДВ, якщо товариство приймає рішення про зменшення розміру статутного капіталу. При проведенні державної реєстрації змін до відомостей ЄДР щодо виключення або виходу учасника ТОВ або ТДВ державний реєстратор одночасно вносить запис про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки в статутному капіталі.

По-друге, перехід частки у статутному капіталі товариства має місце при виході учасника з ТОВ та ТДВ або виключенні учасника з товариства, якщо ТОВ та ТДВ приймає рішення не зменшувати розмір статутного капіталу при виході

учасника з ТОВ та ТДВ або його виключенні та приймає рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув з товариства, і разом із заявою про державну реєстрацію змін до відомостей ЄДР щодо виключення або виходу учасника ТОВ та ТДВ надає довідку про формування резервного капіталу в розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою у своєму статутному капіталі.

2.3. Інші підстави переходу частки у статутному капіталі товариства

Однією з підстав переходу частки у статутному капіталі товариства є звернення стягнення на частку учасника товариства, чим забезпечується захист прав та інтересів суб'єктів господарювання. На думку І. Коваль та Ю. Павлюченко, захист прав та законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання становить центральну складову охоронної функції господарського права. Стан правової захищеності прав учасників економічних відносин безпосередньо впливає на забезпеченість правопорядку в економіці [72, с. 23].

Перехід частки у статутному капіталі товариства при зверненні стягнення на частку учасника товариства є малодослідженим у науці господарського права. В більшості своїй наукові дослідження проводилися щодо загальних положень звернення стягнення на іпотечне майно боржника [7; 21]. Проте проблеми правозастосовної практики та новітнє корпоративне законодавство України підвищили актуальність дослідження питання щодо переходу частки в статутному капіталі товариства при зверненні стягнення на частку учасника ТОВ та ТДВ.

Особливості звернення стягнення на частку (частину частки) учасника ТОВ та учасника ТДВ визначаються Законом про ТОВ та ТДВ (ст. 53-1 Закону України «Про виконавче провадження») [165].

Відносини щодо звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ врегульовано ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ, в якій, зокрема, визначаються обов'язки виконавця, товариства та покупця частки учасника

товариства при зверненні стягнення на частку. Так, виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку. Протягом 15 днів з дня закінчення 30 денного строку від дня одержання товариством повідомлення виконавець здійснює розрахунок вартості частки боржника станом на день, що передував накладенню арешту на частку. Виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку відповідно до закону. Виконавець передає частку покупцю протягом 10 днів з дня надходження оплати.

До обов'язків товариства при зверненні стягнення на частку учасника товариства за Законом про ТОВ та ТДВ належать такі обов'язки: товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання повідомлення від виконавця про намір звернути стягнення на частку учасника товариства надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника; з дня одержання такого повідомлення товариство зобов'язане надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Закон про ТОВ та ТДВ визначає й обов'язки покупця частки учасника товариства при зверненні стягнення на частку: покупець повинен сплатити вартість частки протягом 10 днів з дня укладення договору купівлі-продажу. Якщо оплата не буде здійснена у встановлений строк, договір купівлі-продажу вважається розірваним.

Якщо товариство не виконає зазначених вище обов'язків або учасники товариства не скористаються правом на придбання частки, або якщо договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним, частка передається на реалізацію на аукціоні в загальному порядку (ч. 8 ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ) [188].

Реалізація частки учасника на аукціоні здійснюється в порядку, передбаченому наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2831/5 «Про затвердження порядку реалізації арештованого майна» [178].

Раніше чинною була ст. 57 Закону України «Про господарські товариства», згідно з якою звернення стягнення на частину майна ТОВ, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі, за його особистими боргами допускалося лише в разі недостатності у нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів. Кредитори такого учасника мали право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частина майна, що підлягала виділу, або обсяг коштів, що становили її вартість, встановлювалися згідно з балансом, який складався на дату пред'явлення вимог кредиторами [169].

А. В. Смітюх зауважує, що на практиці до прийняття Закону про ТОВ та ТДВ відбувалося звернення стягнення саме на майно ТОВ, а не на частку учасника у статутному капіталі як певний об'єкт прав: здійснювався виділ майна товариства на користь кредитора, і частка відповідного учасника зменшувалася або зникала [202, с. 225].

В юридичній літературі наголошується, що попереднє законодавство не обмежувало виконавця в можливості звернення стягнення на частку боржника в статутному капіталі. І нормативне обґрунтування під таке стягнення також було – за Законом України «Про виконавче провадження» виконавець зобов'язаний звернути стягнення на майно боржника. А до поняття «майно» в ЦК України (ст. 190), крім речей, включено також майнові права. Крім того, ст. 147 ЦК України прямо передбачала можливість відчуження частки в статутному капіталі ТОВ. Однак самого механізму відчуження такої частки в законодавстві не було. Точніше сказати, навпаки, були законодавчі перешкоди в оформленні переходу права власності на цю частку в разі її відчуження. А всі спроби обійти такі перешкоди завершувалися для виконавців обвинуваченнями в «рейдерстві». Адже без згоди самого учасника позбавити його належної йому частки неможливо, як і без згоди інших учасників товариства [210].

Аналізуючи положення Закону України «Про господарські товариства», В. М. Кравчук зазначав, що кредитори учасника-боржника мають право вимагати

від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Мета цих вимог – наступне звернення стягнення на виділене учаснику майно. Проте, в одних випадках йдеться про звернення стягнення на частку в статутному капіталі, а в інших – про звернення стягнення на виділену товариством частину майна товариства. Об'єкт цих правовідносин різний: в одному випадку частка, в іншому – майно товариства, яке відповідає цій частці. Проте, частка в статутному капіталі товариства і частка в майні товариства – це взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Законодавець фактично встановлює не заборону звертати стягнення на частку в товаристві, а спеціальний механізм такого стягнення. Його специфіка полягає у тому, що об'єктом стягнення є не частка в статутному капіталі, а частка в майні товариства, пропорційна розміру частки в статутному капіталі (дійсна вартість частки). Виплата дійсної вартості частки або виділ відповідної частини майна товариства є спеціальним і єдиним способом звернення стягнення на частку в статутному капіталі [88, с. 20-21].

Отже, аналіз зазначених вище положень ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ, які є чинними на сьогодні, та аналіз положень Закону України «Про господарські товариства», які вже втратили чинність, свідчить про те, що законодавець відмовився від можливості звернення стягнення на «частину майна ТОВ, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі», а виходить з можливості звернення стягнення саме на «частку учасника товариства». Тим самим законодавець непрямо підтверджує теоретичний висновок про те, що саме частка у статутному капіталі товариства є оборотоздатним об'єктом.

Судовий порядок звернення стягнення саме на частку учасника товариства, а не на частину майна ТОВ, передбачено й законодавством іноземних держав. Стаття 20 Закону Республіки Вірменія від 21 листопада 2001 року ЗР-252 «Про товариства з обмеженою відповідальністю» передбачає, що на вимогу кредиторів на частку учасника товариства може бути звернено стягнення за його боргами тільки на підставі рішення суду при недостатності іншого майна для покриття

боргів цього учасника. Товариство для виплати вартості частки такого учасника товариства його кредиторам пропонує іншим учасникам товариства викупити цю частку. Якщо протягом одного місяця учасники товариства не скористаються своїм правом викупу частки, то товариство має право придбати цю частку і виплатити кредиторам учасника товариства вартість частки. Якщо протягом одного місяця товариство не скористається правом придбання частки учасника товариства, то звернення стягнення на частку здійснюється шляхом її продажу з публічних торгів [122].

Недосконалість правового регулювання відносин щодо звернення стягнення на частку учасника товариства до набрання чинності Закону про ТОВ та ТДВ створювало для суб'єктів господарювання підгрунття для розробки різних «правових схем», щоб звернути стягнення на частину майна товариства.

В юридичній літературі та і в практичній діяльності широко обговорювалося питання щодо договірної (позасудового) порядку звернення стягнення на заставлені корпоративні права. Зокрема В. А. Січевлюк зауважував, що у разі існування домовленості сторін договору застави корпоративних прав (частки) про звернення стягнення на заставлені корпоративні права у позасудовому порядку послідовність дій із реалізації цієї домовленості повинна мати наступний вид: 1) скликання та проведення засідання вищого органу (зборів учасників) господарського товариства, до порядку денного якого будуть включені питання про вихід зі складу товариства учасника-заставадавця шляхом відступлення частки заставодержателю чи іншій особі, про прийняття до товариства набувача частки, про внесення відповідних змін до установчого документу товариства, про надання виконавчому органу повноважень на забезпечення державної реєстрації змін, внесених до установчого документа господарського товариства; 2) укладення та виконання договору про відступлення корпоративних прав (частки), або, залежно від ситуації, надання чинності та виконання договору з відкладальною обставиною, раніше вже оформленого заставодавцем та заставодержателем; 3) оформлення змін до установчого документа, пов'язаних із відступленням корпоративних прав (частки);

4) державна реєстрація змін до установчого документа, пов'язаних із відступленням корпоративних прав (частки) [197, с. 45].

На сьогодні Закон про ТОВ та ТДВ чітко визначає в ч. 1 ст. 22, що звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана в заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Отже, звернення стягнення на частку учасника товариства за наявності договору застави частки учасника у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ все рівно потребує видачі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя.

Причому в ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію, яка визначає перелік необхідних документів, що подаються державному реєстратору для державної реєстрації змін до відомостей про розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ, ТДВ, зазначається такий документ, як акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ, ТДВ, проте не йдеться про договір про відступлення корпоративних прав (частки) заставодержателю.

У практичній площині застосування положень Закону про ТОВ та ТДВ щодо звернення стягнення на частку учасника товариства інколи така правова модель забезпечення стягнення грошових коштів використовується з метою набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства в «обхід закону». Так, у постанові Херсонського апеляційного суду від 05 вересня 2019 року в судовій справі № 654/3779/18 зазначається, що у Голопристанському міськрайонному відділі державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Херсонській області перебуває виконавче провадження з примусового виконання листа № 654/3779/18, виданого 04 березня 2019 року Голопристанським районним судом Херсонської області щодо стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 боргу у розмірі 10025 479,45 гривень. Отже, між сторонами виникли правовідносини з приводу повернення боргу, а саме грошових коштів. Зі змісту мирової угоди вбачається, що сторони підтверджують наявність

боргових зобов'язань ОСОБА_3 перед ОСОБА_2 за договором позики у розмірі 10 000 000 гривень. В рахунок виконання цього зобов'язання ОСОБА_3 передає у власність ОСОБА_2 частку в розмірі 50% статутного капіталу ТОВ «КРОК-УКРЗАЛІЗБУД». При цьому суд мав врахувати, що предмет мирової угоди обмежується предметом спору у конкретній цивільній справі та надати належну оцінку тій обставині, що за умовами наданої мирової угоди заявники просять фактично узаконити перехід права власності на корпоративні права від однієї особи до іншої всупереч встановленого законом порядку їх відчуження. Визнавши мирову угоду сторін та визнавши за ОСОБА_2 право власності на частку в розмірі 50% статутного капіталу ТОВ «КРОК-УКРЗАЛІЗБУД», яке не було предметом спору в цивільній справі, суд першої інстанції не перевіряв, чи відповідають умови даної мирової угоди вимогам законодавства, оскільки набуття права власності на корпоративні права законодавчо визначене та врегульоване [161].

А. В. Смітюх наголошує, що Закон про ТОВ та ТДВ вперше закріпив досить дієвий і варіативний механізм звернення стягнення на корпоративний пай (частку), який надає можливість іншим учасникам задовольнити вимоги кредиторів з пропорційним розподілом між ними корпоративних паїв учасника – боржника, що запобігає як зверненню стягнення безпосередньо на майно підприємства, так і входженню до підприємства сторонньої особи, і водночас задовольняє її майновий інтерес, а у разі, якщо ніхто з них не придбає корпоративний пай, передбачає його продаж на аукціоні [202, с. 227].

Отже, за чинним законодавством виконавець зобов'язаний повідомити товариство про намір звернути стягнення на частку учасника-боржника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ та направити постанову про накладення арешту на частку учасника в статутному капіталі. Товариство зобов'язане надати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

В правозастосовній практиці зустрічаються випадки, коли боржники-учасники товариства за виконавчими документами про стягнення з них грошових коштів намагаються оскаржити дії виконавця щодо звернення стягнення на їх

частку у статутному капіталі товариства. Наприклад, боржник намагався оскаржити дії виконавця, проте суд не встановив порушень і зазначив, що на виконанні у приватного виконавця знаходиться виконавчий лист про стягнення з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Брокбізнесбанк» 464 314,08 грн заборгованості за кредитним договором. Відповідно до постанов приватного виконавця від 26.07.2019 накладено арешт на частки учасника (боржника) у 22 ТОВ у межах суми стягнення з урахуванням основної винагороди приватного виконавця [152].

Як вже зазначалося вище, звернення стягнення на частку учасника товариства може здійснюватися на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Так, в ухвалі Північного апеляційного господарського суду від 24 квітня 2019 року в справі № 910/11547/18 зазначається, що 26.12.2017 між ТОВ «Інвест Агро Капітал» (заставодержатель за договором) та ТОВ «СІДРЕЙЛ» (заставадавець за договором) укладено договір застави корпоративних прав. У відповідності до преамбули договору застави «забезпеченням» за цим договором є вся частка заставодавця в статутному капіталі ТОВ «Зернова транспортна компанія», яка становить 50 % статутного капіталу і складає 1 000 000 грн, а також будь-які інші майнові права в товаристві, у тому числі без обмеження, всі права, якими володіє заставодавець, як учасник товариства відповідно до установчих документів товариства та даних ЄДР станом на 26 грудня 2017 року. Підставою звернення з даним позовом у справі стало те, що відповідачем не виконано зобов'язання за договором купівлі-продажу в частині поставки продукції, обумовленою Специфікацією, яка оплачена позивачем на умовах попередньої оплати. У зв'язку з цим, ТОВ «Інвест Агро Капітал» на підставі договору застави просить в рахунок погашення заборгованості із повернення попередньої оплати у сумі 9 435 195,00 грн за продукцію відповідно до договору № 0512-17С купівлі-продажу та Специфікації № 4 до договору № 0512-17С звернути стягнення на частку ТОВ «СІДРЕЙЛ» у ТОВ «Зернова транспортна компанія», яка становить 50% статутного капіталу ТОВ «Зернова транспортна компанія» і складає 1 000 000,00 грн шляхом її

продажу на публічних торгах із обов'язковою пропозицією виконавця іншим учасникам ТОВ «Зернова транспортна компанія» придбати цю частку. Рішенням Господарського суду міста Києва від 13 листопада 2018 року позов було задоволено повністю [228].

Незважаючи на те, що чинним законодавством України начебто ретельно врегульовано відносини щодо звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, проте в правозастосовній діяльності все рівно виникають спірні питання щодо можливості оскарження проведеної виконавцем оцінки вартості частки (адже вартість може бути визначена в такому розмірі, що ніхто з учасників свідомо не захоче її викупити); щодо строку, протягом якого учасники повинні повідомити виконавця про своє бажання викупити частку; щодо дій виконавця, якщо всі учасники заявили бажання викупити частку; щодо строку, протягом якого має бути укладено договір купівлі-продажу частки; щодо визначення продавця (виконавець чи боржник) [210].

Для вирішення зазначених проблемних питань пропонується вважати можливим оскарження до суду проведеної виконавцем оцінки вартості частки у статутному капіталі, зважаючи, що згідно зі ст. 5 Господарського процесуального кодексу України, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [40].

Щодо визначення строку, в який учасники повинні повідомити виконавця про своє бажання викупити частку в статутному капіталі, то необхідно враховувати, що відповідно до ч. 5 ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку відповідно до ст. 20 цього Закону [188]. З урахуванням положень ч. 3 ст. 20 зазначеного Закону можна

зробити висновок, що учасники повинні повідомити виконавця про своє бажання викупити частку в статутному капіталі протягом 30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку.

У випадку, коли всі учасники або декілька учасників заявили бажання викупити частку, необхідно застосовувати ч. 2 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ: Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства [188].

Щодо строку, в який має бути укладено договір купівлі-продажу частки, то такий строк має складати один місяць з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі, враховуючи положення ч. 4 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ.

У процесі практичного застосування зазначених положень беззаперечно виникнуть запитання, відповіді на які Закон про ТОВ та ТДВ не містить. Наприклад, Закон про ТОВ та ТДВ не уповноважує виконавця на підписання договору купівлі-продажу частки учасника, що укладається з іншим учасником товариства, який скористався своїм переважним правом на придбання частки іншого учасника товариства. У зв'язку з цим, вже сьогодні виникає питання про те, хто уповноважений на підписання договору купівлі-продажу частки. Ще однією перешкодою у зверненні стягнення на частку може бути норма, яка встановлює, що виконавець наділений правом передати частку на реалізацію на аукціоні лише на тридцять перший день з дати отримання учасником повідомлення виконавця. Дана норма призведе до того, що кредитори не матимуть змоги звернути стягнення на частку у статутному капіталі товариства, якщо інші учасники, які мають переважне право на придбання частки, не отримують поштової кореспонденції [62].

Зважаючи на те, що в ч. 5 ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ йдеться про те, що виконавець пропонує іншим учасникам товариства придбати частку, а в ч. 6 цієї ж статті зазначається, що виконавець передає частку покупцю протягом 10 днів з

дня надходження оплати, можна зробити висновок, що саме виконавець і є тією уповноваженою особою, яка може укласти договір купівлі-продажу частки учасника у статутному капіталі з іншим учасником товариства.

Таким чином, перехід частки учасника має місце при зверненні стягнення на частку учасника у статутному капіталі товариства. Закон про ТОВ та ТДВ більш ретельно врегулював відносини щодо звернення стягнення на частку учасника товариства на відміну від Закону України «Про господарські товариства», проте норми Закону про ТОВ та ТДВ щодо звернення стягнення на частку учасника товариства потребують свого удосконалення у частині визначення порядку звернення виконавцем стягнення на частку учасника товариства.

Встановлено, що звернення стягнення відбувається саме на частку учасника товариства, а не на частину майна товариства, пропорційну частці учасника у статутному капіталі товариства. Обґрунтовано можливість оскарження до суду проведеної виконавцем оцінки вартості частки у статутному капіталі при зверненні стягнення на частку учасника товариства.

Уточнено порядок звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ в частині визначення строку (30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку) для повідомлення виконавця про бажання викупити частку в статутному капіталі та строку (один місяць) для укладення договору купівлі-продажу частки з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі.

Ще однією підставою переходу частки в статутному капіталі ТОВ є спадкування. Законодавство визначає долю майна фізичної особи на випадок її смерті. Спадкування представляє собою механізм переходу майна від померлої особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Відповідно, спадкування зачіпає інтереси кожної людини і забезпечує безперервність існування і розвитку приватної власності [191, с. 3].

В Україні з кожним роком збільшується число фізичних осіб, які стають учасниками підприємницької діяльності, набуваючи статус фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності без заснування юридичної особи або шляхом участі в різних комерційних організаціях. Серед малого та середнього підприємництва спостерігається розвиток бізнесу, який організовується в багатьох випадках шляхом заснування ТОВ - на сьогоднішній день найпоширенішою організаційно-правової форми комерційних юридичних осіб. У зв'язку з цим, перехід частки в статутному капіталі ТОВ в порядку спадкового правонаступництва з кожним роком зачіпає інтереси все більшої кількості суб'єктів підприємницької діяльності.

Спадкування окремих видів майна, залучених до господарського обороту, таких як частка в статутному капіталі ТОВ, має свої особливості, які вимагають спеціального вивчення для їх правильного застосування. Існуючого законодавчого регулювання питань спадкування частки в статутному капіталі ТОВ очевидно недостатньо для вирішення всіх проблем, що виникають в правозастосовчій практиці.

ТОВ представляє собою об'єднання капіталів. Надання переваги законодавцем особистому чи майновому елементу у товаристві (в випадку ТОВ – майновому) впливає на механізм правового регулювання і, відповідно, на процес спадкування. З урахуванням можливості віддати перевагу майновому чи особистому елементу формуються моделі правового регулювання спадкування частки.

До набрання чинності Законом про ТОВ та ТДВ законодавчо було передбачено дві моделі переходу частки до спадкоємця. Перша модель полягала в автоматичному переході частки від спадкодавця до спадкоємця, якщо статут не містив вимоги щодо прийняття у товариство спадкоємців померлого учасника. Друга модель, навпаки, вимагала в імперативному порядку отримання згоди товариства на включення спадкоємця до лав учасників ТОВ і, як правило, не могла бути змінена нормами статуту [99, с. 168]. Так, в ст. 147 ЦК України (яка втратила чинність) положеннями ч. 5 передбачалося, що частка у статутному

капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи - учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. Тобто, основні положення зазначеної статті зводилися до того, що:

- а) частка померлого учасника в статутному капіталі ТОВ входить до складу спадкового майна, б) якщо відповідно до установчих документів товариства для переходу до спадкоємців фізичної особи або правонаступників юридичної особи частки в статутному капіталі товариства потрібна згода інших учасників товариства і в такій згоді спадкоємцям або правонаступникам відмовлено, вони вправі отримати від товариства вартість успадкованої частки і з ними повинні бути проведені відповідні розрахунки.

Питання переходу частки від померлого учасника до його спадкоємців за старим законодавством стояли дуже гостро. Основна проблема полягала в тому, що законодавством вирішувалось питання спадкування права на частку, але оминались питання переходу власне права на участь в товаристві та реалізації прав з частки – право голосу на зборах, обрання виконавчого органу, отримання дивідендів тощо. Через це спадкоємцям померлого учасника потрібно було отримати згоду інших учасників для того, щоб вступити в товариство, та чекати виявлення їх волі для проведення державної реєстрації нового учасника.

За наявності очевидних негативних моментів, дана процедура мала й свої переваги, оскільки не завжди спадкоємці хотіли ставати учасниками, а учасникам не завжди потрібен спадкоємець, який не розуміється на їхньому бізнесі. Для захисту усіх учасників цього процесу, ст. 148 ЦК України (втратила чинність), на основі якої на той час формувалась судова практика, передбачала обов'язковість здійснення розрахунків зі спадкоємцями померлих учасників. Але подібне регулювання призводило також до зловживань з боку учасників товариства, які не хотіли вводити спадкоємців до кола учасників. Тому одним з основних завдань нового Закону про ТОВ та ТДВ було саме вирішення проблеми зі спадкуванням часток і, зокрема, безперешкодного вступу спадкоємців до товариства.

Порівняно з нормами ЦК України питання переходу частки в порядку спадкування врегульовано в Законі про ТОВ та ТДВ не набагато детальніше. У ч. 1 ст. 23 цього Закону лише закріплено, що у разі смерті... учасника товариства його частка переходить до його спадкоємця...без згоди учасників товариства [188].

Отже, щодо спадкування часток у статутному капіталі ТОВ практично відсутнє спеціальне законодавство. У Законі про ТОВ та ТДВ такій підставі переходу частки як спадкування присвячена лише одна стаття (ст. 23 - перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника товариства) [188]. Наявне правове регулювання переходу часток при спадкуванні не відображає потреб часу, у зв'язку з чим воно потребує удосконалення з урахуванням балансу інтересів учасників обороту часток і держави, тобто повинно сприяти захисту прав учасників обороту часток та усуненню правопорушень у корпоративних відносинах.

Особливості регулювання відносин, пов'язаних зі спадкуванням частки в статутному капіталі ТОВ, обумовлені їх складною правовою природою, оскільки такі відносини регламентуються нормами різних галузей і підгалузей права, які переплітаються між собою. З одного боку, норми безпосередньо присвячені спадкуванню частки не настільки численні, наслідком чого є наявність прогалин у правовому регулюванні. З іншого боку, в деяких питаннях існує на перший погляд нерозв'язана колізія норм різних галузей, що веде до утиску інтересів учасників даних правовідносин. В першу чергу мова йде про конкуренцію норм спадкового і корпоративного права.

Таким чином, незважаючи на високе практичне значення питань, що стосуються спадкування частки в статутному капіталі товариства, це правове явище залишається одним з найбільш недосліджених, а ті нечисленні законоположення щодо спадкування частки отримують на практиці неоднозначне тлумачення, про що свідчать зростання кількості судових справ у спорах, пов'язаних зі спадкуванням частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Серед дослідників, які займалися проблематикою, пов'язаною зі спадкуванням частки в статутному капіталі ТОВ, слід виділити таких вчених як В. Васильєва [25]., В. Васильченко [26], О. Коваль [73], О. Печений [139], А. Ремізова [191], С. Рабовська [190], У. Яримович [257], але питання, пов'язані з переходом прав учасника ТОВ до його спадкоємця, залишаються невирішеними на законодавчому рівні, а тому не втрачають актуальності. Крім того, в працях більшості з зазначених вчених спадкування частки в статутному капіталі не було предметом окремого дослідження, а обговорювалося поряд із загальними питаннями функціонування діяльності ТОВ, тому питання спадкування частки в статутному капіталі не отримали детального наукового осмислення.

Більш вузько цими питаннями займалася С. А. Шумілова, але предмет її наукового інтересу стосувався не всього переходу часток в статутному капіталі, а лише особливостей нотаріального посвідчення правочинів з частками в статутному капіталі ТОВ. При цьому вона надала визначення процесу набуття часток в порядку правонаступництва, під яким авторка пропонує розуміти односторонній правочин з множинністю осіб на стороні набувача, що має строковий характер, спрямований на перехід часток у спадковому провадженні, має складний фактичний (юридичний) склад, що вимагає уточнення волевиявлення на прийняття спадщини [250, с. 9].

Як зауважував О. Печений, проблема спадкування права на частку у статутному капіталі ТОВ викликає складнощі у двох аспектах. По-перше, складною і неоднозначною вбачається відповідь на питання про предмет спадкового правонаступництва, тобто що саме спадкується і переходить до спадкоємців [139, с. 37]. Т. Стражнік з цього приводу зазначає, що, насамперед, треба з'ясувати, що є об'єктом спадкування: частка, власне корпоративні права чи лише право на вступ до товариства або сукупність перелічених понять, і авторка приходить до висновку, що, оскільки право на участь відповідно до ст. 1219 ЦК України не входить до складу спадщини, об'єктом спадкування можуть бути лише майнові права як складова корпоративних прав, а саме право на частку в статутному капіталі [218, с. 129].

По-друге, реалізація спадкоємцями своїх прав щодо частки у статутному капіталі ТОВ та інших підприємницьких товариств є стадійною і не повною мірою вписується у класичні канони оформлення спадкових прав [139, с. 37]. Це характерно для вітчизняного законодавства, і має місце також у праві європейських країн, наприклад, Франції, де спадкування прав учасників господарських товариств поряд зі спадкуванням зобов'язальних прав за окремими договорами, спадкуванням сімейних реліквій, авторських прав, місць поховання на цвинтарі розглядається як аномальне спадкування із запровадженням винятків із загальних правил.

Право на частку у статутному капіталі необхідно відмежовувати від права на участь у товаристві. Право на участь у товаристві (ст. 100 ЦК України) як немайнове право до складу спадщини не включається, тоді як право на частку, будучи правом майновим, переходить до спадкоємців. У зв'язку з цим слід звернути увагу на роз'яснення, викладені у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про спадкування» [187], за якою, вирішуючи спір про спадкування частки учасника підприємницького товариства, необхідно враховувати, що це допускається ст. ст. 130, 147, 166 ЦК України, ст. ст. 55, 69 Закону України «Про господарські товариства» і не підпадає під заборону п. 2 ч. 1 ст. 1219 ЦК України. При цьому спадкується не право на участь, а право на частку у статутному (складеному) капіталі. Пунктом 4.7 постанови Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають із корпоративних правовідносин» теж роз'яснено, що в разі смерті учасника ТОВ (ТДВ) спадкоємцем спадкується не право на участь, а право на частку у статутному капіталі. Тож ВГСУ чітко розмежовує такі поняття, як право на участь і право на частку у статутному капіталі.

Ці два права у спадкових відносинах - право на частку і права на участь – неодноразово були предметом наукових міркувань. Зокрема, С. В. Томчишен указував на те, що відчуження учасником частки у статутному капіталі (фонді) ТОВ не тягне за собою перехід до нового набувача всіх правомочностей, які

становлять зміст корпоративних прав, та автоматичне його визнання учасником товариства. Такий набувач отримує лише право бути прийнятим до складу учасників товариства [223, с. 78]. О. Печений зазначав, що вірніше говорити, що право на частку включається до складу спадщини і переходить до спадкоємців, а право на участь до складу спадщини не включається, зі смертю спадкодавця припиняється і виникає у того, хто успадкував частку, але тільки з прийняттям останнього до товариства [139, с. 37]. Прибічником цієї ж позиції є і С. Я. Рабовська, яка зазначає, що корпоративні права можуть успадковуватися спадкоємцями, коли у статуті підприємства існує положення про допустимість такого спадкування, а інші учасники корпоративного підприємства проти цього не заперечують. В усіх інших випадках спадкується частка в майні корпоративного підприємства, яка належала померлому учаснику цього підприємства [190, с. 10]. В. М. Кравчук піддавав критиці цю точку зору і зазначав, що, якщо розмірковувати подібним чином, то можна дійти висновку, що право власності на частку переходить до набувача похідним способом, в той же час як право участі в нього виникає первісним способом [90, с. 205].

Позиція, яка є традиційною і більш активно підтримується в науковій літературі, є позиція, згідно з якою особа, що набула право власності на частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, здійснює права й виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на цю частку. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва акцентує увагу на тому, що немайнові права учасника господарського товариства не зникли з відчуженням ним своєї частки у статутному капіталі, а слідує за нею. Із переходом прав на частку у статутному капіталі до іншої особи в неї виникає й право участі в товаристві [216, с. 28]. В. М. Кравчук також стверджує, що особа, яка набула частку у статутному капіталі, набуває всі інші корпоративні права незалежно від того, чи приймалося рішення про її вступ до товариства [85, с. 19]. Підтримує такий підхід також І. А. Лавріненко [99, с. 172]. У. Яримвич підсумовує, що об'єктом спадкування в разі смерті учасника ТОВ є частка в майні ТОВ, яка належала спадкодавцю. Перехід частки до спадкоємця

автоматично означає перехід до нього всього комплексу корпоративних прав, що нею посвідчені, як майнових, так і немайнових [257, с. 50].

Як обґрунтовують А. М. Апаров, Я. Г. Коваленко практика спадкування часток в статутному капіталі ТОВ та ТДВ є найрозвинутішою тому, що ТОВ є найбільш поширеною формою створення господарських товариств. Згідно з положеннями чинного законодавства передбачено два можливі варіанти спадкування корпоративних прав учасника товариства, а саме: 1) набуття корпоративних прав із моменту прийняття спадщини; 2) набуття корпоративних прав шляхом вступу до товариства у порядку, передбаченому законом [4, с. 76-77]. В зв'язку з наявністю особливостей при спадкуванні в різних господарських товариствах, автори навіть пропонують внести зміни і доповнення до чинних норм господарського і цивільного законодавства, а саме передбачити в них процедуру спадкування корпоративних прав у кожному з видів товариств окремо [4, с. 78].

Як вже зазначалося вище, одним з наріжних завдань нового Закону про ТОВ та ТДВ було питання переходу частки при спадкуванні. І з одного боку, проблему начебто вичерпано – відповідно до положень ч. 1 ст. 23 частка переходить до спадкоємця померлого учасника без згоди інших учасників товариства [188]. Більше того, відповідно до змін до Закону про держреєстрацію спадкоємці самостійно можуть подати заяву на вступ і реєстратор внесе відповідні зміни стосовно складу учасників товариства. Так, пп. в п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію визначає, що для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ, ТДВ в числі інших документів подається також заява про вступ до ТОВ, ТДВ. Справжність підписів на документі, визначеному цим підпунктом, засвідчується нотаріально, з обов'язковим використанням спеціальних бланків нотаріальних документів. Разом з таким документом подається нотаріально засвідчена копія свідоцтва про право на спадщину [171].

Таким чином, первісно спадкується тільки частка статутного капіталу, доказом виникнення права власності на яку є свідоцтво про право на спадщину. За

волевиявленням спадкоємця він може подати заяву про вступ до товариства і згоди на це від інших учасників не потрібно. Право на участь у товаристві, як і за старим законодавством, не входить до складу спадщини, не переходить в порядку універсального правонаступництва з комплексом інших прав і обов'язків і не зазначається у складі майна в свідоцтві про право на спадщину. Воно може виникати, а може і не виникати в залежності від волі спадкоємця, зовнішньою формою виразу якої є подання ним заяви. Тобто з поданням такого документу відбувається трансформація права на частку в права учасника ТОВ, в тому числі права на участь. Право на участь в корпоративних правовідносинах має похідний характер від права на частку.

Отже, право спадкоємця учасника вступити до ТОВ не залежить ні від волі інших учасників, ні від розміру частки у статутному капіталі. Закон не вимагає скликання та проведення загальних зборів для прийняття відповідного рішення про вступ спадкоємця, а також не вимагає внесення змін до статуту ТОВ. Для державної реєстрації вступу спадкоємця достатньо подання останнім державному реєстратору заяви про вступ до ТОВ, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально, і доказу набуття права на спадщину, яким є свідоцтво про право на спадщину.

При цьому залишається питання щодо інформованості інших учасників про нового учасника, адже реєстратор не зобов'язаний повідомляти учасників про подібні зміни, хоча можливість для спадкоємців учасника самотійно і незалежно від волі інших учасників товариства вступати до такого товариства можна віднести до позитивних змін в цій сфері.

Закон про ТОВ та ТДВ пропонує ще одну цікаву модель, а саме – можливість для спадкоємців вийти з товариства до того, як вони стануть учасниками. Звісно, викликає питання, чи може виходити в товариства особа, яка не є його учасником, і чи є така модель коректною з точки зору юридичної техніки. Більш того, відповідно до змін до Закону про держреєстрацію спадкоємці можуть подати не тільки заяву про вступ, а й про вихід з товариства замість померлого учасника [171]. Відповідно до ч. 14 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ

правила закону, що регулюють вихід учасника з товариства, поширюються і на відносини виходу з товариства спадкоємця учасника [188]. Тобто спадкоємець, який не хоче вступати до числа учасників товариства, може обійти цю модель, вийшовши з товариства, до якого він ніколи не вступав. Тут також залишається відкритим питання щодо повідомлення інших учасників товариства про вихід спадкоємця померлого учасника, адже реєстратор не повинен цього робити, оскільки його обов'язком є лише внесення змін до реєстру на підставі документів, що були подані відповідно до законодавства.

Крім «вимушених» входу-виходу спадкоємців є ще одна новела законодавства – виключення померлого учасника, якщо його спадкоємці «ігнорують» свою спадщину. Вбачається, що підхід, закріплений у Законі про ТОВ та ТДВ, є логічним. Попереднє законодавство в цій сфері ніяк не вирішувало питання про захист прав самого товариства від недобросовісних спадкоємців, які, зокрема, зволікали тривалий час із прийняттям рішення про вступ або відмову вступити до товариства. Перший крок в цьому напрямі зробив Проект Закону про ТОВ та ТДВ, в якому передбачалося у випадку, коли протягом двох років із дати смерті учасника товариство не отримало від спадкоємця заяви щодо прийняття до товариства, загальні збори учасників залежно від розміру частки спадкодавця можуть прийняти рішення про ліквідацію товариства або про оплатне вилучення його частки на користь товариства [175]. У положеннях чинного Закону про ТОВ та ТДВ ця позиція трансформувалася і ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ передбачає, що у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника - фізичної особи... частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці... такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається [188].

Враховуючи, що строк на прийняття спадщини за загальним правилом становить 6 місяців, то через рік та 6 місяців з моменту смерті учасника інші

учасники можуть його виключити, якщо спадкоємці не вступили до ТОВ. Фактично статусу учасника товариства позбавляють вже померлу особу. На підставі рішення загальних зборів учасників ТОВ про виключення учасника з товариства державний реєстратор вносить запис про зміну складу учасників та про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки у статутному капіталі. В такому випадку спадкоємці отримують ринкову вартість частки спадкодавця.

В той же час з цього приводу висловлюються побоювання, що в разі виключення померлого учасника, його спадкоємці можуть і не отримати жодної компенсації вартості частки (навіть за умови наявності заповіту) в добровільному порядку. Так, на учасників, які виключаються, поширюються лише положення ч.ч. 8-11 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, що передбачають порядок встановлення вартості частки, зобов'язання товариства надати фінансові документи, здійснити виплату тощо. Але в той же час на виключених учасників не поширюється ч. 7, яка встановлює чіткий строк, протягом якого товариство має провести відповідні виплати [188]. Тому можливим варіантом розвитку подій в такій ситуації на практиці може бути сценарій, коли спадкоємцям померлого учасника для того, щоб отримати компенсацію вартості частки, треба буде звертатися до суду.

Отже, щоб гарантовано отримати грошову компенсацію без звернення до суду, більш простим шляхом для спадкоємців буде вступ до товариства. Вбачається, що навряд чи така система «вимушеного» вступу зручна для спадкоємців, які не мають бажання займатися бізнесом і набувати статусу учасника ТОВ, а хочуть лише отримати гроші за свою спадщину.

Крім того, є категорії осіб, наявність у яких корпоративних прав призведе до реального конфлікту інтересів, тобто до виникнення суперечностей між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, тому з метою запобігання цьому визначені в положеннях п. 1 пп. "а" п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» особи зобов'язані протягом 30 днів після призначення (обрання) на посаду передати в управління іншій особі належні їм підприємства та корпоративні права у порядку,

встановленому законом, що також створює певні зайві труднощі для спадкоємців, які підпадають під дію цієї норми [176].

Якщо частка такого учасника у статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника (ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ). З конструкції правової норми вбачається, що обмежень по строку для прийняття такого рішення та необхідність чекати на вступ чи не вступ спадкоємців до ТОВ не передбачено. Тобто право на ліквідацію інші учасники можуть реалізувати в будь-який момент після смерті учасника із часткою 50% і більше. Положення цієї норми покликані запобігти паралізації роботи товариства, якщо бездіяльність спадкоємців призведе до блокування прийняття тих чи інших рішень.

Резюмуючи, можна відзначити, що практика спадкування частки зазнала певних змін, не є усталеною, при застосуванні норм в цій сфері виникає багато складнощів, протиріч, прогалин. Перш за все це стосується відсутності однакового підходу щодо бачення об'єкта спадкування, неузгодженості процедурних питань прийняття частки у спадщину, а також захисту прав і інтересів як спадкоємців, так і учасників товариства.

До груп осіб, яким учасники іншим способом (крім продажу) можуть уступити свою частку в статутному капіталі товариства належать не тільки інші учасники товариства та треті особи як спадкоємці фізичних осіб, а і друга категорія - правонаступники юридичних осіб, що є учасниками товариства, яким частка переходить в порядку реорганізації [114, с. 80].

Спільним для цих двох підстав переходу частки (спадкування і реорганізації) є те, що корпоративні права, які переходять до правонаступників таких учасників, є неповними. Так, на переконання В. М. Кравчука, як у спадкоємців учасників господарських товариств корпоративні права є неповними, а саме: до них переходить право на частку в статутному капіталі, але не завжди вони набувають організаційних корпоративних прав, так і неповними є корпоративні права, які виникають в процесі реорганізації товариства [89, с. 57].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» акції товариства, що перетворюється, конвертуються в частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника та розподіляються серед його учасників. На зборах учасників підприємницького товариства- правонаступника кожний учасник отримує кількість голосів, що надаватимуться йому акціями (частками, паями) підприємницького товариства- правонаступника, власником яких він може стати внаслідок злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення АТ (ч. 5 ст. 80 цього Закону) [163]. Таким чином, у разі перетворення АТ в ТОВ, кожен учасник товариства- правонаступника має організаційні корпоративні права відповідно до часток, яких він ще не має, але може набути внаслідок перетворення. Тобто право голосу існує без права на частку. Натомість, право на акції припиняється; замість нього виникає право на частку в статутному капіталі товариства- правонаступника.

Правонаступництво традиційно має місце при такій формі припинення будь – якого господарського товариства як реорганізація. Як слушно зазначає З. В. Галазова, реорганізація є важливою правовою дією не тільки для господарського товариства, а й для інших суб'єктів права, пов'язаних з особою, яка реорганізується, здатна істотно вплинути на їх корпоративний та майновий стан [32, с. 4]. Забезпечення балансу інтересів численного складу осіб, які беруть участь в реорганізації, є одним із завдань законодавця. Складність в її реалізації полягає, перш за все, в відмінності і суперечності інтересів. Реорганізація є інститутом, який регулює чітко регламентовану законом за формами процедуру, спрямовану на створення нових юридичних осіб на основі існуючих або на видозміну існуючих, що породжує в тому числі і корпоративні реорганізаційні правовідносини, результатом яких є зміна правового положення (адже відбувається зміна не тільки зобов'язальних, речових, а і корпоративних відносин) реорганізованих юридичних осіб, їх учасників і кредиторів. Реорганізаційні правовідносини є відносинами правонаступництва між реорганізованою і новостворюваною юридичною особою.

Д. В. Жданов пише, що при реорганізації має місце транслятивна сукцесія, яка полягає в переході прав і обов'язків від однієї особи до іншої в повному обсязі [59, с. 113]. С. Д. Могілевський підкреслює, що у правонаступників юридичної особи, яка є учасником товариства, цей новий суб'єкт у правовідношенні займає місце первісного суб'єкта, а права, які перейшли до нього, залишаються тотожними правам первісного суб'єкта. На думку вченого, перехід частки учасника до спадкоємців фізичної особи, яка є учасником ТОВ, а також до правонаступників юридичної особи, яка є учасником товариства, є випадками переходу частки, коли вона належить до об'єктів цивільних прав, які вільно обертаються в обороті, тобто частка може вільно відчужуватися, переходити від однієї особи до іншої в порядку універсального правонаступництва [114, с. 81-82].

Наявність універсального правонаступництва при реорганізації традиційно відрізняє її від іншої форми припинення товариства – ліквідації. Крім цієї ознаки, в юридичній літературі виділяють і факультативні критерії, які розмежовують ці дві форми припинення суб'єкта права. Так, Л. М. Дорошенко серед них називає 1) своєрідність мети реорганізації – відносне, а не абсолютне, як при ліквідації, припинення як суб'єкта, так і його діяльності; 2) збереження горизонтальних і вертикальних правовідносин; 3) створення в якості органу управління комісії з реорганізації на відміну від ліквідаційної комісії при ліквідації [56, с. 167].

В ГК України в положеннях ч. 1 ст. 59 міститься лише відсильна норма права і зазначається, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону, але термін «реорганізація» вживається неодноразово в розумінні форми припинення таких суб'єктів [39].

У ЦК України термін «реорганізація» використовується як узагальнююче позначення припинення юридичної особи з правонаступництвом. Частиною 1 ст. 104 цього Закону визначається, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [235].

Ю. Мица виділяє наступні етапи процедури реорганізації ТОВ незалежно від форми такої реорганізації: 1) етап ініціювання реорганізації – на цьому етапі уповноважені за законом чи відповідно до статуту ТОВ особи (учасники) або органи приймають рішення про його реорганізацію та створюють спеціальний орган для здійснення відповідних заходів; 2) етап здійснення реорганізаційних заходів – на цьому етапі створений на попередньому етапі спеціальний орган повністю або частково (відповідно до змісту рішення про реорганізацію) інвентаризує майно, права та обов'язки ТОВ, що реорганізується, виконує визначені законодавством та рішенням про реорганізацію інформаційні та інші обов'язки, вирішує претензії кредиторів, вчиняє інші дії, необхідні для проведення реорганізації; 3) етап складання і затвердження підсумкового документа з реорганізації – на підставі даних, отриманих на попередньому етапі спеціальним органом, уповноваженим на здійснення реорганізаційних заходів, складається ним та належним чином оформлюється підсумковий документ з реорганізації ТОВ (розподільчий (передавальний) акт (баланс)), який подається на затвердження і затверджується органом, який прийняв рішення про реорганізацію; 4) етап державної реєстрації – на цьому етапі здійснюється державна реєстрація юридичних осіб, створених у результаті реорганізації ТОВ, та державна реєстрація припинення останнього [112, с. 47].

В цьому дослідженні найбільший інтерес викликає стадія оформлення документів, за якими правонаступнику передається майно, в тому числі і майнові права на частку. Відповідно до ч. 2 ст. 107 ЦК України, спеціальний орган з реорганізації за результатами проведення реорганізаційних заходів складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу) [235]. Баланс є документом встановленої форми бухгалтерської звітності, який фіксує склад майна ТОВ, по-перше, лише за вартісними показниками, а по-друге, лише за певними обліковими групами. Він має забезпечувати абсолютно точну ідентифікацію включеного до нього майна, прав та обов'язків. Підсумковий документ з реорганізації затверджується загальними зборами учасників ТОВ або органом, який прийняв рішення про

реорганізацію юридичної особи. Форма та порядок прийняття рішення про затвердження підсумкового документа з реорганізації в цілому аналогічні формі та порядку прийняття рішення про реорганізацію товариства. Втім, рішення про реорганізацію все ж не є тотожним рішенням про затвердження її підсумкового документа, тому якщо чинне законодавство чи статут ТОВ встановлюють кваліфіковану більшість на загальних зборах для прийняття рішення про реорганізацію, а не для прийняття рішення про затвердження її підсумкового документа, то останнє рішення приймається у загальному порядку й вимоги про кваліфіковану більшість на нього не поширюються.

Розглядуваний етап процедури реорганізації містить у собі ризики, пов'язані зі збереженням корпоративного контролю учасників ТОВ, що реорганізується, як за цим ТОВ, так і за його правонаступниками. Зазначене є надзвичайно актуальним, адже саме на цій стадії реорганізації здійснюється складання її підсумкових документів, які фіксують майновий стан, перерозподіл майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, а також формування проектів установчих документів її правонаступників. При цьому існує потенційна небезпека такого перерозподілу корпоративного контролю, за якого будуть порушені права та законні інтереси учасників, які безпосередньо процедуру реорганізації не контролюють. Наприклад, цілком можливим є асиметричний розподіл майна та часток у статутних капіталах правонаступників, за якого «непотрібні» учасники стануть учасниками того з правонаступників, що отримує менше майна і більше зобов'язань (боргів) [112, с. 53].

На підтвердження правонаступництва юридичної особи використовуються відомості ЄДР, у тому числі установчі документи такої юридичної особи, що містяться в реєстрі.

Найчастіше постає питання про момент переходу прав в порядку правонаступництва. Узагальнюючи точки зору з цього приводу Н. І. Шевченко зазначає, що існують два основних підходи щодо моменту правонаступництва при реорганізації господарських товариств: 1) момент правонаступництва визначається підписанням передавального акту або розподільчого балансу;

2) момент правонаступництва пов'язується з припиненням господарського товариства – правопередника та державною реєстрацією правонаступника [240, с. 51].

Аналізуючи ч.ч. 5-8 ст. 4 Закону про держреєстрацію [171], можна зробити висновок, що правонаступництво виникає в залежності від виду реорганізації, а саме: з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття, поділу; з дати державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (при перетворенні); з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються (при приєднанні). Правонаступником може бути лише правосуб'єктна особа, тому момент переходу прав слід пов'язувати з моментом виникнення нового господарського товариства, до якого переходить той чи інший обсяг прав і обов'язків. Акцент робиться саме на одномоментності переходу прав (наприклад, одночасна державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття), оскільки, як юридична особа не може існувати і бути зареєстрованою без майна, так і майно (в тому числі майнові права), що переходить у порядку універсального правонаступництва, не може належати незареєстрованій особі.

В юридичній літературі завжди ставилися завдання, які необхідно вирішувати при регулюванні правонаступництва. Так, професор Б. Б. Черепакін зазначає, що завдання правового регулювання при універсальному правонаступництві в разі реорганізації юридичних осіб зводиться до необхідності: 1) пов'язати перехід всієї сукупності прав і обов'язків з переходом діяльності перетвореної юридичної особи до її правонаступника; 2) розподілити ці обов'язки та відповідальність за їх порушення між правонаступниками перетвореної юридичної особи; 3) полегшити кредиторам перетвореної юридичної особи пошук зобов'язаного або відповідального перед ними її правонаступника [239, с. 11].

В. П. Смельянцев говорить про те, що використання терміну " правонаступництво" у законодавстві обґрунтовується необхідністю вирішити ряд правових завдань, а саме забезпечити: 1) залежність (обумовленість) прав

(обов'язків) правонаступника від прав (обов'язків) первісного суб'єкта правовідносин; 2) ідентичність змісту та обсягу прав (обов'язків) правонаступника і первісного суб'єкта правовідносин; 3) єдність правової підстави і моменту виникнення прав (обов'язків) у правонаступника і його припинення у первісного суб'єкта правовідносин [57, с. 18].

Правонаступник учасника ТОВ, ТДВ або уповноважена ними особа наділяються статусом заявника і мають право подати заяву про вступ до товариств в порядку правонаступництва для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону про держреєстрацію) [171].

У разі ...припинення учасника товариства його частка переходить до його правонаступника без згоди учасників товариства (ч. 1 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ) [188].

Права і обов'язки при реорганізації, як відомо, передаються за передавальним актом або розподільчим балансом. В п. 12 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію передбачено, що передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) та розподільчий баланс (у разі поділу або виділу) юридичної особи повинні відповідати вимогам, встановленим законом. Справжність підписів на передавальному акті та розподільчому балансі юридичної особи нотаріально засвідчується з обов'язковим використанням спеціальних бланків нотаріальних документів, крім випадків, передбачених законом [171].

Складання передавального акту або розподільчого балансу є невід'ємною частиною будь-якої реорганізації, оскільки це документи, які фіксують інформацію про майно, права, обов'язки юридичної особи (в тому числі на частку в статутному капіталі ТОВ), які передаються юридичній особі- правонаступнику. Однією з особливостей процесу складання як передавального акту, так і розподільчого балансу є те, що законодавством не встановлено єдиної типової (або навіть обов'язкової) форми таких документів. Отже, вони складаються відповідно до вимог законодавства, особливостей організаційно-правової форми юридичних осіб, їх діяльності тощо.

В зв'язку з наведеним пропонується більш детально врегулювати зміст такого документу як передавальний акт і встановити в положеннях законодавства, що, крім положень про правонаступництво за всіма зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи щодо всіх його кредиторів і боржників, включаючи зобов'язання, оспорювані сторонами, повинен також містити порядок визначення правонаступництва у зв'язку зі зміною виду, складу, вартості майна, виникненням, зміною, припиненням прав і обов'язків юридичної особи, що реорганізується, які можуть відбутися після дати, на яку складено передавальний акт. Це сприятиме вирішенню проблеми можливої невідповідності складу переданого майна, пов'язаного з тимчасовим проміжком між прийняттям рішення про реорганізацію та затвердженням передавального акту і державною реєстрацією створюваних в результаті реорганізації осіб.

Проте передавальний акт у випадках злиття або приєднання, на думку А. В. Габова, хоча і є документом, який підтверджує правонаступництво, але його дані не можуть бути єдиним доказом існування права або обов'язку; будь-який його дефект у вигляді не зазначення того чи іншого майна, права, обов'язку не відображається на існуванні права і обов'язку у правонаступника... і відсутність згадки про них в такому акті не означає припинення прав і обов'язків в зв'язку з припиненням реорганізованої особи [31, с. 41].

Згідно з положеннями ч. 2 ст. 50 Закону про ТОВ та ТДВ якщо товариству, до якого здійснюється приєднання, належить частка у статутному капіталі товариства, що приєднується, така частка не враховується для визначення розміру статутного капіталу товариства в результаті приєднання. Якщо товариству, що приєднується, належить частка у статутному капіталі товариства, до якого здійснюється приєднання, така частка не враховується для визначення розміру статутного капіталу товариства в результаті приєднання. Відповідно до положень ч. 2 ст. 51 цього ж закону якщо частка у статутному капіталі товариства, що припиняється шляхом поділу, належить самому товариству, така частка підлягає розподілу між його учасниками пропорційно до належних їм часток у статутному капіталі товариства, що припиняється [188].

Законодавець передбачає таке право товариств, які беруть участь у припиненні, як укладення договору про припинення товариства. Істотними умовами такого договору є умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам - правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є АТ), склад органів юридичних осіб - правонаступників та інші умови припинення (ст. 53 Закону про ТОВ та ТДВ). Іноді такі правочини є фіктивними і кредитори звертаються до суду про визнання таких договорів недійсними в зв'язку, наприклад, з тим, що товариство не визначило своїх кредиторів і розмір заборгованості перед ними, а мета договору (досягнення найбільш ефективних результатів діяльності, підвищення конкурентоздатності, зріст прибутку сторін) є вочевидь такою, що неможна досягнути. Така ситуація наводиться в літературі як приклад зловживання правом при реорганізації [20, с. 54].

Щодо конвертації часток учасників у статутному капіталі товариства, що припиняється внаслідок поділу, в частки у статутному капіталі товариств- правонаступників, то принцип її здійснення наступний: це відбувається із збереженням співвідношення між частками учасників у капіталі товариства та кожного товариства- правонаступника. Частки учасників у статутному капіталі товариства, що припиняється внаслідок злиття або приєднання, конвертуються в частки учасників у статутному капіталі товариства- правонаступника із збереженням співвідношення між частками учасників, яке існувало в товаристві, що припинилося, у межах сукупної частки таких учасників у статутному капіталі товариства- правонаступника (чч. 2-3 ст. 54 Закону про ТОВ та ТДВ). При останній формі реорганізації - перетворенні товариства - частки у статутному капіталі товариства, що перетворюється, конвертуються в частки товариства- правонаступника та розподіляються між учасниками із збереженням співвідношення часток учасників товариства, що існувало до перетворення (ч. 5 ст. 54 Закону про ТОВ та ТДВ) [188].

Законодавець встановлює також міри захисту прав кредиторів під час виділу та припинення товариства. Так, протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення товариства шляхом поділу, перетворення, або про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання - з дати прийняття рішення про це останнім з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство, що планує виділ, та кожне товариство, що бере участь у припиненні відповідно, зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів. Повідомлення про припинення товариства та строк для пред'явлення кредиторами своїх вимог оприлюднюються на порталі електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань автоматично у режимі реального часу за допомогою програмних засобів ЄДР (ч. 1 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ). Кредитор, вимоги якого до товариства не забезпечені договором забезпечення, протягом зазначеного строку, має право звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з двох варіантів дій:

- 1) надання забезпечення виконання зобов'язання;
- 2) дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором (ч. 2 ст. 55 Закону про ТОВ та ТДВ) [188].

Н. В. Щербакова піддавала критиці такий підхід законодавця до права кредитора дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) товариством – боржником, що реорганізується. Вона зазначала, що такий підхід є виправданим тільки у випадку, коли є реальна погроза невиконання зобов'язання, застосування ж цих мір кредиторами буде сприяти безпідставному втриманню процесу капіталізації українських господарюючих суб'єктів, відсутності конкурентоздатності на ринку [251, с. 219-220].

Якщо кредитор не звернувся з такою вимогою, це означає, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язання (зобов'язань) перед ним.

Аналогічно, як і при спадкуванні частки ТОВ, у разі припинення учасника - юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, правонаступники такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається. Якщо частка такого учасника у статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника (ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ) [188].

Як зазначається в юридичній літературі, в результаті проведення реорганізації учасник може виявитися володільцем меншої частки, або володільцем частки меншої номінальної вартості, або володільцем частки товариства з фінансовими показниками, які істотно відрізняються від фінансових показників товариства, що реорганізується. Внаслідок чого учасник, втративши низку повноважень, які надаються учасникам, що мають необхідний для його реалізації розмір частки, не зможе реалізувати своє право на отримання частини прибутку ТОВ, а також розраховувати на отримання частини майна, яке залишається після ліквідації ТОВ, що в свою чергу може негативним чином відобразитися на ринковій вартості належних йому часток [81, с. 85]. Крім того, право на участь може також зазнати обмежень шляхом отримання в результаті реорганізації частки, яка надає меншу кількість голосів на загальних зборах учасників товариства, або віднесення широкого кола питань не до компетенції вищого органу управління, а до повноважень виконавчих органів.

Отже, інтереси учасників ТОВ можуть зазнати утиску не тільки в результаті зниження ринкової вартості належних їм часток або утиску їх прав порівняно з правами, які передбачено статутом товариства, але і, наприклад, внаслідок позбавлення певного розміру частки в результаті проведення реорганізації

Таким чином, питання, пов'язані з правонаступництвом при реорганізації, є настільки специфічним, що потребують окремого законодавчого врегулювання.

Висновки до розділу 2.

З проведеного системного аналізу підстав та порядку переходу частки у статутному капіталі ТОВ та ТДВ за чинним законодавством України та зарубіжних країн, підходів правозастосовної практики та науки господарського права можна зробити наступні висновки та узагальнення:

по-перше, уточнено визначення поняття «відчуження частки», а саме це правова підстава переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі;

по – друге, уточнено правову природу письмового повідомлення учасника про намір продати свою частку (частину частки) третій особі шляхом визнання такого повідомлення пропозицією про укладення договору (офертою), а відомостей, які містяться в цьому документі, - істотними умовами договору про продаж частки; причому пропонується можливість обрання порядку направлення повідомлення (оферти) про намір продати свою частку з двох альтернативних варіантів: 1) шляхом направлення електронною поштою, іншими електронними засобами зв'язку; 2) із застосуванням традиційного порядку повідомлення в письмовій формі з використанням звичайних засобів зв'язку;

по – третє, визначено поняття «переважне право на придбання частки (частини частки) в статутному капіталі ТОВ», під яким запропоновано розуміти суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства можливість пріоритетно перед третіми особами набути частку в статутному капіталі, є відносним та вторинним щодо прав, які обумовлюють його виникнення, та встановлюється з метою запобігання непідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками, порядок здійснення якого визначається законом, статутом або корпоративним договором;

по – четверте, запропоновано підстави та порядок розрахунку ціни частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме: ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), та має бути однаковою для всіх учасників товариства;

по - п'яте, удосконалено положення щодо ціни частки в статутному капіталі шляхом визначення її для учасника, який бажає скористатися своїм переважним правом на придбання частки, за ціною пропозиції третій особі або за ціною, відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеної у статуті товариства або корпоративному договорі; також умовами застосування іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною, у тому числі зміну розміру такої ціни або порядку її визначення, запропоновано вважати наступні: 1) переважне право передбачається статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту; 2) рішення загальних зборів учасників з цього питання приймається одностайно всіма учасниками товариства; 3) положення щодо іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі виключаються зі статуту товариства трьома чвертями голосів усіх учасників товариства;

по-шосте, уточнено інший спосіб здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки в статутному капіталі, а саме шляхом встановлення у статуті товариства відмінного від передбаченого у законодавстві порядку реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства з можливістю пропозиції частки або частини частки в статутному капіталі товариства усім його учасникам непропорційно розмірам їх часток;

по-сьоме, удосконалено підхід щодо форми договору з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме запропоновано закріплення в законодавстві вимоги щодо письмової форми з нотаріальним посвідченням договору, а також за бажанням сторін застосування альтернативного такому порядку варіанту - укладення договорів у простій письмовій формі та підписання його з використанням електронного підпису; виокремлено стадії нотаріального посвідчення таких договорів з уточненням їх змістовного наповнення: 1) організаційна – перевірка законності договору щодо правосуб'єктності сторін договору; змісту правовідносин, які виникли між сторонами з приводу частки; правил оформлення, що встановлюються до нотаріальної форми правочину, виходячи з вимог законодавства, статуту ТОВ та ТДВ, правил нотаріального діловодства; волевиявлення сторін, виходячи з їх внутрішньої волі; змісту наданих сторонами документів тощо; 2) інформаційна – консультування сторін, роз'яснення умов дійсності правочину, правових наслідків недійсності правочину; допомога в зборі відсутніх документів та інформації у порядку інформаційної взаємодії; 3) правореалізаційна – посвідчення договору нотаріусом (як остаточне підтвердження, фіксація волевиявлення сторін), а саме оформлення та підписання сторонами договору з відчуження частки та вчинення посвідчувального напису на договорі нотаріусом як підтвердження моменту завершення його посвідчення; 4) легалізаційна – внесення нотаріусом запису про договір у відповідний нотаріальний реєстр (він може бути поіменованій як Єдиний реєстр корпоративних прав) та державна реєстрація змін відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у результаті нотаріального посвідчення договору, предметом якого є відчуження частки засновника (учасника) у статутному капіталі ТОВ та ТДВ;

по – восьме, удосконалено положення щодо набуття в повному обсязі всіх корпоративних прав товариства (в тому числі права брати участь в управлінні) третьою особою, яка придбала частку у його статутному капіталі, шляхом закріплення у статуті як додаткової умови такого набуття «права на схвалення», яке уповноважений застосувати виконавчий орган товариства;

по – дев'яте, уніфіковано наслідки виходу чи виключення учасника з ТОВ чи ТДВ, а саме такими наслідками можуть бути: (1) прийняття товариством рішення про зменшення розміру статутного капіталу без передання будь-кому такої частки з обов'язковим письмовим повідомленням протягом 10 днів кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, та державна реєстрація змін щодо зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки; (2) прийняття товариством рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув або якого виключено з товариства, та державна реєстрація змін щодо виключення або виходу учасника з одночасним наданням державному реєстратору довідки про формування резервного капіталу;

по – десяте, виокремлено етапи застосування переважного права при продажу частки в статутному капіталі товариства, зокрема: 1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною; 2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника; 3) придбання частки учасника покупцем; 4) застосування наслідків порушення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення;

по-одинадцяте, удосконалено положення щодо розгляду справ про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки) шляхом надання повноважень суду зі встановлення додаткового строку, протягом якого інші учасники товариства можуть приєднатися до заявленої вимоги, який не може становити менш ніж два місяці;

по-дванадцяте, удосконалено наслідки переходу частки в статутному капіталі товариства відносно вступу до ТОВ та ТДВ з уточненням, що заява про вступ обов'язково подається лише при переході частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ до спадкоємця або правонаступника учасника ТОВ та ТДВ, що є підставою для виникнення у них корпоративних прав; у всіх інших випадках переходу частки в статутному капіталі товариства заява про вступ не подається;

по-тринадцяте, запропоновано внести зміни до Закону про ТОВ та ТДВ та передбачити в ньому положення щодо переходу частки учасника товариства до самого товариства за рішенням загальних зборів учасників з моменту виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю;

по – чотирнадцяте, уточнено, що виключення учасника з ТОВ та ТДВ не можливе як санкція за будь-яке порушення обов'язків учасника товариства, виключення учасника допускається за рішенням органів управління ТОВ чи ТДВ у позасудовому порядку лише у двох випадках: 1) якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку; 2) у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника – фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону;

по – п'ятнадцяте, уточнено порядок звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, а саме: 1) визначено строк: а) 30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку для повідомлення виконавця про своє бажання викупити частку в статутному капіталі; б) один місяць для укладення договору купівлі-продажу частки з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі; 2) встановлено умови на випадок придбання частки кількома учасниками щодо набуття права на частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ вирішено наукове завдання, що полягало в обґрунтуванні теоретичних положень щодо правового регулювання переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ та напрямів удосконалення законодавства в цій сфері, спрямованих на підвищення ефективності господарського законодавства, забезпечення здійснення господарської діяльності та захист прав та інтересів суб'єктів господарювання.

До основних висновків та теоретичних узагальнень за темою дисертаційного дослідження належать наступні положення.

1. Аргументовано, що ТОВ є однією з розповсюджених організаційно-правових форм господарювання в Україні та за кордоном, де утворюються компанії з обмеженою відповідальністю. Законодавство країн на пострадянському просторі містить легальне визначення частки учасника товариства, розглядаючи її як частину статутного капіталу, встановлену залежно від розміру вкладу до статутного капіталу. Визначено, що частка в статутному капіталі товариства – це частина статутного капіталу товариства, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості.

Доведено, що існує певний правовий зв'язок між корпоративними правами, часткою в статутному капіталі, статутним капіталом. Корпоративні права виникають у тієї особи, якій належить частка в статутному капіталі ТОВ, проте момент виникнення корпоративних прав може не співпадати з моментом набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ. Частка в статутному капіталі ТОВ є оборотоздатною, а статутний капітал товариства не може бути відчужено. Майновим правом можна вважати право учасника на

частку, а не саму частку, як об'єкт цього майнового права. Статутний капітал товариства є грошовою оцінкою певного майна, що передано в якості вкладу учасника товариства.

Аргументовано, що корпоративні права учасника ТОВ та ТДВ можуть здійснюватися лише на пропорційних засадах, обумовлених розміром частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ: розмір частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ впливатиме на його право брати участь в розподілі прибутку товариства, право отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість, право брати участь в управлінні товариством; розмір частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ не впливає на характер правовідносин, які виникають між учасником і ТОВ та ТДВ.

2. Визначено, що перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю є припиненням права власності на частку в статутному капіталі одного учасника ТОВ та ТДВ та набуттям цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникненням корпоративних прав у порядку, встановленому законом. Перехід частки учасника в статутному капіталі ТОВ відбувається при: а) відчуженні учасником товариства своєї частки (частини частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам; б) зверненні стягнення на частку учасника товариства; в) спадкуванні чи правонаступництві у зв'язку з припиненням юридичної особи; г) виході або виключенні учасника з товариства.

Обґрунтовано, що обставини набуття прав учасника товариства, у тому числі і момент такого набуття, не залежать від наявності/відсутності у ЄДР відомостей щодо певного складу учасників товариства. Судова практика розрізняє момент виникнення права на участь в товаристві і момент виникнення у такої особи права власності на частку в статутному капіталі товариства. Набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства надає третій особі право на вступ до товариства, порядок вступу до ТОВ та ТДВ визначається статутом

товариства. Статутом товариства може бути передбачено, що особа, яка набула право власності на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, автоматично набуває статус учасника товариства і набуває корпоративні права. Заява про вступ до товариства обов'язково подається лише при переході частки в статутному капіталі товариства до спадкоємця або правонаступника учасника товариства.

Конкретизовано, що основними правовими наслідками переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ є, по-перше, набуття права власності на частку в статутному капіталі ТОВ та виникнення корпоративних прав у особи, до якої переходить така частка; по-друге, державна реєстрація змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю; по-третє, припинення корпоративних прав у учасника товариства, частка якого в статутному капіталі перейшла до інших учасників, третіх осіб або самого товариства. Залежно від підстави переходу частки учасника в статутному капіталі ТОВ та ТДВ ці правові наслідки конкретизуються й обумовлюються особливостями відчуження частки в статутному капіталі товариства, звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства, реорганізації товариства тощо.

3. Обґрунтовано, що Законом про ТОВ та ТДВ закладено доступні та надійні механізми захисту прав та інтересів учасників, швидкого та справедливого вирішення внутрішніх конфліктів, які можуть загрожувати життєздатності бізнесу. Статут товариства та корпоративний договір є індивідуальними регуляторами корпоративних відносин, формою втілення регулятивної функції права, яка дає можливість на власний розсуд товариству визначити умови упорядкування корпоративних відносин у межах і порядку, встановлених законом.

Визначено напрями удосконалення законодавства, що регулює відносини щодо переходу частки учасника в статутному капіталі товариства, і запропоновано доповнити Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтею 19¹ «Перехід частки в статутному капіталі товариства», яку викласти в такій редакції:

«1. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства – припинення права власності на частку в статутному капіталі в одного учасника товариства та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення корпоративних прав у порядку, встановленому законом.

2. Частка у статутному капіталі товариства – це частина статутного капіталу товариства, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості».

Запропоновано виключити частину восьму статті 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка передбачає можливість закріплення в корпоративному договорі положення про незастосування переважного права учасника товариства на придбання частки іншого учасника товариства. Запропоновано доповнити частину п'яту статті 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» реченням такого змісту: «З моменту виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю частка цього учасника може переходити до самого товариства за рішенням загальних зборів учасників».

4. Уточнено поняття «відчуження частки», яке є однією з найбільш розповсюджених на практиці підстав переходу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, і запропоновано розуміти під ним конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі.

Виокремлено стадії такого відчуження та уточнено їх зміст залежно від функціонального призначення, зокрема: 1) підготовча, яка складається з прийняття рішення про продаж частки учасником товариства; надсилання письмового повідомлення (оферти) про це учасникам товариства з інформацією

про ціну та розмір частки, що відчужується, інших умов такого продажу; очікування відповіді на пропозицію у встановлений законом термін (30 днів); 2) реалізаційна, яка включає укладення договору купівлі–продажу частки, який повинен визначати істотні умови: предмет, ціну, строк дії договору, а також порядок оплати, момент переходу права на частку, порядок приймання-передачі частки; складання акту приймання-передачі, засвідчення акту сторонами договору; перехід права на частку в статутному капіталі ТОВ до іншої особи; 3) завершальна або стадія державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, яка передбачає дії з підготовки необхідних для подання державному реєстратору документів та державну реєстрацію змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток в статутному капіталі чи склад учасників ТОВ та ТДВ.

5. Обґрунтована з метою втілення антирейдерської політики на сучасному етапі розвитку господарського обороту доцільність запровадження в законодавство більшого ступеня формалізації договорів з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме запропоновано як загальне правило їх укладення у письмовій формі з нотаріальним посвідченням договору, але з можливістю обрання альтернативної форми укладення договору - простої письмової за умови підписання його з використанням електронного підпису.

Виокремлено наступні стадії нотаріального посвідчення договорів з відчуження частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ з уточненням їх змістовного наповнення: 1) організаційна – перевірка законності договору щодо правосуб'єктності сторін договору; змісту правовідносин, які виникли між сторонами з приводу частки; правил оформлення, що встановлюються до нотаріальної форми правочину, виходячи з вимог законодавства, статуту ТОВ та ТДВ, правил нотаріального діловодства; волевиявлення сторін, виходячи з їх внутрішньої волі; змісту наданих сторонами документів тощо; 2) інформаційна – консультивання сторін, роз'яснення умов дійсності правочину, правових наслідків недійсності правочину; допомога в зборі відсутніх документів та інформації у порядку інформаційної взаємодії; 3) правореалізаційна – посвідчення договору

нотаріусом (як остаточне підтвердження, фіксація волевиявлення сторін), а саме оформлення та підписання сторонами договору з відчуження частки та вчинення посвідчувального напису на договорі нотаріусом як підтвердження моменту завершення його посвідчення; 4) легалізаційна – внесення нотаріусом запису про договір у відповідний нотаріальний реєстр (він може бути поіменованій як Єдиний реєстр корпоративних прав) та державна реєстрація змін відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у результаті нотаріального посвідчення договору, предметом якого є відчуження частки засновника (учасника) у статутному капіталі ТОВ та ТДВ.

Обґрунтовано, що за правовою природою письмове повідомлення учасника про намір продати свою частку (частину частки) в статутному капіталі фактично є офертою (пропозицією про укладення договору), яку інші учасники товариства можуть акцептувати або ні, а відомості, які містяться в цьому документі, є істотними умовами майбутнього договору про продаж частки, в зв'язку з чим уніфіковано відповідну термінологію; доведено, що відсутність єдиного підходу щодо відповідної термінології на сучасному етапі розвитку законодавства обумовлена автоматичним перенесенням недоліків законодавства початку 90-х років (формування законодавства незалежної України) в актуальне національне законодавство; великим масивом нормативних актів, які термінологічно не узгоджені між собою, недостатнім рівнем юридичної техніки при формуванні законодавства.

Аргументовано, що з метою діджиталізації процесу укладення договору відчуження частки та з урахуванням викликів, з якими зіштовхнулось людство при появі непереборної сили в вигляді пандемії, і, як її наслідку, - вимушеного карантину, що може стати загрозою всьому господарському обороту, необхідним є спрощення процесу повідомлення учасників про намір розпорядження своєю часткою, а саме закріплення в законодавстві можливості визначення на власний розсуд порядку надіслання повідомлення (оферти) про намір продати свою частку в статуті шляхом обрання одного з двох альтернативних порядків, а саме: 1) направлення пропозиції електронною поштою, іншими електронними засобами

зв'язку; 2) із застосуванням традиційного порядку повідомлення в письмовій формі з використанням звичайних засобів зв'язку.

б. Визначено поняття «переважне право на придбання частки (частини частки) в статутному капіталі ТОВ» як суб'єктивне право, яке надає іншим учасникам товариства можливість пріоритетно перед третіми особами набути частку в статутному капіталі, є відносним та вторинним щодо прав, які обумовлюють його виникнення, та встановлюється з метою запобігання непідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між учасниками, порядок здійснення якого визначається законом, статутом або корпоративним договором.

Аргументовано, що задля забезпечення постійного сталого складу учасників, які є перевіреними бізнес-партнерами, вбачається доцільним удосконалити положення щодо набуття в повному обсязі всіх корпоративних прав товариства (в тому числі права брати участь в управлінні) третьою особою, яка придбала частку у його статутному капіталі, шляхом закріплення у статуті як додаткової умови такого набуття «права на схвалення», яке уповноважений застосувати виконавчий орган товариства.

Виокремлено наступні етапи процедури реалізації переважного права набуття частки в статутному капіталі товариства: 1) висування пропозиції продавцем частки іншим учасникам щодо можливості її придбання і прийняття пропозиції другою стороною; 2) формалізація згоди учасника на придбання частки іншого учасника; 3) придбання частки учасника покупцем; 4) застосування наслідків порушення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства у разі такого порушення.

Запропоновано підстави та порядок розрахунку ціни частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ, а саме: ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова

вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), та має бути однаковою для всіх учасників товариства.

Запропоновано умовами застосування іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною, у тому числі зміну розміру такої ціни або порядку її визначення, вважати наступні: 1) переважне право передбачається статутом товариства при його заснуванні або при внесенні змін до статуту; 2) рішення загальних зборів учасників з цього питання приймається одностайно всіма учасниками товариства; 3) положення щодо іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі виключаються зі статуту товариства трьома чвертями голосів усіх учасників товариства.

Уточнено, що іншим способом здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки в статутному капіталі може бути реалізація переважного права учасників товариства, розподіл відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства з можливістю пропозиції частки або частини частки в статутному капіталі товариства усім його учасникам непропорційно розмірам їх часток за умови, що це передбачено статутом товариства.

Удосконалено положення щодо ціни частки в статутному капіталі шляхом визначення її для учасника, який бажає скористатися своїм переважним правом на придбання частки, за ціною пропозиції третій особі або за ціною, відмінною від ціни пропозиції третій особі і заздалегідь визначеної у статуті товариства або корпоративному договорі.

7. Аргументовано, що перехід частки у статутному капіталі товариства має місце при виході учасника з ТОВ та ТДВ або виключенні учасника з товариства, якщо ТОВ та ТДВ приймає рішення не зменшувати розмір статутного капіталу при виході учасника з ТОВ та ТДВ або його виключенні та приймає рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув з товариства, і разом із заявою про державну реєстрацію змін до відомостей ЄДР

щодо виключення або виходу учасника ТОВ та ТДВ надає довідку про формування резервного капіталу в розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою у своєму статутному капіталі.

Доведено, що виключення учасника з товариства не допускається за рішенням суду, виключення учасника з товариства можливе тільки за рішенням органів управління ТОВ чи ТДВ, якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, чи у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника - фізичної особи чи припинення учасника - юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону.

8. Обґрунтовано, що перехід частки у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ має місце при зверненні стягнення на частку учасника товариства. За чинним законодавством виконавець зобов'язаний повідомити товариство про намір звернути стягнення на частку учасника-боржника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ та направити постанову про накладення арешту на частку учасника в статутному капіталі. Якщо за Законом України «Про господарські товариства» державний виконавець визначав частину майна, що підлягала виділу, або обсяг коштів, що становили її вартість, на підставі балансу товариства, то за Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство зобов'язане надати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Доведено, що звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Якщо учасник товариства реалізував своє переважне

право на придбання частки, то укладається виконавцем договір купівлі-продажу частки з ним. Частка у статутному капіталі товариства реалізується на аукціоні в загальному порядку в наступних випадках: а) якщо товариство не виконало свої обов'язки, визначені законом, щодо надання виконавцеві відомостей, необхідних для розрахунку вартості частки боржника, б) якщо товариство не виконало свої обов'язки щодо надання виконавцю та боржнику доступу до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника, в) якщо договір купівлі-продажу частки вважатиметься розірваним.

Уточнено порядок звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі товариства в частині визначення строку, протягом якого учасники повинні повідомити виконавця про своє бажання викупити частку (30 днів з дати отримання пропозиції від виконавця придбати частку), щодо визначення суб'єктів, з ким має бути укладено договір-купівлі продажу частки, якщо всі учасники або декілька учасників заявили бажання викупити частку (укладається договір купівлі-продажу частини частки з усіма такими учасниками пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства), щодо визначення строку, протягом якого має бути укладено договір купівлі-продажу частки (один місяць з моменту одержання письмової заяви від учасника товариства про намір скористатися своїм переважним правом купівлі частки у статутному капіталі товариства).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аветисян М. Р. Організаційно-правова форма господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. 199 с.
2. Академічний тлумачний словник (1970 - 1980). *Словник української мови*. URL : <http://sum.in.ua/s/chuzhuj> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Андреев В. К., Лаптев В. А. Корпоративное право современной России : монография. 2-е изд., перер. и доп. Москва : Проспект, 2017. 352 с.
4. Апаров А. М., Коваленко Я. Г. Особливості спадкування корпоративних прав. *Правова держава*. 2018. № 29. С.74-78.
5. Астахова М. А. Оборот прав на результаты интеллектуальной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Тюменский государственный институт мировой экономики, управления и права. Екатеринбург, 2007. 23 с.
6. Бабаев А. Б. Проблема секундарных прав в российской цивилистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московский государственной университет им. М.В. Ломоносова. Москва, 2006. 22 с.
7. Бабаскін А. Ю. Проблеми звернення стягнення на предмет іпотеки в порядку позасудового врегулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 142-148.
8. Бабецкая И. Я. Преимущественные права в корпоративных правоотношениях: понятие, признаки и общая характеристика. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2013. Сер. 14. Вып. 2. С. 3-9. URL : <https://lawjournal.spbu.ru/issue/view/303> (дата обращения: 26.09.2018).
9. Бабецька І. Я. Правова природа переважних прав. *Форум права*. 2011. № 1. С. 37-41. URL : <https://forumprava.pp.ua/page-5.html> (дата звернення: 10.04.2019).
10. Байбак В. В. Обязательственное требование как объект гражданского оборота. Москва : Статут, 2005. 222 с.

11. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / НДІ приват. права і підприємництва. Київ, 2012. 203 с.
12. Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий. *Объекты гражданского оборота: сборник статей*. Москва : Статут, 2007. С. 6–77.
13. Белов В. А. Отчуждение и приобретение по российскому Гражданскому кодексу (понятийно-терминологическая сторона вопроса). *Законодательство*. 2006. № 7. С. 8–19.
14. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. Москва : ЦентрЮрИнфоР, 2001. 265 с.
15. Белов В. А., Пестерева Е. В. Хозяйственные общества. Москва : ЮрИнфоР, 2002. 333 с.
16. Бігняк О. В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Юридична література. 2018. 408 с.
17. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія. Одеса, 2018. 474 с.
18. Бірюков В. Поняття корпоративних прав. Особливості відчуження корпоративних прав у фермерських господарствах. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 4. С. 145-151.
19. Бобкова А., Захарченко А. Види організаційно-господарських відносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 65-80.
20. Божко М. П., Галанцев Д. А. Семь уроков корпоративных конфликтов. Москва : Проспект, 2018. 96 с.
21. Бойко Р., Любченко М. Питання визначення підсудності у спорах про звернення стягнення на предмет іпотеки. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1. С. 132-135.

22. Бондар В. Переважні права в акціонерному товаристві та способи їх захисту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 89. С. 95-99.

23. Бондаренко Н. Л., Капитанова А. А. Понятие и правовая природа преимущественных прав (на материалах Республики Беларусь). *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2018. № 1 (54). С. 75-83. URL : http://www.omlaw.ru/attachments/article/2218/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_1_2018%20_%D0%904-1.pdf (дата обращения: 12.01.2019).

24. Бондаренко Н. М., Худак О. О. Особливості формування статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 7. С. 117-122.

25. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 127–130.

26. Васильченко В. Спадкування часток учасників господарських товариств та кооперативів: актуальні питання. *Право України*. 2000. № 7. С. 80–81.

27. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій. Київ : Атіка, 2004. 624 с.

28. Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів : дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 / Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля. Луганськ, 2004. 206 с.

29. Вороная Н., Білова Н., Дзюба Н., Чернишова Н. Статутний капітал ТОВ. Вихід учасника з товариства: юридичні аспекти. *Податки та бухгалтерський облік*. 2015. № 77. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/september/issue-77/article-11754.html> (дата звернення: 01.06.2019).

30. Всесвітній словник української мови. URL : <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F> (дата звернення: 14.04.2019).

31. Габов А. В. Реорганизация и ликвидация юридических лиц: научно-практический комментарий к статьям 57-65 Гражданского кодекса Российской

Федерации. М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения: ИНФРА-М, 2015. XVI. 203 с.

32. Галазова З. В. Институт реорганизации юридического лица : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. Москва, 2015. 198 с.

33. Гарагонич А. В. 10 пасток Закону про ТОВ. *Юридичний інтернет-ресурс ЛІГА. Блоги*. URL : https://blog.liga.net/user/ogaragonych/article/30270?fbclid=IwAR1B-MI8hc7UIEU0wAqxLRwXhAHvb7mP8CEuQq1ck_7EtOzbwaBe5j6aWns (дата звернення: 15.12.2019).

34. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств : проблеми теорії і практики : монографія / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ, 2019. 406 с.

35. Гарагонич О. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 2. С. 110-117.

36. Гатаулина Л. Ф. К вопросу о правовой природе корпоративных прав. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2016. № 4 (111). С. 167-172. URL : http://www.xn--80af5bzc.xn--p1ai/documents/vestnik/04_2016.pdf (дата обращения: 14.04.2019).

37. Глушецкий А. А. Открытые и закрытые корпорации. Особенности оборота долей в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью: правовой и экономический аспекты. Москва : Статут, 2017. 192 с.

38. Глушкова Е. А. К вопросу о правовой природе преимущественных гражданских прав как субъективных прав. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 7 (56). С. 82-87. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-pravovoy-prirode-preimuschestvennyh-grazhdanskih-prav-kak-subektivnyh-prav> (дата обращения: 28.04.2019).

39. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

40. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
41. Гражданский кодекс Республики Молдова от 06 июня 2002 года. URL : <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/md/md149ru.pdf> (дата обращения: 20.08.2019).
42. Гражданский кодекс Российской Федерации от 21 октября 1994 года. URL : <http://www.gk-rf.ru/statia93> (дата обращения: 14.08.2019).
43. Гражданский кодекс РСФСР от 31 октября 1922 года: официальный текст с изменениями на 1 января 1952 года и с приложением постатейно-систематизированных материалов. Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1952. 160 с.
44. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник : в 2 т. / отв. ред. проф. А. С. Комаров, проф. А. А. Костин, проф. О. Н. Зименкова, доц. Е. В. Вершинина. Т. 1 : Общая часть. Москва : Статут, 2019. 559 с.
45. Гражданское право: участники правоотношений : учебное пособие для бакалавров / отв. редактор В. В. Долинская, В. Л. Слесарев. Москва : Проспект, 2017. 272 с.
46. Гражданское уложение. Кн. 1. Положения общие: проект Высочайше утвержденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения / П. Юренев, К. Малышев, А. Лыкошин и др.; председатель редакционной комиссии И. Карницкий. *Российский правовой портал: Библиотека Пашкова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=4930> (дата обращения: 21.04.2019)
47. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва : Статут, 2001. 411 с.
48. Гринько П. О. Секундарні права у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.
49. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 року № 367. *Офіційний вісник України*. 2019. № 36. Ст. 1260.

50. Долинская В.В. Акционерное право : учебник / Отв. ред. А.Ю. Кабалкин. Москва: Юрид. лит., 1997. 352 с.

51. Дорошенко Л. М. Корпоративні договори в національному праві та в праві країн англо-американської правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 83 - 89.

52. Дорошенко Л. М. Поняття та сутність корпоративного договору. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 152 - 157.

53. Дорошенко Л. М. Способи усунення дедлока як різновиду корпоративних конфліктів. *Правничий часопис*. 2019. № 1. С. 45–54.

54. Дорошенко Л. М. Щодо гарантійної функції статутного капіталу господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (Вінниця, 18 травня 2018 р.). Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 57-59.

55. Дорошенко Л. М., Шемета Т. М. Правові наслідки припинення права розпорядження часткою в статутному капіталі щодо корпоративного договору в національному та англійському праві. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір*: матеріали у Всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті професора В. Д. Волкова (Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Хмельницький. 2019. С. 128-133.

56. Дорошенко Л. Н. Правовые основания принудительной ликвидации хозяйственных обществ: монография. Донецк: Норд-Пресс, ДонНУ, 2013. 227 с.

57. Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московский университет МВД России. Москва: Юриспруденция, 2010. 28 с.

58. Єлісеєва О. В. Цивільно-правові договори як підстави виникнення права приватної власності громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 240 с.

59. Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. Изд. 2 – е , перер. и доп. М.: «Лекс-Книга», 2002. 303 с.

60. Задихайло Д. В., Кібенко О. Р., Назарова Г. В. Корпоративне управління : навч. посібник. Харків: Еспада, 2003. 688 с.
61. Закон Австралії о корпораціях 2001 года (Corporations act). URL : http://www5.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ca2001172/ (дата обращения: 12.12.2018).
62. Звернення стягнення на частку учасника ТОВ. URL : <http://holgroup.com.ua/zvernennya-styagnennya-na-chastku-uchasnyka-tovarystva-z-obmezhenoyu-vidprovidalnistyu/> (дата звернення: 15.12.2019).
63. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. Київ : Наукова думка, 1996. 63 с.
64. Калаур І. Р. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права власності юридичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 198 с.
65. Каминка А. И. Очерки торгового права. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 547 с.
66. Карташов М. А. Общество с ограниченной ответственностью. Историко-правовой аспект : монография / науч. рук. канд. юрид. наук, доц. О. А. Макарова. СПб. : Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. 135 с.
67. Кібенко О., Залеська А. Вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю: проблемні питання та практичні рекомендації. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 20–29.
68. Кібенко О. Р., Пендак-Сарбах А. В. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis Європейського Союзу та законодавства України. Київ : Юстіан, 2006. 491 с.
69. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 526 с.

70. Кількість юридичних осіб за організаційними формами. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/edrpooy/ukr/EDRPU_2018/ks_opfg/ks_opfg_0118.htm (дата звернення: 25.06.2019).

71. Кобець Р. Новий закон по ТОВ: порядок виходу учасника з товариства. URL : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/novij-zakon-pro-tov-mozhливosti-ta-riziki-339557/> (дата звернення: 10.06.2019).

72. Коваль І., Павлюченко Ю. Охоронна функція господарського права. *Право України*. 2019. № 8. С. 15-30.

73. Коваль О. Доля частки не прийнятого в ТОВ спадкоємця правонаступника). *Юридичний журнал*. 2009. № 5. С. 96- 97.

74. Комментарий к гражданскому законодательству Российской Федерации о хозяйственных обществах / под общ. ред. М.Ю. Тихомирова. Москва : Юринформцентр, 1999. 462 с.

75. Корпоративне право : навчальний посібник / О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко та ін.; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.

76. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук та ін.; за заг. ред. В. А. Васильєвої. Харків : Право, 2018. 616 с.

77. Корпоративні спори : комент. суд. практики / [І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.]; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2018. 288 с.

78. Корпоративні спори : правові позиції Верховного Суду та коментарі науковців / [І. В. Спасибо-Фатєєва, Г. О. Вронська та ін.]; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2019. 280 с.

79. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под. общ. ред. В. А. Белова. Москва : Юрайт, 2014. 678 с.

80. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под. общ. ред. В. А. Белова. Москва : Юрайт, 2016. 552 с.

81. Корпоративное право: актуальные проблемы : учебник / Д. В. Ломакин, Ф. А. Афаунова, О. И. Гентовт [и др.]; под. общ. ред. Д. В. Ломакина. Москва : Инфотропик Медиа, 2015. 256 с.

82. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми : монографія / О. А. Беляневич, А. В. Мягкий. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

83. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 213 с.

84. Кравчук В. Вклади статутного капіталу господарського товариства. *Право України*. 2007. № 7. С. 57-61.

85. Кравчук В. М. Істотні умови та порядок вступу до товариства. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2009. № 4 (17). С. 16–19.

86. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2005. 720 с.

87. Кравчук В. М. Поняття корпоративних прав. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 59-64.

88. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 35 с.

89. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Львівський держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2009. 430 с.

90. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів: Край, 2009. 464 с.

91. Крат В. І. Переважне право купівлі частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 30 - 37.

92. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національна юридична академія України імені Я. Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

93. Криволапова Л. В. Оборотоспособность доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью. *Известия Оренбургского гос. аграрного университета*. 2011. № 31. С. 392-394. URL : <https://orensau.ru/ru/nauka/izvestiya-orenburgskogo-gau> (дата обращения: 12.06.2019).

94. Кузнецова Л. В. Преимущественное право: понятие и правовая природа. *Журнал российского права*. 2004. № 10. С. 46 - 54.

95. Кузнецова Л. В. Преимущественные права в гражданском праве России: монография. Москва : Ось-89, 2007. 336 с.

96. Кулаков В. В. Товариство з обмеженою відповідальністю як суб'єкт цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Харківській національній університет внутрішніх справ. Харків, 2019. 20 с.

97. Куций О.В. Щодо проблеми обмеження цивільного обороту речей. *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 66. С. 166 - 171.

98. Кучеренко І. М. Організаційно правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.

99. Лавріненко І. А. Спадкування частки в статутному капіталі ТОВ. *Часопис Київського університету права*. 2014. №1. С. 168 - 173.

100. Леонова Л. Ю. Преимущественные права в гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Москва, 2005. 30 с.

101. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. 350 с.

102. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 35 с.
103. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 474 с.
104. Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Видавництво Ліра, 2015. 432 с.
105. Лукач І. В. Що відчужується: корпоративні права чи частка в статутному капіталі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 71–73. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2015/19.pdf (дата звернення: 26.09.2019).
106. Лукач І. Принцип пропорційності частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю праву на управління. *Право України*. 2019. № 8. С. 145-155.
107. Луць В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні. *Щорічник українського права*. 2009. № 1. С. 122-128.
108. Макаров С. А. Общество с ограниченной ответственностью как субъект гражданского права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / ГОУ ВПО «Саратовская гос. академия права». Саратов, 2004. 207 с.
109. Макарчук Н. В. Административно-правовое регулирование порядка принудительного отчуждения имущества для государственных и муниципальных нужд в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Московский гуманитарный университет. Москва, 2007.
110. Мамалуй А. П., Гриценко А. А. К вопросу о внутренней структуре категории собственности. *Известия Акад. наук СССР. Сер. экон.* 1978. № 1. С.16 - 20.
111. Махортова Ю. Державний реєстратор обмежених у можливостях перевірки документів. *Юридична газета*. 2013. № 49. С. 32.

112. Мица Ю. Реорганізація товариств з обмеженою відповідальністю: юридичні ризики. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 44-54.
113. Могилевский С. Д. Общество с ограниченной ответственностью: законодательство и практика его применения. Москва : Статут, 2010. 421 с.
114. Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект : монография. Москва : Дело, 2001. 360 с.
115. Мороз В. Слід керуватися загальними нормами цивільного законодавства. *Юридична газета*. 2013. № 49. С. 31.
116. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима. Москва: Статут. 2003. 685 с.
117. Надієнко О. І., Квітко В. В. Розрахунок з учасником, який вибуває з товариства з обмеженою відповідальністю. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 318-321.
118. Чук Л. М. Цивільно-правові договори як підстави виникнення права приватної власності громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національний університет внутрішніх справ. Івано-Франківськ, 2004. 188 с.
119. Никольский С. Е. Преимущественные права в наследственном праве России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московская академия экономики и права. Москва, 2007. 25 с.
120. Нобель П. Швейцарское финансовое право и международные стандарты (пер. с англ.). Москва: Волтер Клувер, 2007. 1152 с.
121. Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью : Закон Республики Узбекистан от 06 декабря 2001 года №310-II. URL : https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=929 (дата обращения: 16.03.2019).
122. Об обществах с ограниченной ответственностью : Закон Республики Армения от 21 ноября 2001 года ЗР-252. URL : spt.am/ckfinder/userfiles/files/OOO_закон.doc (дата обращения: 04.06.2019).
123. Об обществах с ограниченной ответственностью : Закон Республики Молдова от 14 июня 2007 года №135-XVI. URL : https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=19251 (дата обращения: 16.03.2019).

124. Об обществах с ограниченной ответственностью : Федеральный Закон РФ от 08.02.1998 г. № 14-ФЗ (ред. от 04.11.2019). URL : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=336769&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.6066675137169497#0820217337925829> (дата обращения: 16.03.2019).

125. Об утверждении Положения об акционерных обществах и обществах с ограниченной ответственностью и Положения о ценных бумагах : постановление СМ СССР № 590 от 19.06.90. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0590400-90> (дата обращения: 20.08.2018).

126. Общий толковый словарь. *Общий толковый словарь русского языка*. URL : <http://tolkslovar.ru/s2730.html> (дата обращения: 18.06.2019).

127. О компаниях: п. 1 ст. 182 Закона Великобритании 1985 г. URL : <http://wvwww.lp.ni.ru/librarv/companies-act-1985.litm> (дата обращения: 18.09.2019).

128. О компаниях с ограниченной ответственностью : Закон штата Делавэр. *State of Delaware - The Official Website of the First State* URL : <https://delcode.delaware.gov/title6/c018/> (дата обращения: 12.12.2019).

129. О компаниях с ограниченной ответственностью: Модельный закон США 1996 г. URL : www.a.ssetprotectionbook.com (дата обращения: 18.12.2019).

130. О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью : Закон Республики Казахстан от 22 апреля 1998 года № 220-І. URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1009179#pos=88;-276 (дата обращения: 10.04.2019).

131. О хозяйственных обществах : Закон Республики Беларусь от 09 декабря 1992 года № 2020-ХІІ. URL : http://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_hozyajstvennyh_obwestvah/download.htm (дата обращения: 10.06.2019).

132. Огляд за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів (за період з 01.01.2018 по 30.11.2018). С. 58-59. *Офіційний веб-портал Судова влада України*. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_korpor_spori.pdf?fbclid=IwAR3omLeXE4Zez8iglZdlXsE_HaYziFokQxfb2On6iwJ-dYpWRwWa1qrqsOY (дата звернення: 20.09.2019).

133. Осипенко О. В. Акционерное общество. Корпоративные процедуры. Книга первая: Общее собрание и совет директоров. Москва : Статут, 2009. 503 с.

134. Оцел В. Г. Правова природа відчуження частки в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Частина 2. С. 40-44.

135. Оцел В. Г. Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 242 с.

136. Оцел В. Поняття та правова природа частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 5. С. 95-99.

137. Пейчев К. П. Правове регулювання відчуження земельних ділянок : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 124 с.

138. Пелипенко Е. С. Соотношение понятий «корпоративные права», «доля в уставном капитале» и «имущественные права». *Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до євроінтеграції* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 21-22 листопада 2014 р. Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманітарний університет, 2014. С. 128-129.

139. Печений О. Проблема спадкування права на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Українське комерційне право*. 2012. №12. С. 37 – 43.

140. Пивовар Р. Е. Понятие, виды, осуществление и защита преимущественных прав в гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2007. 34 с.

141. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
142. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Москва : Статут, 2001. 352 с.
143. Полковников Г. В. Английское право о компаниях. Закон и практика: учебное пособие. Москва : НИМПИ, 2000. 240 с.
144. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 жовтня 2019 року, судова справа № 909/1294/15. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84814533> (дата звернення: 11.10.2019).
145. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2018 року, судова справа № 922/1235/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72972242> (дата звернення: 18.12.2018).
146. Постанова Верховного Суду від 11 квітня 2018 р., судова справа № 910/12827/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73410691> (дата звернення 30.12.2019).
147. Постанова Верховного Суду від 02 травня 2018 р., судова справа № 923/20/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74160438> (дата звернення 10.12.2019).
148. Постанова Вищого господарського суду України від 24 квітня 2012 р., судова справа № 32/178-57/180. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23691407> (дата звернення 10.12.2018).
149. Постанова Вищого господарського суду України від 19 листопада 2015 р., судова справа № 925/2212/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53732789> (дата звернення: 24.12.2018).
150. Постанова Вищого господарського суду України від 04 травня 2016 року, судова справа № 917/1252/15. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57537650> (дата звернення: 25.12.2018).

151. Постанова Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2017 року, судова справа № 905/146/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69666678> (дата звернення: 25.12.2018).
152. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 30 жовтня 2019 року, судова справа № 344/10759/13-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85322719> (дата звернення: 15.12.2019).
153. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 13 листопада 2018 року, судова справа № 910/605/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77821192> (дата звернення: 28.06.2019).
154. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 12 грудня 2018 року, судова справа № 904/10610/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78585064> (дата звернення: 22.02.2019).
155. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 20 березня 2019 року, судова справа № 911/772/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80633063> (дата звернення: 23.06.2019).
156. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 20 серпня 2019 року, судова справа № 924/147/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83822618> (дата звернення: 25.09.2019).
157. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року, судова справа № 927/807/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85211417> (дата звернення: 10.12.2019).
158. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 13 листопада 2019 року, судова справа № 910/533/18 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85866901> (дата звернення: 10.12.2019).
159. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 30 січня 2019 р., судова справа № 910/5741/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79573718> (дата звернення: 10.02.2019).
160. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 22 грудня 2009 року, судова справа № 33/45-09-1388 *Судова влада*

України. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/802602/> (дата звернення: 08.12.2018)

161. Постанова Херсонського апеляційного суду від 05 вересня 2019 року, судова справа № 654/3779/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84119670> (дата звернення: 20.11.2019).

162. Пояснювальна записка від 13 травня 2016 року до проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 10.06.2018).

163. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. Ст. 384.

164. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996 – XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365.

165. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

166. Про внесення змін в установчі документи юридичної особи : Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 04.08.2006 р. № 5730. *Бухгалтер*. 2006. № 41.

167. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів : Закон України від 16.11.2017 р. № 2210–VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 6 - 7. Ст. 38.

168. Про внесення змін та доповнень до Положення про порядок відчуження основних засобів, що є державною власністю, та Положення про порядок продажу на аукціоні, за конкурсом основних засобів, що є державною власністю : Наказ Фонду державного майна України від 29.03.2004 № 604. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0471-04> (втратив чинність) (дата звернення 30.12.2019).

169. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

170. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 113.

171. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263.

172. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 р. № 4. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1.

173. Про документ про передачу права засновника (учасника) товариства іншій особі : Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 31 березня 2005 р. № 2272. *Бухгалтер*. 2005. № 25.

174. Проект Закону України «Про акціонері товариства». URL : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013370?fbclid=IwAR10r8Irgn4o-UdRyYgh8B4ZVyV3kC2sXcE-4RGU2tg2yDDaTc1KY-D36Q (дата звернення: 24.06.2019).

175. Проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 01.01.2020 р.)

176. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

177. Про затвердження Порядку відчуження об'єктів державної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 803 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 884). *Офіційний вісник України*. 2007. № 43. Ст. 1714.

178. Про затвердження порядку реалізації арештованого майна : наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2831/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16> (дата звернення: 15.11.2019).

179. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
180. Про підприємства в Україні : Закон України від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 24. Ст. 272. (Втратив чинність).
181. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19 червня 1992 р. N 2482-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 524.
182. Про приватизацію державного майна : Закон України від 04 березня 1992 р. № 2163-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 348.
183. Про розгляд звернення : лист ДФС України від 19.01.2016 № 919/6/99-99-19-03-02-15. *Офіційний портал Державної фіскальної служби України*. URL : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/66150.html> (дата звернення: 25.04.2019).
184. Просянюк О. В. Правове регулювання виходу з товариства з обмеженою відповідальністю. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 148–152.
185. Просянюк О. Деякі проблеми передання права на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 1. С. 90-94.
186. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ № 5 від 07 лютого 2014 р. *Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації*. 2014 р. № 35. С. 27.
187. Про судову практику у справах про спадкування»: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08> (дата звернення: 19.12.2019)
188. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

189. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480–IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 13. Ст. 857.

190. Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 20 с.

191. Ремизова А. В.. Переход доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью в порядке наследственного правопреемства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации». Москва, 2013. 207 с.

192. Решение Европейского суда по правам человека от 22 декабря 2009 года по делу «Безымянная против Российской Федерации» (заявление № 21851/03). URL : <http://docs.pravo.ru/document/view/19382146/> (дата обращения: 24.06.2019).

193. Родіонов С. Переважне право на купівлю частки в ТОВ: актуальна практика та проблеми застосування. *Юридична газета online*. 2018. № 16 (618) від 16 квітня 2018 р. URL : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/perevazhne-pravo-na-kupivlyu-chastki-v-tov-aktualna-praktika-ta-problemi-zastosuvannya.html> (дата звернення: 24.08.2019).

194. Рыбалов А. О. Экономические блага и гражданский оборот. *Объекты гражданского оборота: сборник статей*. Москва : Статут, 2007. С. 78 - 94.

195. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НДІ приватного права і підприємництва АПрН України. Київ, 2007. 214 с.

196. Селіванова І. Приватизація і відчуження державного майна: співвідношення понять. *Право України*. 2009. № 6. URL : http://www.ilf-ua.com/ua/publications/articles/pryvatyzaciya_ta_vidchuzhennya_derzhmajna/ (дата звернення: 23.08.2019).

197. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права в договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6 (1). С. 41-51.

198. Сіщук Л. В. Колізії у правовому регулюванні щодо визначення моменту виходу учасника з господарського товариства. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 150-154.

199. Скрябин С. В. Доля в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственностью как имущество: некоторые вопросы теории и практики по законодательству Республики Казахстан. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2016. № 2. С. 88-95. URL : <https://izak.ru/upload/iblock/986/98690a386c791380a4723a350294dda7.pdf> (дата обращения: 10.08.2019).

200. Сліпченко С. О. Проблеми визначення поняття «відчуження» у цивільному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. 2014. Вип. 36. С. 164-178.

201. Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах : навч. посіб. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. 322 с.

202. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.

203. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади : автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.04 / Інститут ЕПД НАН України. Київ, 2019. 36 с.

204. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. Одеса, 2018. 561 с.

205. Смітюх А. В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 89-94.

206. Смітюх А. Корпоративний пай (частка), неоформлений як цінний папір, як об'єкт речових прав і правовідносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 120-131.
207. Соболева І. В., Андронатій О. П., Волкова А. Г. Облік статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю в умовах трансформації економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 19. Ч. 3. С. 57-60.
208. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1985. 1600 с.
209. Соколовський М. В. Межі здійснення права на вихід із господарського товариства: окремі аспекти цивільно-правового регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6. С. 70- 74.
210. Соломко О. ТОВки з молотка: про примусову реалізацію ТОВ у виконавчому провадженні. *Електронне видання ЮРИСТ& ЗАКОН*. 2018. № 31. URL : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011843 (дата звернення: 17.03.2019).
211. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект : дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 204 с.
212. Софищенко В. Споры, связанные с регистрацией, ликвидацией, реорганизацией и изменениями в уставном капитале общества. *Електронне видання ЮРИСТ& ЗАКОН*. 2019. № 18. URL : http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA012690 (дата обращения: 24.11.2019).
213. Спасибо-Фатеева И. В. Доля в уставном капитале хозяйственного общества как объект права и ее соотношение с уставным капиталом, имуществом и корпоративными правами. *Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр.* Харків : Золоті сторінки, 2012. С. 401-413.
214. Спасибо-Фатеева І. В. Оборотоzdатність об'єктів цивільних прав. *Право України*. 2005. № 6. С. 34-37.

215. Спасибо-Фатєєва І. В. Правова природа корпоративних відносин. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 5. С. 87-99.
216. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 36 с.
217. Спасибо-Фатєєва І. Права учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 7–13.
218. Стражник Т. Окремі питання спадкування частки в статутному (складеному) капіталі. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 4 (94). С. 129 – 131.
219. Субботин М. В. Преимущественные права в российском гражданском законодательстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Московская государственная юридическая академия. Москва, 2007. 28 с.
220. Судова статистика. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 26.02.2020).
221. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. Москва : Статут, 2000. 666 с.
222. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. *Толковый словарь Даля онлайн*. URL : <http://slovardalja.net/> (дата обращения: 24.07.2019).
223. Томчишен С. В. Відчуження учасником частки в статутному капіталі як підстава припинення в нього та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. *Актуальні питання цивільного та господарського права (науково-практичний журнал)*. 2008. № 3. С. 65–90.
224. Томчишен С. В. Корпоративні права як об'єкт цивільних прав у законодавстві України. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 1. С. 10 - 17.
225. Туктаров Ю. Е. Абстрактная модель передачи права собственности на движимые вещи. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. Москва, 2006. № 8. С. 19 - 37.

226. Уразова Г. О. Право учасника на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 129–138.
227. Урюжникова А. В. Правовая природа доли в уставном капитале обществ с ограниченной ответственностью. *Гражданское право*. 2016. № 1. С. 41–45.
228. Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 24 квітня 2019 року, судова справа № 910/11547/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81479859> (дата звернення: 20.08.2019).
229. Фатхутдинов Р. С. Правовые проблемы уступки доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гос. ун-т – Высшая школа экономики. Москва, 2009. 205 с.
230. Халбаева Т. Н. Сделки по отчуждению жилых помещений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саратовская государственная академия права. Саратов, 2005. 210 с.
231. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулина и др. Київ : Юринком Интер, 2002. 912 с.
232. Хозяйственный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. 1296 с.
233. Хорт Ю. В. Функції статутного капіталу за законодавством України. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 46. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. С. 326–332.
234. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 2. 806 с.
235. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
236. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових

інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 7: загальні положення про зобов'язання та договір / за заг. ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : ФОП Лисяк Л.С., 2012. 736 с.

237. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. URL : <https://deminov.dp.ua/grazhdanskoe-pravo-i-process/ck-codecs-ussr-1922> (дата звернення: 24.09.2018).

238. Цікало В. Здійснення права на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 39–43.

239. Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. М., 1962. 84 с.

240. Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств: монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2014. С. 216.

241. Шемета Т. М. Генезис законодавства щодо переходу частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали наук. конф. Одеської школи права (Одеса, 07 березня 2019 року). Одеса. Гельветика. 2019. С. 39-42.

242. Шемета Т. М. Момент набуття корпоративних прав при переході частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми приватного права*: матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 404-407.

243. Шемета Т. М. Переважне право учасника товариства на придбання частки іншого учасника. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1 С. 157-161.

244. Шемета Т. М. Правова основа переходу частки учасника в статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Правничий часопис Донецького університету* : .2018. № 1-2 (35-36). С. 113-122.

245. Шемета Т. М. Про оборотоздатність частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми вдосконалення*

приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 19 грудня 2018 р.). Харків, 2018. С. 282-286.

246. Шемета Т. М. Щодо поняття частки в статутному капіталі. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 265-267.

247. Шемета Т. Про частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю в разі виходу або виключення учасника. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 59-63.

248. Шемета Т. Частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю: поняття, правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 55-60.

249. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

250. Шумилова С. А. Особенности нотариального удостоверения сделок с долями в уставном капитале обществ с ограниченной ответственностью : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Санкт-Петербургский государственный экономический университет». Санкт-Петербург, 2016. 21 с.

251. Щербакова Н. В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ: монография. Донецк: Вебер (Донецкое отделение), 2007. 258 с.

252. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

253. Щербина Є. М., Гетьман Я. В. Правовий аналіз виходу з товариства з обмеженою відповідальністю його учасника. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 3. С. 53-55.

254. Щодо форми укладання договору відчуження частки в статутному капіталі: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 жовтня 2019 р. № 909/1294/15. *Закон і бізнес*. URL : https://zib.com.ua/ua/140263-vs_rozyasniv_poryadok_vidstuplennya_chastki_v_statutnomu_kap.html (дата звернення: 25.12.2019).

255. Щодо юрисдикції спорів про визнання права на частку у статутному капіталі ТОВ: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2018 р. у справі № 203/2501/15-ц. *Закон і бізнес*. URL : https://zib.com.ua/ua/136631-vp_vs_rozmezhuvala_sudi_v_korporativnih_sporah_.html (дата звернення: 25.08.2019).

256. Янкова О. С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2000. 20 с.

257. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №4. С.48-53.

258. Articles of association of nomen nescio trading limited (статут компанії, Мальта). URL : <https://registry.mbr.mt/ROC/index.jsp#/ROC/companyDetails.do?companyId=C+60100> (reviewed: 20.12.2019).

259. Code de commerce. URL : <http://codes.droit.org/CodV3/commerce.pdf> (reviewed: 20.05.2019).

260. Commercial Code of 1857. Country: Malta. URL : <https://wipolex.wipo.int/en/text/201339> (Комерційний кодекс Мальти) (reviewed: 12.05.2019).

261. Companies Act 2006. URL : http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf (reviewed: 20.05.2019).

262. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law (Text with EEA relevance).

URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1132>
(reviewed: 10.09.2019).

263. Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbHG) :
Bundesrepublik Deutschland. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/gmbhg/BJNR004770892.html>

264. Joint Ventures & Shareholders Agreements. Ed. by C. Wilkinson. Gateshead, 2009.

265. Judge S. Business Law. *Macmillan Press Ltd*, 1995.

266. Limited Liability Partnerships Act 2000. URL :
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/12/contents> (reviewed: 10.09.2019).

267. Private limited liability company. GVZH ADVOCATES. URL :
<https://www.gvzh.com.mt/malta-law/company-corporate-finance/incorporation-maltese-companies-other-commercial-partnerships/limited-liabilities-companies/private/>
(reviewed: 10.09.2019).

268. The Companies Act, No. 35 of 1995. Country: Malta. URL :
https://rgd.legalaffairs.gov.tt/laws2/Alphabetical_List/lawspdfs/81.01.pdf (reviewed:
10.09.2019).

269. Shemeta T. Legal consequences of a member's share transfer within the charter capital of a limited liability company (Правові наслідки переходу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю). *Visegrad Journal on Human Rigts*. 2019. № 2 (volume 2). P. 181-186.

270. Wendler M., Tremml B., Buecker B. The Key Aspects of German Business Law. Springer Berlin Heidelberg. 3rd edition. 2006.

Проект
ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до Закону України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (Відомості Верховної Ради України, 2018, № 13, ст. 69):

1. Доповнити Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статтею 19-1 «Перехід частки у статутному капіталі товариства» і викласти її в такій редакції:

«1. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства – припинення права власності на частку в статутному капіталі в одного учасника товариства та набуття цього права іншим учасником товариства, самим товариством, третьою особою і виникнення корпоративних прав у них у порядку, встановленому законом.

2. Частка у статутному капіталі товариства – це частина статутного капіталу товариства, яка виражена у вартісному еквіваленті відносно статутного капіталу в цілому, що наділяє її володільця правами та обов'язками як стосовно власне частки, так і в передбачених законом або установчими документами випадках стосовно діяльності товариства, та яка при переході від одного володільця до іншого зберігає ознаки оборотоздатного об'єкта або трансформується в право володільця на отримання її вартості».

2. Внести зміни до частини п'ятої статті 24 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і доповнити її реченням у такій редакції:

«З моменту виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю частка цього учасника може переходити до самого товариства за рішенням загальних зборів учасників».

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом.

Голова Верховної Ради України

Д. Разумков

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Функціонування ринкових відносин в Україні є неможливим без ефективного правового забезпечення економічної діяльності, що, в першу чергу, визначає правовий статус та особливості діяльності суб'єктів господарювання та правового регулювання в окремих галузях господарювання. Одним із розповсюджених видів суб'єктів господарювання є господарські товариства, серед яких за кількістю створених переважають товариства з обмеженою відповідальністю. Майже кожна друга юридична особа в Україні створена в організаційній формі товариства з обмеженою відповідальністю.

Проте деякі положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо правового регулювання відносин з переходу частки учасника в статутному капіталі товариства потребують удосконалення, враховуючи наявність прогалин у правовому регулюванні корпоративних відносин. Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не містить поняття частки учасника товариства в статутному капіталі товариства, не визначає можливості переходу частки в статутному капіталі товариства до самого товариства при виході учасника товариства. Заповнення цих прогалин у правовому регулюванні корпоративних відносин сприятиме підвищенню ефективності господарського законодавства України.

2. Цілі і завдання прийняття акта

Метою законопроекту є вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин, які пов'язані з переходом частки учасника в статутному капіталі товариства.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні» спрямований на:

- створення правового механізму переходу частки учасника в статутному капіталі товариства;
- забезпечення права товариства на набуття частки учасника в статутному капіталі товариства при виході його учасника за рішенням загальних зборів учасників.

3. Загальна характеристика та основні положення проекту акта

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оптимізації врегулювання корпоративних відносин в Україні» запропоновано визначити поняття частки в статутному капіталі товариства та

запропоновано надати право товариству набувати частку учасника в статутному капіталі товариства при виході учасника за рішенням загальних зборів учасників.

4. Стан нормативно-правової бази у цій сфері правового регулювання

Законопроект стосується господарського законодавства України.

Основним нормативно-правовим актом, який врегульовує корпоративні відносини щодо переходу частки учасника в статутному капіталі товариства є Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту не має впливу на показники бюджету.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття акта

Прийняття цього проекту дозволить створити правовий механізм переходу частки учасника в статутному капіталі товариства, забезпечити право товариства на набуття частки учасника в статутному капіталі товариства при виході його учасника за рішенням загальних зборів учасників.

7. Позиція заінтересованих органів

Проект Закону погоджений без зауважень Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Міністерством юстиції України.

Народний депутат України

ДОДАТОК В

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»

22073, Вінницька обл., Хмельницький р-н, с. Кривошії, вул. Чапаса, 25, ЄДРПОУ
39893275, р/р 26005131335326 ПАТ «Ощадбанк» МФО 302076, ПНН 398932702232

Вих. № 64-4 від 11.02.2020 р.

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження Шемети Тетяни Миколаївни на тему «Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю»

Співробітниками юридичного відділу ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» заслухана доповідь Шемети Тетяни Миколаївни щодо результатів виконаної нею дисертації на тему «Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю».

Висновки, пропозиції та рекомендації за дисертаційним дослідженням Т. М. Шемети щодо вдосконалення регулювання переходу частки учасника у статутному капіталі ТОВ та ТДВ мають практичний інтерес, а саме:

- висновки щодо підстав та порядку розрахунку ціни частки в статутному капіталі ТОВ у частині того, що ціна частки (частини частки) в статутному капіталі може встановлюватися статутом товариства або корпоративним договором у твердій грошовій або в розрахованій сумі на підставі одного з критеріїв, що визначають вартість частки (вартість чистих активів товариства, балансова вартість активів товариства на останню звітну дату, чистий прибуток товариства тощо), яка має бути однаковою для всіх учасників товариства;

- пропозиції щодо встановлення умов застосування іншого порядку реалізації переважного права купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі учасниками товариства за заздалегідь визначеною статутом ціною (у тому числі про зміну розміру такої ціни або порядку її визначення): 1) переважне право може бути передбачено статутом товариства при заснуванні товариства або 2) при внесенні змін до статуту товариства; 3) таке рішення приймається всіма учасниками загальних зборів товариства одноголосно;

- положення щодо іншого способу здійснення учасниками товариства переважного права купівлі частки в статутному капіталі шляхом встановлення у статуті товариства відмінного від передбаченого у законодавстві порядку реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства з можливістю пропозиції частки або частини частки в статутному капіталі товариства усім його учасникам непропорційно розмірам їх часток;

За результатами доповіді співробітниками юридичного відділу прийнято рішення про врахування зазначених пропозицій у своїй практичній діяльності.

Директор

І.О. Томашук

ДОДАТОК Г

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
 вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
 факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

« 91 » 03 20 № 152/21-13/01.1.3
 На № _____ від _____

ДОВІДКА
 про впровадження результатів дисертації
Шемети Тетяни Миколаївни
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 081 «Право»
 «Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства з
 обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою
 відповідальністю»

Дисертація Шемети Тетяни Миколаївни «Перехід частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса у межах теми «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0112U002868) та теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0118U003140), за якими дисертанткою здійснено теоретичну розробку поняття, змісту, підстав та порядку переходу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Результати дослідження Шемети Тетяни Миколаївни використано в навчальному процесі кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальної дисципліни «Корпоративне право».

Проректор з наукової роботи

Ілля ХАДЖИНОВ

Завідувач навчального відділу

Оксана ЄВТУХОВА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

***Статті у наукових фахових виданнях, визначених МОН України,
та у наукових періодичних виданнях інших держав:***

1. Шемета Т. М. Правова основа переходу частки учасника в статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1–2 (35–36). С. 113–122.

2. Шемета Т. М. Переважне право учасника товариства на придбання частки іншого учасника. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1 С. 157–161.

3. Шемета Т. Частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю: поняття, правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 55–60.

4. Shemeta T. Legal consequences of a member's share transfer within the charter capital of a limited liability company (Правові наслідки переходу частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2 (volume 2). С. 181–186.

5. Шемета Т. Про частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю в разі виходу або виключення учасника. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 59–63.

Тези виступів на конференціях, науково-практичних заходах:

6. Шемета Т. М. Щодо поняття частки в статутному капіталі. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 265–267.

7. Шемета Т. М. Про оборотоздатність частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 19 грудня 2018 р.). Харків, 2018. С. 282–286.

8. Шемета Т. М. Момент набуття корпоративних прав при переході частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 404–407.

9. Шемета Т. М. Генезис законодавства щодо переходу частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку*: матеріали наук. конф. Одеської школи права (Одеса, 07 березня 2019 року). Одеса : Гельветика, 2019. С. 39–42.

10. Дорошенко Л. М., Шемета Т. М. Правові наслідки припинення права розпорядження часткою в статутному капіталі щодо корпоративного договору в національному та англійському праві. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір*: матеріали у Всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті професора В. Д. Волкова (Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Хмельницький, 2019. С. 128–133